

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
(YAKINÇAĞ TARİHİ)

KABAKÇI MUSTAFA İSYANI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUSA KILIÇ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOĞRUKAYIT MERKEZİ

137477

ANKARA-2003

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

(YAKINÇAĞ TARİHİ)

137477

KABAKÇI MUSTAFA İSYANI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUSA KILIÇ

TEZ DANIŞMANI

Yrd. Doç. Dr. HAMİYET SEZER

ANKARA-2003

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
(YAKINÇAĞ TARİHİ)

KABAKÇI MUSTAFA İSYANI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı:

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Yücel Özkaya
Prof. Dr. Necdet HAYTH
Yrd. Doç. Dr. Harun SEZER

İmzası

Prof. Dr. Yücel Özkaya
Prof. Dr. Necdet HAYTH
Yrd. Doç. Dr. Harun SEZER

Tez Sınav Tarihi. 29.02.2023...

Kısaltmalar.....	I
Önsöz.....	II
Giriş.....	IV
BİRİNCİ BÖLÜM	1
III. SELİM DÖNEMİ REFORMLARI VE KARŞI TEPKİ.....	1
1. 1. NİZAM-I CEDİD REFORMLARI	1
1. 1. 1. III. Selim 'de Reform Fikirlerinin Oluşması.....	1
1. 1. 2. Nizam-ı Cedid Ordusunun Kurulması	6
1. 1. 3. İrad-ı Cedid Hazinesinin Kurulması	8
1. 1. 4 Nizam-ı Cedid Ordusunun Yaygınlaştırılması	11
1. 1. 5 Diğer Ocaklarda Yapılan Yeni Düzenlemeler	14
1. 1. 6. İdari ve Mülki Alanda Yapılan Düzenlemeler	16
1.1.7 Ekonomi ile İlgili Düzenlemeler	17
1. 1. 8. Daimi Elçiliklerin Kurulması	19
1. 2. NİZAM-I CEDİD'E KARŞI TEPKİLER	21
1. 2. 1. Nizam-ı Cedid'e Muhalefetin Ortaya Çıkışı.....	21
1. 2. 2. Anadolu 'da Nizam-ı Cedid'e Karşı Tepkiler.....	29
1. 2. 3. Rumeli 'de Nizam-ı Cedid Ortaları Kurma Çabaları ve Edirne Olayları	30
1. 3. 1806-1812 OSMANLI RUS SAVAŞININ BAŞLAMASI.....	37
1. 3. 1. Üçlü İttifakın Bozulması ve Osmanlı-Fransa Yakınlaşması	37
1.3.2. Osmanlı Rus Savaşının Başlaması ve İngiliz Donanmasının İstanbul'u İşgal Teşebbüsü.....	41
İKİNCİ BÖLÜM.....	45
KABAKÇI İSYANI VE NİZAM-I CEDİD TEŞKİLATININ KALDIRILMASI	45
2. 1. KABAKÇI İSYANINI HAZIRLAYAN UNSURLAR	45
2. 1. 1. İstanbul Halkı Arasındaki Umumi Hoşnutsuzluk.....	45
2. 1. 2. Nizam-ı Cedid Aleyhdarı Devlet Ricâli 'nin Faaliyetleri.	49
2. 2. BOĞAZ YAMAKLARININ İSYANI.....	55

2. 2. 1. Anadolu Kavak Ağası Halil Haseki ve Boğaz Nâzırı Mahmut Raif Efendi 'nin Öldürülmesi .55	55
2. 2. 2. Boğaz Yamaklarının İstanbul'a Hareketi.....59	59
2. 2. 3. Nizam-ı Cedid'in Ocağı'nın Kaldırılışı.....63	63
2. 2. 4. Bazı Nizam-ı Cedid Ricâli'nin Ortadan Kaldırılması.....67	67
2. 2. 5. III. Selim'in Tahttan İndirilmesi72	72
2. 2. 6. İsyancıların Dağılması76	76
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM83	83
KABAKÇI İSYANININ BASTIRILMASI.....83	83
3. 1. 1806-1812 OSMANLI-RUS HARBI BAŞLANGICINDA RUMELİ'DE DURUM83	83
3. 1. 1. Osmanlı'da Âyânlığın Ortaya Çıkışı ve Yükselişi.....83	83
3. 1. 2. Alemdar Mustafa Paşa86	86
3. 1. 3. Ordunun İstanbul'dan Ayrılışı ve Kabakçı İsyanının Ordu Üzerindeki Etkileri.....89	89
3. 2. RUSÇUK YÂRÂNI VE KABAKÇI İSYANININ SONU92	92
3. 2. 1. Rusçuk Yârânı'nın Alemdar'a Sığınması92	92
3. 2. 2. İstanbul'da Asilerin Durumu.....94	94
3. 2. 3. Rusçuk Yârânı'nın Faaliyetleri.....97	97
3. 2. 4. Ordunun İstanbul'a Dönüşü ve Kabakçı Mustafa'nın Öldürülüşü.....108	108
3. 2. 5. II. Mahmut'un Tahta Çıkışı113	113
SONUÇ.....121	121
ABSTRACT128	128
BİBLİYOGRAFYA129	129
EKLER.....135	135

KISALTMALAR

a.g.e: Adı geçen eser

a.g.m: Adı geçen makale

bkz: bakınız

C.: Cilt.

C.A.: Cevdet Askeriye.

C.H.: Cevdet Hariciye.

D.T.C.F.: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi

H.H.: Hatt-ı Hümayun

İ.A.: İslam Ansiklopedisi

İ.Ü.E.F.: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

S.: Sayı

s.: Sayfa

T.O.E.M.: Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası

vb.: ve benzeri

vd.: ve devamı.

Yay. Haz.: Yayına Hazırlayan.

ÖNSÖZ

Toplumlar zamanın akışı içinde iç ve dış faktörlere bağlı olarak belirli bir değişim geçirir. Bir idari ve siyasi sistemin, sosyo-ekonomik ve siyasi ortamı ve çevresi değişme halindeyse, yönetimde ve kamu politikalarında değişiklik yapılması zorunlu hale gelir. Her toplumun tarihinde iz bırakan ve sonraki dönemleri etkileyen önemli değişim süreçleri bulunmaktadır. Bunlar, bir toplumun siyasi, idari ve sosyal hayatında dönüm noktasını meydana getirir.

Osmanlı idari-siyasi değişmesi, XVII. yüzyıla kadar uzanan sancılı ve olaylı bir süreçtir. Bu yüzyılın sonundan itibaren süreklilik kazanan askeri yenilgiler Osmanlı'nın kurumsal yapısında değişimin zorunlu olduğunu gösterdi. Bu amaçla bazı girişimlerde bulunuldu. Ancak, başlangıç da bu girişimler bir padişah ya da sadrazamın ferdi gayretlerinden öteye geçemedi. Dolayısıyla etkisi sınırlı düzeyde kaldı.

III. Selim dönemi, sathi ve sürekliliği olmayan reform hareketlerinden kalıcı ve daha kapsamlı girişimlerin yapıldığı Tanzimat Dönemi'ne geçiş süreci olduğu için ayrı bir önem arz etmektedir. Bu dönemi sona erdiren Kabakçı Mustafa isyanı, Batılılaşma ile birlikte ortaya çıkan ve Cumhuriyet devrine kadar sürececek olan etki-tepki mekanizmasının bir örneğini teşkil eder. Toplumun kendi iç dinamiklerinden çıkardığı bu tepki hareketleri sosyal tahlil için büyük önem taşımaktadır. Çalışma konumu belirlememe sebep olan ana düşünce bu olmuştur. İkinci olarak ise, III. Selim dönemine dair kroniklerin ve Kabakçı isyanını anlatan tarihçelerin yapılacak bir

inceleme için yeterli olmasına rağmen Kabakçı Mustafa isyanına ait bir çalışmanın yapılmamış olmasıdır.

Bu çalışmanın meydana gelmesinde yardımlarını esirgemeyen ve bana sonsuz sabır gösteren tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Hamiyet SEZER'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışmanın hazırlanması sırasında yardım ve katkılarından dolayı Adil Erken'e, Olgun Uyar'a, Arş. Gör. Mustafa Uyar'a, Arş. Gör. Ahmet Karaçavuş'a ve ismini sayamadığım diğer dostlarıma ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti yöneticileri daha XVII. yüzyılda devletin gerileme ve çöküş içinde olduğunu fark etmeye başlamışlar ve bu duruma bir çözüm aramaya koyulmuşlardır. Devletin genel durumu hakkında bir takım raporlar hazırlanmış ve bu raporlar ışığında yeni tedbirler alınmaya başlanmıştır. Fakat yapılan düzenlemeler hiçbir zaman umulan sonucu vermemiştir.

Çöküşün ilk emareleri savaşlarda ordunun eskiden olduğu gibi kazanamıyor olması şeklinde, bir anlamda gerileme kendini ilk defa ordu düzeninin bozulması olarak gösteriyordu. Bu nedenle bütün ıslahatçı devlet adamları ordunun yeniden düzenlenmesi kanaatini taşıyordu. Bu amaçla askeri alanda yeni düzenlemeler yapmayı öncelikli olarak ele almışlardır.

Bu ilk dönem ıslahatlarının genel karakteristiği askeri olduğu kadar geleneksel olmalarıdır. Hepsinin temel hedefi Kanuni dönemini yeniden kurmaktır. Eğer Kanuni döneminin kurumsal yapısı tekrar oluşturulursa, devlet eski güç ve itibarına yeniden kavuşabilirdi. Skolastik bir anlayış olmasına rağmen bu görüş uzun süre Osmanlı Devleti'nde ıslahat çalışmalarına damgasını vurmuştur.

İçe kapanma olarak da adlandırabileceğimiz, kendi geçmişindeki bir dönemi örnek alma düşüncesinin önemli sebepleri vardı. Bunlardan biri Osmanlı Devleti'nin dünyayı algılayış biçimidir. Bu görüşe göre dünya müslümanlar ve müslüman olmayanlar diye ikiye ayrılmıştı. Bu kesin ve keskin bir bloklaşma idi. Bu nedenle gayr-i müslimlerin düşünce ve görüşlerine, ne yaptıklarına itibar edilmemiştir.

Kendini üstün gören anlayışın doğal sonucu olarak Avrupa'da hiçbir ülkeye daimi elçilikler açılmamıştı. Bu ülkelerle ilişkiler fevkalade elçiler aracılığı ile yürütülüyordu. Mevcut durum, sağlıklı, geleneği olan, düzgün bir ilişkiler ağını ve diplomatik yapıyı oluşturmayı da engellemişti. Aynı zamanda, batıyı bilme, anlama ve tanıma da Osmanlı Devleti'ni büyük oranda cahil bırakıyordu. Çünkü Osmanlı Devleti'nin batı hakkındaki bilgi ve düşüncelerinin çoğu dolaylı yollardan elde edilmiş dağınık bilgiler yığından öteye gidemiyordu. Yine Avrupalıların dilini öğrenmek bir müslüman için arzu edilecek bir davranış biçimi değildi.

Batı hakkında ortaya çıkan mevcut bilgisizlik ile geleneksel anlayış birbirini besleyerek ıslahat hareketlerinin geleneksel bir tarzda devam etmesine neden oluyordu.

Batılı tarzda yeni kurumların erken dönemde oluşturulamayışının en önemli iki nedeni bu şekilde ortaya çıkmıştı.

Devleti yeniden eski güç ve kuvvetine kavuşturmak için erken dönemlerdeki tedbirler, hiçbir şekilde toplumun yeniden düzenlenmesi ve örgütlenmesi fikirlerine dayanmıyordu. Köprülüler yada Kuyucu Murat Paşa örneğinde olduğu gibi tamamen baskı, cebir ve şiddet yolu ile halkı sindirmek ve devlete itaate mecbur bırakmak politikasını içeriyordu.

Islahatlar uzun bir süre padişahların veya bazı devlet adamlarının kişisel ve yüzeysel düzenlemelerinden öteye gidememiştir. Bu yüzden birinin yaptığı öteki bozmuş, sosyal dayanağı olmayan reformlar kısa bir süre sonra ortadan kalkmış yada kaldırılmıştır. Reformları uygulayacak yetişmiş bir kadronun yokluğu, ıslahatların kişisel ve yüzeysel olmasının önemli bir sebebi olmuştur.

Lale Devri Osmanlı Devleti'nin Batı karşısındaki tutumunu değiştirmeye başladığının ilk işaretlerini vermekte idi. Dönemin sadrazamı Damat İbrahim Paşa, Avrupa'yı tanımanın Osmanlı dış politikası için hayati öneme sahip bir unsur olduğunu kavrayan ilk devlet adamlarından biriydi. Bu amaçla, İstanbul'daki Avrupa elçileri ile düzenli ve sağlam ilişkiler geliştirmeye çalıştı. Paris, Viyana, Londra vb. Avrupa başkentlerine giden elçiler yalnızca diplomatik faaliyetlerde bulunup ticari antlaşmalar imzalayacaklar, aynı zamanda Avrupa diplomasisi, askeri gücü, toplumsal ve ekonomik yapısı vb. hakkında bilgi edinerek İstanbul'a raporlar göndereceklerdi. Nitekim gidiş amaçlarına uygun olarak İstanbul'a raporlar gönderdiler. Belki bu raporlar dünyayı birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış olarak tanımlayan geleneksel Osmanlı düşüncesine vurulmuş ilk darbe idi.

İstanbul, Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin gönderdiği raporlar ışığında yeniden düzenlenmeye çalışıldı. Saraylar, çeşmeler, kasırlar inşa edildi. Parası olanlar ve devlet erkani batılı ressamalara portrelerini yaptırdılar. Yeni inşa edilen sarayların bahçesine heykeller konuldu. Hatta bu yüzden halk arasında , Damat İbrahim Paşa için "iki İbrahim geldi cihana biri put kırıcı, diğeri ise put dikici" diye sözler söylendi.

Şüphesiz dönemin en önemli yeniliklerinden biri matbaanın kurulması idi. Yirmisekiz Mehmet Çelebi ve oğlu Sait Efendi, matbaanın kuruluşunda İbrahim Müteferrika ile öncü rolü oynadılar. Bütün bu yapılanlar aslında yeni bir modernleşme anlayışının da habercisi idi. Artık Osmanlı Devleti'ndeki ıslahat hareketleri "*Batılılaşma Hareketi*" niteliğini kazanmaya başlamıştı. Netice olarak Lale Devri diye adlandırdığımız bu dönem Patrona Halil isyanı ile son buldu.

Türkiye'de bütün Batılılaşma hareketlerinde olduğu gibi bu ilk, zayıf teşebbüste güçlü bir muhalefetle karşılaşmış ve gelenek üstün gelmişti. Ama artık bir

kapı aralanmış ve batı Lale Devri ile açılan kapıdan yavaş yavaş içeri girmeye başlamıştı. Bu süreç modern Türkiye'nin kuruluşuna kadar aynı tarzda bir ileri iki geri şeklinde devam etmiştir. Cumhuriyeti kuran kadrolar ise bu geleneksel direniş odaklarına göz açtırmayacak tedbirlerle yollarına devam etmeyi başarmışlardır.

Devletin yüzünü batıya dönmeye başladığı bu devirde Avrupa yöntemlerine, özellikle askeri metotlara, Batıyı bilen yetişmiş kadrolar olmadığı için, batıdan teknik uzmanlar getirildi. Devlet bu uzmanlar aracılığı ile hem batı ile yeni ilişkiler kurmaya çalışmış hem de ülkeyi modernleştirmek için çabalamıştır. Ama bu yenilikler çoğunlukla askeri nitelik taşımaktaydı. Topluma inmeyen hareketlerdi.

Toplumu dönüştürmek uzun bir süreci gerektiriyordu. Özellikle eğitimin yeniden düzenlenmesi ile elde edilecek bir başarı idi. Oysa Osmanlı Devleti kısa sürede kesin sonuç almak istiyordu. Ayrıca ulemanın muhalefetini üstüne çekmek reformcular için önemli bir risk oluştuyordu. Zira ulema çok büyük bir rahatlıkla halk desteğini arkasına alarak reformları ve reformcuları ortadan kaldırabilirdi. Bu nedenle ıslahatçılar her zaman bir avuç ıslahatçı devlet adamının gayretleri öncülüğünde ve bıçak sırtında ilerlemişlerdir.

III. Osman ve III. Mustafa döneminin şüphesiz en dirayetli devlet adamı Sadrazam Koca Ragıp Paşa idi. Koca Ragıp Paşa devletin dış görünüşüne karşın çok zayıf olduğunu biliyordu. Bu nedenle mümkün mertebe barışı korumaya gayret ediyor ve devleti çökertbilme ihtimali olan dış ilişkilerden dikkat ve ısrarla kaçınıyordu. Bu dönemin en önemli sonucu ise artık Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığı, Avrupa devletleri arasındaki siyasi dengeye bağlı hale geliyordu.

I. Mahmut'un hükümdarlığının son yıllarında başlayarak uzun bir dönem süren barış, 1768'de Osmanlı-Rus savaşının başlaması ile bozuldu. 1768-1774

Osmanlı-Rus savaşı, Osmanlı İmparatorluğu için sonun başlangıcı oldu. Yakınçağa girilirken, Osmanlı devletinin parçalanma sürecide başlamış oluyordu.

Osmanlı İmparatorluğu, yakınçağ başlarında büyük oranda gücünü yitirmiş olmakla beraber, topraklarının hâlâ geniş bir alanı kaplıyor olması ve siyasi konumu nedeniyle devletler arası dengede önemli bir konuma sahipti. Asya'da, Yemen ve Arabistan Yarımadası, Hint Okyanusu, Basra körfezi, İran'ı da geçerek Kafkasya'dan Anapa'ya kadar olan alan Osmanlı coğrafyasına aitti. Avrupa'da ise Dnyester ırmağının batı kıyılarından bugünkü Romanya, Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Arnavutluk'u içine alacak bir biçimde Avusturya'ya kadar uzanan bir sınıra sahipti. Afrika'da ise Kuzey Afrika'nın hemen hemen tamamı Osmanlı toprağı idi. Doğu Akdeniz ve Ege adalarının tamamı Osmanlı Devleti'ne aitti. Görüldüğü gibi üç kıtada toprakları bulunan Osmanlı Devleti; Karadeniz, Marmara Denizi, Ege Denizi ve Kızıl Denize egemen bir imparatorluktu. İmparatorluğunun yüz ölçümü yaklaşık 4 milyon kilometrekare ve nüfusu 25 milyon civarındaydı.

1789 Fransız İhtilali, Osmanlı Devleti'ni de etkiledi. Fakat başlangıçta Osmanlı Devlet adamları, Fransız İhtilaline ilgisiz kalmış ve Avrupa'nın kendi iç meselesi olarak değerlendirmiştir. Fakat zamanla Fransız Devrimi'ne karşı tutumunu belirlemeye başlamıştır. Araştırmacıların çoğunluğu Osmanlı Devlet adamlarının Fransız İhtilalini anlamadıklarını bu nedenle de, ona karşı bigane kaldıklarını belirtirler. XVIII. yüzyılın adem-i merkeziyetçi yönetim anlayışı yerine, daha III. Selim' den itibaren merkezi bir yapının kurulması için çalışmaların yapılmış olması Fransız ihtilali ile ilişkili midir değil midir sorusu farklı bir çalışmanın konusudur. Ancak Kabakçı Mustafa İsyanı'nın çıkmasında merkez-çevre ilişkilerinde, merkez lehine yapılmak istenilen değişikliklerin önemli bir katkısı olduğu açıktır.

III. Selim ve Nizam-ı Cedid Osmanlı modernleşme tarihinde önemli bir aşamayı ifade etmektedir. Esasında Nizam-ı Cedid ilk defa Köprülü Mustafa Paşa'nın yapmış olduğu ıslahatlara verilen bir ad olmakla beraber, zamanla sadece III. Selim yeniliklerine verilen ad olmuştur.

Araştırmamızda Nizam-ı Cedid ve Kabakçı Mustafa isyanı, Osmanlı modernleşme çabalarının önemli aşamalarından biri olarak değerlendirmeye çalıştık. Sened-i İttifak aslında Kabakçı Mustafa isyanının beslendiği kaynakları kısmen ortaya koyar. Ancak, merkez ve taşra veya gelenekle modernite arasında daha başlangıçtan beri var olan bu gerilimi, Türk demokrasi tarihinin temel dinamiklerinden biri olduğunu ortaya koymak zorundayız. Bir anlamda bu gerilimin ıslahatları ayakta tuttuğunu söyleyebiliriz.

Amacımız, bu dönemi elimizden geldiğince ortaya koymaktır.

Birinci Bölüm

III. Selim Dönemi Reformları ve Karşı Tepki

1. 1. Nizam-ı Cedid Reformları

1. 1. 1. III. Selim’de Reform Fikirlerinin Oluşması

Osmanlı İmparatorluğu Küçük Kaynarca Antlaşması ile kaybettiği ilk Müslüman toprağı olan Kırım’ı geri almak amacıyla 1787 yılında Rusya’ya savaş ilan etti. Bir süre sonra Avusturya İmparatorluğu da Osmanlı Devleti’ne karşı savaşa girdi. Ancak Osmanlı orduları her iki cephede de yenilgiye uğradı. 7 Nisan 1789 günü, Özi kalesinin Rusya’nın eline geçmesi üzerine hastalanan ve bir tarafına felç gelen I. Abdülhamid vefat etti. Yerine III. Mustafa’nın oğlu III. Selim padişah oldu¹.

Halk yeni padişahın imparatorluğu eski gücüne tekrar kavuşturacağına inanıyordu. Yıldız falına ziyadesiyle meraklı olan III. Mustafa, oğlunun doğum zamanını müneccimlere hesaplattırılmış, evladının cihangir bir padişah olacağı kendisine müjdelenmişti. Bu haber halka duyurularak günlerce eğlenceler düzenlendi². Cihangirlik hülyalarıyla yetiştirilen Şehzade Selim’in kafasında ıslahat fikirleri daha çocuk yaşta yer etmeye başladı. Babası sürekli yeniçerilerin ıslahının mümkün olmadığını telkin ediyor ve ara sıra Baron De Tott tarafından kurulan birliğin talimlerini seyretmeye götürüyordu³.

¹ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1961, C. IV, s. 67-68.

² E. Ziya Karal, *Selim III’ ün Hatt-ı Hümayunları*, Ankara 1999, s.3.

³ E. Ziya Karal, *a.g.e.*, s.7.

III. Mustafa'nın 1774'te ölümünden sonra⁴ Osmanlı tahtına I. Abdülhamid geçti. Şehzade Selim sıkıcı kafes hayatında boş durmayarak tahta geçtiği zaman yapacağı reformları planlamakla meşgul oldu⁵. Bazen imparatorluğun içinde bulunduğu duruma kızarak *"Ben şimdi saltanatda olsam işler başka türlü olurdu"* demektedir⁶. Aynı fikirde olan ıslahatçı Sadrazam Halil Hamid Paşa, Şehzade'yi padişah yapmak istedi. Ancak bu teşebbüsten haberdar edilen I. Abdülhamid önce Sadrazam'ı azletti, sonra ise onu idamla cezalandırdı⁷. Bu olaydan sonra Şehzade Selim daha sıkı kontrol altına alındı.

Fakat genç şehzade boş durmadı. Adamlarından İshak Bey ve bir İtalyan doktor vasıtasıyla Fransa kralı XVI. Louis ve Fransa'nın hariciye nâzırı ile mektuplaşmaya başladı. Bundan maksadı hem kendi fikirleriyle ilgili görüş alış verişinde bulunmak hem de Avrupa hakkında daha sağlıklı düşüncelere sahip olabilmektir⁸.

1789 yılında, III. Selim tahta çıktığında ilk iş olarak Osmanlı ile Rusya-Avusturya arasındaki savaşa devam etme kararını aldı. Bu sıralarda Prusya'nın İstanbul elçisi Von Diez'den Osmanlı ile Prusya arasında ittifak antlaşması yapılması için bir teklif geldi. Sultan III. Selim Sadrazam Gazi Hasan Paşa'nın muhalefetine

⁴ III. Mustafa'nın oğlu Selim'e bir vasiyetname bıraktığı, burada alınması gereken tedbirler ve yapılması istenen ıslahatlar anlatıldığı rivayet edilmektedir. Bkz. E. Ziya Karal, "Tanzimat'tan Evvel Garblaşma Hareketleri", *Tanzimat-I*, İstanbul 1999, s. 25.

⁵ A. Cevat Eren, "Selim III", *İ.A.*, C.X, s.44.

⁶ E. Ziya Karal, *a.g.e.*, s.10.

⁷ İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Sadrazam Halil Hamid Paşa", *Türkiyat Mecmuası*, C. V, Ayı Basım, İstanbul 1936, s. 251.

⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Selim III' ün Veliht İken Fransa Kralı Lûi XVI ile Muhabereleleri", *Belleten*, C.II, S. 5/6, Ankara 1938, s. 196-197.

rağmen bu teklifi kabul etti⁹. Şeyhülislamığa Hâmizâde Mustafa Efendi getirilerek bu ittifak için fetva alındı. Böylece beş maddeden ibaret olan ittifak antlaşması 16 Cemazi'el evvel 1204 (1 Şubat 1790 Pazartesi) tarihinde imzalandı¹⁰. Bir Hristiyan devlet ile ilk kez karşılıklı esaslara dayanarak yapılan bu ittifakla hem yeni bir politik yol ortaya çıkmış oldu hem de Avrupa devletlerinin usulleri ve aralarındaki münasebet daha iyi anlaşılmaya başlandı. Ancak alınan tüm tedbirlere rağmen Osmanlı ordusu düşman karşısında gerilemeye devam etti.

Fakat 1789' da çıkan Fransız İhtilali ile güç durumunda kalan Avusturya barış istemek zorunda kaldı. Avusturya ile Zıştovi Antlaşması yapıldıktan bir süre sonra Rusya ile de Yaş Antlaşması yapılarak Osmanlı devleti sekiz yıl sürecek bir barış dönemine girdi. Böylece reformların uygulanabilmesi için iyi bir fırsat ele geçirilmiş oldu.

Sultan III. Selim herhangi bir reform hareketine girişmeden önce Avrupa'yı tanıması gerektiğinin bilincindeydi. Bu amaçla Ebubekir Ratıb Efendi'yi Avusturya'ya gönderdi. Ratıb Efendi'nin vazifesi Avusturya'nın bütün müesseselerini görüp tetkik etmek ve gözlemlerini sultana bildirmektir. Sekiz ay sonra İstanbul'a geri dönen Ratıb Efendi, III. Selim'e bir sefaretname sunar. Sefaretnamede Avrupa devletlerinin

⁹ Stanford Shaw, *Between Old and New The Ottoman Empire under Selim III (1789-1807)*, Cambridge 1971, s.46.

¹⁰ A. Cevat Eren, a.g.m.,s. 444.

müesseseleri hakkında bilgi verdikten sonra, niçin daha ileride oldukları açıklanmış ve Osmanlı Devleti'nin ilerlemesi için gereken şartlara değinilmiştir.

Ebubekir Ratıb Efendi sefaretnamesinde Avusturya'nın idari şeklini bir “*Nizâm-ı Cedid*” şeklinde vasıflandırır. Yine aynı sene zarfında meydana gelen Fransız İhtilali'nden sonra orada kurulan yeni idare tarzı Osmanlı İmparatorluğu'nda “*Fransa Nizâm-ı Cedidi*” olarak kabul edilecekti.¹¹ III. Selim' in yapacağı reformlar da bu şekilde adlandırılacaktır. Ancak bu kavram yeni bir kavram değildir. Yeni düzen anlamını taşıyan Nizam-ı Cedid kavramı XVII. yüzyıldan itibaren girşilen askeri alandaki ıslahatlar için kullanılmıştır. İlk defa Sadrazam Köprülüzâde Fazıl Mustafa döneminde kullanılmış olan bu terim¹² III. Selim döneminde yaygınlaşarak artık o dönemde yapılan reformları ifade etmeye başlayacaktır.

III. Selim döneminde, Nizam-ı Cedid kavramı dar ve geniş olmak üzere iki anlamda kullanılmıştır. Dar anlamı, Avrupa usulünde yetiştirilmek istenen talimli ordu için kullanıldı. Geniş anlamı ise, bu dönemde ilim, sanat, ticaret, sanayi ve tarım alanlarında yapılmak istenen reformları ifade etmiştir¹³.

Ratıb Efendi'nin yazmış olduğı sefaretnameden sonra III. Selim, devlet ricalinden “*nizamat-ı devlete dair*” görüşlerini belirten layihalar kaleme almalarını ister. Böylece giriştiğı reform hareketlerinde yalnız kalmayacak ve mesuliyete bazı devlet ricalini de iştirak ettirmiş olacaktı¹⁴.

¹¹ M. Tayyib Gökbişin, “Nizam-ı Cedid”, İ.A., C.IX, s. 309-310.

¹² Sipahi Çataltepe, 19. Yüzyıl Başlarında Avrupa Dengesi ve Nizam-ı Cedid Ordusu, İstanbul 1997, s. 73.

¹³ M. Tayyib Gökbişin, a.g.m., s. 309.

¹⁴ M. Tayyib Gökbişin, a.g.m., s. 310.

Padişahın isteğine uygun olarak, başta Sadrazam Koca Yusuf Paşa olmak üzere sunulan 22 layiha dikkat çekti.¹⁵ Bu layihalardan beş tanesi ilmiye mensuplarına, ikisi ise Bertrana adında bir Fransız subay ve İsveç elçiliğinde görevli olan Muradge D'ohsson adlı iki yabancıya aitti. Layihaların hepsi ıslahat yapılması konusunda hem fikirlerdi. Fakat yöntem konusunda başlıca üç farklı görüş vardı.

Birinci grup askeri ocakları eski usule göre ıslah etmek taraftarı iken, ikinci grup bu ocaklara Kanuni Sultan Süleyman kanunnamesi denilerek Avrupa tarzı eğitim verilmesi yanlısı idi. Üçüncü guruba göre ise, yeniçeriler artık düzelmeyeceği ve ortadan kaldırılamayacağı için kendi hallerine bırakılarak Avrupa tarzı yeni bir ordu kurmak gerekiyordu¹⁶. Sultan Selim orta bir yol izlemeyi tercih etti. Hem Avrupa usulü bir ordu kurulacak hem de diğer ocakların ıslahı için çalışmalar yapılacaktı.

Planlanan ıslahatları tatbika koymak için öncelikle bir ıslahat komisyonu kuruldu. Komisyonun başına Rumeli kadısı İsmail Paşazâde Seyyid İbrahim İsmet Efendi getirildi. Bu komisyon tarafından 72 maddeden oluşan bir ıslahat tasarısı hazırlandı¹⁷. Öncelikli olarak yapılması gereken işler şu şekilde belirlendi; mevcut olan

¹⁵ Sunulan layihalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: E. Ziya Karal, "Nizam-ı Cedid'e Dair Layihalar", *Tarih Vesikaları Dergisi*, C. I, S. 6, İstanbul 1942, s. 414-425; Şerif Mehmet Paşa, "Sultan Selim-i Salis Devrinde Nizam-ı Devlet Hakkında Mütalaat ", *T.O.E.M.*, C. VII, S. 38, İstanbul 1332, s. 74-88; Tatarcık Abdullah Efendi, "Selim-i Salis Devrinde Nizam-ı Devlet Hakkında Mütalaat ", *T.O.E.M.*, C. VII, S. 41, İstanbul 1332, s. 257-284; *T.O.E.M.* C. VII, S. 42, İstanbul 1332, s. 321-346; *T.O.E.M.*, C. VIII, S.43, İstanbul 1333, s. 15-34.

¹⁶ M. Tayyib Gökbilgin, *a.g.m.*, s. 311.

¹⁷ *Yayla İmamı Tarihi ve Yeni Olaylar*, Yay. Haz. Yavuz Sanemoğlu, tsz., Tercüman 1001 Eser, s. 60.

askeri ocakların ıslahı, Avrupa usulünde bir ordunun kurulması ve harp sanayi müesseselerinin yeniden tertip ve tanzimi¹⁸.

1. 1. 2. Nizam-ı Cedid Ordusunun Kurulması

XVII. yüzyıldan itibaren süregelen askeri yenilgiler Osmanlı devlet adamlarını reformların gerekliliğine inandırdı. Ama reform girişimleri askeri alanla sınırlı kaldı. Daha kapsamlı alanlarda reform girişimlerinde bulunan III. Selim döneminde bile ana ekseninde askeriye vardı. Fakat önceki reform hareketlerinde mevcut ocakların ıslahı ile uğraşıldı.

Eski ocaklar hakkında yeni düzenlemeler yapıldı ise de Sultan III. Selim'in asıl önem verdiği şey modern bir ordunun kurulması idi. Başlangıçta, bu ordunun yeniçeriler arasından teşkil edilmesi düşünüldü. Yeniçeri ağalarından ocağın Avrupa usulü talimlere başlanması istendi¹⁹. Yeniçeriler bir süre talimleri devam etmişlerse de daha sonra tepki göstermeye başladılar. Yeniçerilerin bu tutumu, Sultan III. Selim'in yeniçerilerden bağımsız bir ordu teşkil edilmesi gerektiğini anlamasını sağladı²⁰.

Sultan III. Selim ıslahat programı hazırlanmadan önce ordu ile İstanbul'a dönen Sadrazam Yusuf Paşa'ya askerlerden bir kısmını Davut Paşa'da bırakmasını emretmişti. Daha sonra Ağa Yeri denilen yere nakledilen bu askerler, Avrupa usulüne

¹⁸ M. Tayyib Gökbilgin, a.g.m., s. 312.

¹⁹ Sipahi Çataltepe, a.g.e., s. 95.

²⁰ Ahmet Cevdet, Tarih-i Cevdet, C. VIII, İstanbul 1309 s. 116.

göre eğitim almaya başladılar²¹. Bu küçük birlik, Nizam-ı Cedid adıyla kurulacak olan yeni ordunun nüvesini teşkil etmiştir.

Her ne kadar III. Selim yeni kurulacak ocağa yeniçeriler arasından da katılanların olmasını istese de, onlar bu tür talimlerin kanunnamelerinde mevcut olmadığını söyleyerek karşı çıktılar. Yeniçerilerin yeni ocağa tepkilerini önlemek isteyen padişah, yeniçeri ağaları ile bir ahitname yaptı. Buna göre; yeniçerilere dokunulmayacak ve maaşları zamanında ödenecek, karşılığında yeniçeri ocağı da kurulan yeni teşkilata muhalefet etmeyecekti²².

Yeni kurulacak ocağın Yeniçeri ocağına bağlı olması sakıncalı görüldüğü için Bostancı ocağına bağlanarak kurulması uygun görüldü ve yeni ocağın Levent Çiftliği'ne yerleştirilmesine karar verildi²³. Hem böylece Karadeniz'den gelebilecek Rus saldırılarına karşı da önlem alınmış olacaktı.²⁴

Yeni ocak için hazırlanan kararnamenin 17 Sefer 1209 (18 Eylül 1794) tarihinde ilanından sonra, Nizam-ı Cedid ocağı resmen kurulmuş oldu²⁵. Levent Çiftliği Kanunnâmesi olarak da adlandırılan bu yasaya göre “*Bostancı Tüfenkçisi Ocağı*” adı altında 1600 kişilik bir birlik kurulmasına karar verilmiştir. Ocak için bir nazır, bir ağa ile iki katip ve iki katip yardımcısı atanmıştır. Bu kanunnâmede Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli yerlerinde 800 veya 1500 kişilik birlikler oluşturulması da öngörülmüştür. Ayrıca, talimlerin nasıl yapılacağı, er ve subayların aylıkları ayrıntılı bir

²¹ Tahsin Öz, “Selim III’ ün Sır Katibi Tarafından Tutulan Ruzname”, *Tarih Vesikaları Dergisi*, C.III, S. 15, İstanbul 1944, s. 168.

²² Sipahi Çataltepe, a.g.e., s. 96.

²³ A. Cevat Eren, a.g.m., s. 447.

²⁴ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul 1978, s. 94.

²⁵ Sipahi Çataltepe, a.g.e., s. 99.

biçimde belirtilmiştir²⁶. Bu yeni askere kıyafet olarak, Fransız askerlerinde olduğu gibi, mavi bere ve kırmızı ceketten ibaret üniformalar giydirildi. Bu Avrupa tarzı üniformalar aynı zamanda gelenekselliğe meydan okuyuşun sembolüydü²⁷.

Başlangıçta yeni ocağın 1600 kişi olması planlanmasına rağmen bu sayı 20 zabıt ve 448 eri aşamadı. Talimlere nezaret etmeleri amacıyla Osmanlı-Rus savaşında firar etmiş olan Rus subaylar görevlendirildi. Bir müddet sonra 4 Fransız subay daha bu ocağa danışman olarak katıldı²⁸. Nizam-ı Cedid için gerekli olan teknik eleman ve araçlar Fransa'dan sağlandı²⁹.

1. 1. 3. İrad-ı Cedid Hazinesinin Kurulması

Askeri etkinliği artırma çabaları beraberinde mali sorunları da ortaya çıkardı. İmparatorluğun içinde bulunduğu sürekli savaş hâli devlet hazinesini neredeyse iflasa sürüklemişti. Hatta 1786-1791 Osmanlı-Rus savaşı sırasında, Osmanlı tarihinde ilk kez dışarıdan borçlanma teşebbüsünde bulunuldu. Hollanda ve İspanya'ya yapılan başvurular reddedildi. Bunun üzerine Garp Ocakları'na müracaat edildi ama yine bir sonuç alınamadı³⁰. III. Selim saraydaki ihtiyaç fazlası altın ve gümüş eşyayı darphaneye gönderdi. Devlet ricali ve valiler de aynı şekilde davrandılar. Şeyhülislam fetvasıyla silah ve mühürler dışında altın ve gümüşün kullanımı yasaklandı. Halktan bedel

²⁶ Musa Çadırcı, "Osmanlı Ordusunda Yeni Düzenlemeler (1792-1869)", Birinci Askeri Tarih Semineri, **Bildirileri II**, Ankara 1983, s. 86.

²⁷ Halil İnalcık, "The Nature of Traditional Society: Turkey", **Political Modernization in Japan and Turkey**, Eds: R. E. Word and D. Rustow, Princeton 1968, s. 49.

²⁸ Stanford Shaw, **a.g.e.**, s. 130.

²⁹ Sipahi Çataltepe, **a.g.e.**, s. 102.

³⁰ Abdurrahman Şeref, "Ecanibten İlk İstikraz Teşebbüsümüze Aid Birkaç Vesika", **T.O.E.M.**, C. V, S. 30, İstanbul 1330, s. 321-333.

karşılığında alınan altın ve gümüş süs eşyalarından para basılarak bir süre için rahatlama sağlandı³¹.

Nizam-ı Cedid masraflarını devlet hazinesinden karşılamak imkansız olduğu için 1 Mart 1793 tarihinde İrad-ı Cedid adıyla yeni bir hazine meydana getirildi. Yeni kurulan hazinenin kuruluş gerekçesi, gelirleri, yükleneceği görevler, diğer malî kurumlarla ilişkileri ve istihdam olunacak personelin üstlenecekleri vazifeler hazırlanan bir kanunname ile belirlendi.³² Yıllık gelirin 20 bin kese akçe olması kararlaştırıldı. Ayrıca İrad-ı Cedid defterdarlığı kurularak başına Sadr-ı Âli kethüdası Mustafa Reşid Efendi getirilerek kendisi ve emrindeki memurlara maaş bağlandı³³. İrad-ı Cedid defterdarına Şikk-ı sâni defterdarı payesi verildi ve divan toplantılarına katılması kararlaştırıldı³⁴.

Yeni hazineye gelir sağlamak amacıyla “*rûsum-ı zecriye*” denilen tütün, rakı, şarap, kahve vergileri, “*penbe*” pamuk vergisi, ayrıca devlet hazinesi ve Hameyn-i Şerifeyn’e ait olan iltizamlardan yıllık kârı 10 kese akçeden fazla olan iltizamların İrad-ı Cedid’e aktarılmasına karar verildi. Ancak devlet hazinesinin kaybını önlemek için bu sürecin o dönemdeki mültezimlerin süresi dolunca başlaması uygun bulundu. İrad-ı Cedid, bu toprakları iltizama verirken normal olan yıllık gelir miktarını devlet

³¹ Ziya Karamursal, **Osmanlı Mâlî Tarihi Hakkında Tetkikler**, Ankara 1989, s.72.

³² Ayrıntılı bilgi için bkz. Yavuz Cezar, **Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi**, İstanbul 1986, s. 155 vd.

³³ Yücel Özkaya, “Orta Anadolu’da Nizam-ı Cedid’in Kuruluşu ve Kaldırılışı”, **DTCF Atatürk’ün 100. Doğum Yılına Armağan**, Ankara 1986, s. 511.

³⁴ Ahmet Asım, **Tarih-i Asım**, C.I, tsz., s.356.

hazinesine ödemek zorundadır. Yani, yeni hazine bu timarların devlet hazinesi için bir nevi mültezimi oldu diyebiliriz³⁵.

İrad-ı Cedid gelirleri bunlarla sınırlı kalmamış kıl, yapağı, tiftik, mazi, kök boya ve palamuttan alınan vergiler zamlanarak bu hazineye bağlanmıştır³⁶. 1805'ten itibaren Anadolu'nun çeşitli yerlerinde çocuksuz ölen timar sahiplerinin timarları iltizama verilerek gelirleri İrad-ı Cedid'e bırakıldı³⁷. Bu kadar çok gelire sahip olan İrad-ı Cedid sadece Nizam-ı Cedid ocağının gereksinimlerini sağlamakla kalmamış, gerektiğinde devlet hazinesine yardım için de kullanılmıştır³⁸.

İrad-ı Cedid mâli alanlarla getirdiği uygulamalarla Osmanlı Devletinin klasik kurumlarındaki değişimin başlangıcını gösteren güzel bir örnektir. Ayrıca çalışanlarına nakit maaş uygulaması ilk kez gerçekleşmişse de bu sistemin yaygınlaşması Tanzimat döneminde mümkün olacaktır³⁹.

³⁵ Stanford Shaw, *a.g.e.*, s. 129.

³⁶ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara 1997, s. 104.

³⁷ Yücel Özkaya, *a.g.m.*, s. 511-513.

³⁸ Yavuz Cezar, *a.g.e.*, s. 193.

³⁹ Yavuz Cezar, "Osmanlı İmparatorluğunun Çağdaşlaşması Sürecinde Selim III Dönemi", *De La Revolution Francaise A La Turquie D'Atatürk*, İstanbul-Paris 1990, s. 65-66.

1. 1. 4 Nizam-ı Cedid Ordusunun Yaygınlaştırılması

Nizam-ı Cedid ordusundaki asker sayısının gün geçtikçe artması sonucu Levent Çiftliği eğitim, öğretim, barınma için yetersiz kalmaya başladı. Sultan III. Selim zaten bu ocağın yaygınlaştırılmasını istiyordu. Sonuçta Levent'te ikinci bir orta kurulması kararlaştırıldı. 1800 yılında çıkarılan bir kanunla süvari birliği kuruldu. Bir yıl sonra ise, Levent Çiftliği'ndeki kışla ve alan yeterli olmayınca Üsküdar'da Selimiye Kışlası'nda da bir Nizam-ı Cedid ortası oluşturulmuş ve buraya özellikle Bolu ve Bursa yörelerinden getirtilen erler yerleştirilmiştir. Büyük gayretler sonucunda Mayıs 1797'de İstanbul'da Nizam-ı Cedid askerinin sayısı 2534'e, Eylül 1799'da 4317'ye, Nisan 1800'de 6029'a yükselmiş ve Haziran 1801'de ise Nizam-ı Cedid askerinin sayısı 9263 kişiyi bulmuştu⁴⁰.

Yeni kurulan ortalar geliştikten sonra, bu teşkilatın Anadolu'da da kurulmasına karar verildi. Üsküdar ortası Anadolu teşkilatına merkez görevini üstlendi. III. Selim Nizam-ı Cedid' in Anadolu'da yayılması ve rahatça asker yazılabilmesi için buralardaki âyân ve yerli ailelerle işbirliği yolunu seçti. Özellikle Karaman valisi Kadı Abdurrahman Paşa ve Çankırı Mutasarrıfı Cabbarzâde Süleyman kurulacak ortalara asker sağlamak için büyük gayretler gösterdiler⁴¹. Ayrıca halkı yeni ocağa yazılmaya teşvik etmek maksadıyla ocağa yazılan asker ailelerinin hane, emlak ve arazilerinin cem-i tekalif-i örfiyye, şakka, avarız-ı divaniye, imdad-ı hazeriye ve salyaneden muaf olmasına karar verildi⁴². 1802-1805 yılları arasında Kütahya, Bolu,

⁴⁰ Musa Çadırcı, "Osmanlı Ordusunda Yeni Düzenlemeler (1792-1869)", Birinci Askeri Tarih Semineri, Bildirileri II , Ankara 1983, s. 87; Stanford Shaw, a.g.e., s. 132.

⁴¹ Yücel Özkaya, a.g.m., s. 517-518.

⁴² B.O.A., C.A., No:1985.

Sivas, Çankırı, Kastamonu, Amasya, Tokat, Konya, Niğde, Bursa, Kırşehir, Aksaray, Ankara ve daha başka birçok sancak merkezinde kışlalar yaptırılarak birlikler kuruldu ve bu birlikler için yeni bir kanunname hazırlandı. Bu kanunname gereğince her sancak merkezinde on iki bölükten oluşan bir orta kurulacaktı. 100 erden oluşan bu bölüklerden altısı “sağ kol” altısı “sol kol” diye adlandırılacaktı. Her koldan birer bölük hem eğitim hem de şehrin asayiş için bir ay süreyle nöbet tutacaklardı. Böylece hem asayiş sağlanacak hem de askerler işlerinden alıkonulmamış olacaktı.

Kanunamede yapacakları talimler, yiyecekleri, alacakları yevmiyeler ve hukuki hakları ayrıntısıyla belirtilmiştir. Ayrıca her orta sıra ile büyük talimler için İstanbul’a bağlı oldukları Üsküdar veya Levent Çiftliği kışlalarına giderek bir ay eğitim alacaklardır⁴³.

Nizam-ı Cedid ocağı her ne kadar öncelikle İstanbul’da kurulmuş ise de asıl gücünü Anadolu’dan elde etmiştir. İç güvenliğin sağlanması, vergi vb. hazine gelirlerinin toplattırılması için bu askerlerden faydalanılmıştır. Ortaların kurulduğu şehirlerde araç-gereç sağlanması, kışla inşaatı, ateşli talimler için fişek imali gibi işlerin ortaya çıkması ticaret ve ekonomiyi olumlu yönde etkilemiş ve yeni iş alanları ortaya çıkmıştır⁴⁴.

⁴³ Musa Çadırcı, “Ankara Sancağında Nizam-ı Cedid Ortalarının Teşkili ve Nizam-ı Cedid Askeri Kanunnamesi”, *Belleten*, C. XXXVI, S.141, Ankara 1972, s. 1-13.

⁴⁴ Musa Çadırcı, “Osmanlı Ordusunda Yeni Düzenlemeler (1792-1869)”, *Birinci Askeri Tarih Semineri, Bildirileri II*, Ankara 1983, s. 89-91.

Tüm bunlara rağmen, taşrada Nizam-ı Cedid askeri olmama konusunda bir eğilim vardı. Sık sık askeri firarlar görülüyordu. Bu durum, askerlerden akçe almak suretiyle bazı subay ve âyânlar tarafından suistimal ediliyordu⁴⁵. III. Selim'in Kaymakam Paşa'ya yazdığı bir hatt-ı hümayündan taşradaki Nizam-ı Cedid ortalarından memnun olmadığı anlaşılmaktadır. Padişah, taşra ocaklarının "*taht-ı rabıtada*" olmadığını, çıkarılan kanunların kağıtlarda kaldığını ve taşradan gelen askerlerin bir alay çaylak olduğunu belirterek riya ve müdahane olmadan kendisinin bilgilendirilmesini ve taşra ocaklarına düzen verilmesini istemektedir⁴⁶.

Kurulan yeni ortalarla erlerin sayısı arttıkça özellikle işsiz-güçsüzlük sebebiyle bu birliğe yazılmış olanlar arasında disiplinsizlikler görülmeye başlandı⁴⁷. Büyük bölümü Anadolu köylülerinden olan bu askerlerin çoğu, her şeyden önce yağma yoluyla silah ve mallara sahip olabilmek hayaliyle Nizam-ı Cedid ocağına yazılan kimselerdi. Ancak ocağın disiplinli hayatına uyum sağlayamayarak düzeni bozmaya başladılar. Bir çoğu üniforma ve silahlarını aldıktan kısa bir süre sonra birliklerinden firar ettiler ve yeni soyguncu çeteleri meydana getirerek yöneticiler ve halk için bir tehlike olmaya başladılar⁴⁸. Buna rağmen, 1807 yılına gelindiğinde Nizam-ı Cedid mevcudu 23 bin er ve 1590 subaya yükselmişti⁴⁹.

⁴⁵ Yücel Özkaya, a.g.m., s. 528.

⁴⁶ B.O.A., H.H., No: 7540.

⁴⁷ Stanford Shaw, a.g.e, s. 132-133.

⁴⁸ Sipahi Çataltepe, a.g.e., s. 158.

⁴⁹ Yücel Özkaya, a.g.m., s. 528.

Nizam-ı Cedid askerlerinden ilk kez 1799 yılında yararlanıldı. Napolyon Mısır'ı işgal ettikten sonra Suriye üzerine bir sefere girişti. Bunun üzerine Suriye'yi savunan Cezzar Ahmet Paşa'ya yardım için 200 kadar Nizam-ı Cedid askeri gönderildi. 1800'de Fransa kuvvetlerini ablukaya alan İngilizlere yardım için gönderilen 6 bin er arasında 2000 Nizam-ı Cedid askeri yer almaktaydı. Ayrıca, 1804 yılında Çatalca'ya kadar gelmiş olan dağlı eşkıyasına karşı Kadı Abdurrahman Paşa komutasındaki Nizam-ı Cedid askeri kullanılmış ve Malkara civarında eşkıyayı yenmiştir⁵⁰. Daha sonra Rumeli'de de Nizam-ı Cedid ortaları kurulmak istenecek ancak çıkan isyan karşısındaki tutum Nizam-ı Cedid'i ortadan kaldıran olayların başlangıcı olacaktır.

1. 1. 5 Diğer Ocaklarda Yapılan Yeni Düzenlemeler

III. Selim döneminde sadece Nizam-ı Cedid ocağının kurulmasıyla yetinilmedi. Tophane, tersane ve mühendishanede yeni düzenlemeler yapıldı. Öncelikle tophaneye liyakatsiz kişilerin girmesini önlemek için tedbirler alındı. İsveç, İngiltere ve Fransa'dan usta ve dökümcüler getirildi. İstanbul, Selanik ve Gelibolu'daki baruthaneler ıslah edildiği gibi yeni baruthaneler de açıldı⁵¹.

1769-1774 Osmanlı-Rus savaşı sırasında, Çeşme'de Osmanlı donanmasının yakılması ile Osmanlı deniz gücü yok edilmişti. Yeni bir donanma yapılması ancak III. Selim döneminde mümkün olabildi. Öncelikle, devlete bağlılığını yitiren ve tersane mühimmatını çalarak telef eden Cezayirli Hasan Paşa azledilerek ıslahat görüşlerine

⁵⁰ İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Nizam-ı Cedid Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa", *Belleten*, C. XXXV, S. 138, Ankara 1971, s.261-263.

⁵¹ M. Tayyip Gökbilgin, *a.g.m.*, s. 313.

tarafıtar olan K      Hüseyin Paşa kaptan-ı deryalı  a getirildi⁵². Fransa ve   sve  ’ten mühendis istendi ve uzun zamandır boş kalan 15 tersane faaliyete geçirilerek 45 parça gemi inşa edildi. “*Nizam-ı Donanma-yı H  may  n*” adıyla bir kanunname yapılarak kaptanların yetiştirilmesi, donanma erlerinin alacakları eğitim, harp ve sulh zamanlarında yapacakları vazifeler tespit edildi⁵³.

Donanmada yapılan reformları finanse etmek için başlangıçta   rad-ı Cedid’den faydalanıldı. Ancak daha sonra   rad-ı Cedid’in farklı amaçlar için kurulduğu göze alınarak 1805 yılında Tersane-i Amire defterdarlığı ve hazinesi teşkil edildi⁵⁴.

III. Selim askeri alanda yapılan reformlara paralel olarak teknik eleman yetiştirmek amacıyla eğitim alanında da reformlara girişti. 1773 yılında kurulmuş olan Mühendishane-i Bahri-i H  may  n yanında bir kumbarahane açıldı. 1794 senesinde ise Mühendishane-i Berr-i H  may  n kuruldu. Bu okula bağlı olarak açılan matbaada pek çok bilimsel eser basıldığı gibi büyük bir kütüphane olu  turuldu⁵⁵. Okulun Nizamn  mesi’nde kuruluş amacı şöyle anlatılmıştır: “*Hendese, Hesap, Hikmet ve Coğrafya fenlerinin yayılması ve Devlet-i aliyyeye çok gerekli olan sanayi-i harbiyenin talim ve ta  l  m   ile uygulamaya konması*”. Yeniçerilerin kuşkulu ve düşmanca bakışlarına rağmen böyle bir okulun a  ılması çok önemli bir gelişmedir. Okula   nce, La  ımcı ocağı neferlerinden 50 ve Humbaracı ocağı neferlerinden 30

⁵² Ahmet   zcan, *Kethüda Said Efendi’nin Tarihi ve Değerlendirmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 1999, s. 78-79.

⁵³ E. Ziya Karal, “Selim III Devrinde Osmanlı Bahriyesi Hakkında Vesikalar”, *Tarih Vesikaları Dergisi*, C.I, S.3,   stanbul 1941, s. 204.

⁵⁴ Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*,   stanbul 1986, s. 210.

⁵⁵ Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde   lim*,   stanbul 2000, s. 206-207.

nefer olmak üzere 80 kişi alınmış, bunlara bir hoca, beş kalfa ve bir Fransızca muallimi ve mütercim tayin edilmiştir⁵⁶.

Ayrıca, III. Selim döneminde, 1807 yılında çıkarılan bir nizamnâme ile İstanbul Tersanesi içinde bir Tıp Mektebi kurulmuştur. Öğretim İtalyanca yapılacak ve yavaş yavaş Fransızca'ya geçilecekti. Yetiyecek tabipler donanma ile sefere çıkacaklardı. Bu teşebbüs, Mayıs 1807'de Kabakçı İsyanı yüzünden sönmüştür⁵⁷.

1. 1. 6. İdari ve Mülki Alanda Yapılan Düzenlemeler

XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'ndeki timar sistemi bozulmaya başlamıştı. Timar ve zeamet sahipleri dirliklerinin yeterli gelire sahip olmadığını söylemekteydiler. Eklemelerle timarların gelirini yükseltmek mümkündü. Ne var ki eski timar kanunları timarlarda “*kılıç*” adı verilen çekirdeğin parçalanmasına cevaz vermiyor ve dolayısıyla timarları gelişi güzel parçalayıp eklemelerle hasılatlı timarların bu yoldan takviyesi mümkün olamıyordu.

III. Selim döneminde bu durumdaki aksaklıkları gidermek için 1792 yılında yeni bir kanunname çıkarıldı. Bu kanunname ile timarların çekirdeğini oluşturan ve “*kılıç*” adı verilen birimler parçalanıp, başka eklemelerle yeni dirlikler oluşturulabilmesinin yolu açıldı⁵⁸. Böylece dirliklerin güncel değerler üzerinden yeniden teşekkülü için imkan sağlanmış oldu.

İdari alanda yapılan en önemli yenilik ise vüzera kanunnamesidir. Bu kanunname ile kimlerin vezir atanabileceği belirlenmiştir. Buna göre, güvenilir,

⁵⁶ Yahya Akyüz, *Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul 2001, s. 133.

⁵⁷ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 135.

⁵⁸ Yavuz Cezar, *a.g.e.*, s. 177.

tecrübeli ve dindar kişiler vezir olabilecek, ehliyetsiz ve derebeyi gibi kimselere vezirlik verilmeyecekti⁵⁹. III. Selim döneminde vezir sayısı 35 kişi kadardı. Halbuki geliri vezire yetecek eyalet 20 civarındadır. Bu yüzden III. Selim, vezir miktarının 23'ü geçmemesini kararlaştırdı. Bunlardan üçü merkezde, diğerleri ise taşrada çalışacaklardı.⁶⁰

1.1.7 Ekonomi ile İlgili Düzenlemeler

III. Selim döneminde devlet hazinesinin para bulmada çok büyük güçlükler çektiğini ve bu yüzden Osmanlı tarihinde ilk kez dışarıdan borç alma girişimlerinden bahsetmiştik. Bu teşebbüsler neticesiz kalmış olduğu için halktan toplanan altın ve gümüş eşya ile düşük ayarlı para bastırılarak devletin içinde bulunduğu kriz giderilmek istenmiştir. Ancak, bu umulan yararı sağlamadığı gibi büyük fiyat artışlarına da yol açtı.

Ekonomiyi içinde bulunduğu çıkmazdan kurtarmak amacıyla bir dizi tedbir alındı. Halk yerli malı kullanmak için teşvik edildi. Devlet adamlarından servet sahibi olanların gemi alarak ticarete girmeleri önerildi ve mal, can güvenliğinin sağlanması için önlemler alındı⁶¹.

Bilindiği gibi, bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa arasındaki ticaretin hemen hemen tamamı, “*müste'min*” tüccarlar tarafından yapılmaktaydı. Kapitülasyonların bu sınıf için sağladığı seyahat, gümrük, yargılama kolaylıkları zamanla genişletilerek imtiyazlı bir zümre haline gelmeleri sağlandı. Bir müddet sonra

⁵⁹ M. Tayyib Gökbilgin, a.g.m., s.314.

⁶⁰ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara 1997, s. 13.

⁶¹ Musa Çadırcı, a.g.e., s. 111.

Avrupalı devletlerin himayesine giren gayrimüslim tebaa da müs'temin tüccar gibi ayrıcalıklarından yararlanmağa başladılar. Bunu önlemek isteyen Osmanlı Devleti, Akdeniz kıyı şehirlerinde konsolosluklar açtı. Böylece Osmanlı Devleti reaya ve Müslüman tüccarların haklarını korumayı kendi üzerine alarak uyruk değiştirme faaliyetlerinin önüne geçmek istedi⁶². Ancak, gene de gayrimüslim tebaanın yabancı devletlerin himayesinde iç ve dış ticaret yapmalarına engel olunamadı. Bunun üzerine, Sultan III. Selim istemeyerek de olsa gayrimüslim tüccarlara müs'temin tüccarın sahip olduğu bütün hakları tanıdı. Yüzyıllardır ayrı statüde olan gayrimüslim tüccar reaya, şimdi de imtiyazlı bir sınıf haline getiriliyor ve "*Avrupa Tüccarı*" adını alıyordu⁶³.

Devletin ekonomik alanda doğrudan yatırım yapmaya başladığına örnek olması açısından 1795 yılında İstanbul'un iâşe sorununu çözmek için kurulan Zahir Hazinesi ve Defterdarlığı önemlidir. Yıllardır İstanbul'un un ve ekmek ihtiyacını karşılamakta büyük güçlüklerle karşılaşılıyor hatta zaman zaman kıtlıklar baş gösteriyordu. Başlangıçta, dış ülkelere tarım ürünleri satışı engellenerek bu sorun çözülmek istendi. Ancak, bunun önüne geçilemeyince 1793 yılında Zahir Nâzırlığı kurularak başına Ebubekir Ratıb Efendi getirildi⁶⁴. İki yıl sonra Zahir Hazinesi kurularak devlet bir ilk sermaye koydu ve kuruma döner sermaye statüsü verildi. Sonradan bu sermaye yeterli bulunmayarak İrad-ı Cedid hazinesinden para aktarılmıştır.

⁶² Ali İhsan Bağış, *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler, Kapitülasyonlar-Avrupa Tüccarları-Berathlı Tüccarlar-Hayriye Tüccarları 1750-1839*, Ankara 1998, s. 62 vd; Musa Çadırcı, *a.g.e.*, s.113.

⁶³ Ali İhsan Bağış, *a.g.e.*, s. 68.

⁶⁴ Musa Çadırcı, *a.g.e.*, s. 104.

1. 1. 8. Daimi Elçiliklerin Kurulması

III. Selim döneminde, Nizam-ı Cedid ordusunun kurulmasından sonraki en önemli yenilik Avrupa'da ikamet elçiliklerin açılmasıdır. Osmanlı padişahları cülus, doğum, harp ilanı, barış yapılması gibi meselelerde komşu veya yabancı hükümdarlara elçiler gönderirlerdi. "*Fevkalade elçi*" unvanını taşıyan bu kişiler, vazifelerini bitirdikten sonra geri dönerlerdi. İmparatorluğun kuvvetli devirlerinde bu durum bir mahzur teşkil etmiyordu. Ancak gerilemeye başlayan Osmanlı Devleti, devletler arası diplomasi usüllerini bilmek, Avrupa devletler dengesinde meydana gelen değişimleri yakından takip etmek zorundaydı.

Bu lüzumu idrak eden III. Selim ilk ikamet elçiliğini sempatisi olduğu Fransa'da açmayı düşünmüş ise de Fransız İhtilali sebebiyle, ilk elçilik İngiltere'de Yusuf Âgah Efendi tarafından açıldı. Daha sonra Fransa, Prusya ve Avusturya'da da elçilikler kuruldu⁶⁵. Elçilerin en mühim görevleri, bulundukları devletlerin idari şekillerini, müesseselerini inceleyerek Osmanlı Devleti'ne faydalı olabileceğini düşündüklerini bildirmektir⁶⁶. Bunların kaleme almış oldukları sefaretnameler sayesinde Avrupa hakkında ilk sistematik bilgiler Osmanlı Devleti'ne girmeye başlamıştır.

Açılan elçiliklerin faaliyetleri 1811 yılından sonra sekteye uğradı. Ancak II. Mahmut'un saltanatının son dönemlerinde tekrar açıldılar. Bununla beraber ilk kurulan elçilikler sayesinde Bâb-ı Âli devletler arası diplomasi kurallarını idrak etmiş, Avrupa siyasetini yakından tanımıştır. Ayrıca, elçiliklerde vazife gören Müslüman memurlar

⁶⁵ Ercüment Kuran, *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçiliklerin Siyasi Faaliyetleri*, Ankara 1968, s. 13.

⁶⁶ E. Ziya Karal, "Tanzimattan Evvel Garplılaşıma Hareketleri", *Tanzimat I*, İstanbul 1999, s. 26.

yabancı dil öğrenmişler ve bu sayede Osmanlı'nın Batılılaşma hareketinde tesirli olmuşlardır⁶⁷.

III. Selim'in Avrupa'da daimi elçilikler kurmasının yanında, dışarıdaki tebaasının ticari çıkarlarını korumak amacıyla konsoloslar atadığından daha önce bahsetmiştik. Aslında ilk kez 1725 yılında Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından Viyana'ya Ömer Ağa adlı bir şahıs konsolos atanmıştı. Bu yüzden III. Selim'in yaptığı şeyin konsolosluk sistemini resmi bir şekle koymak olduğunu söyleyebiliriz⁶⁸.

Bu dönem öncesinde yapılan reformların hemen hepsi askeri alanlara aittir. Osmanlı Devlet ideolojisinin fethe dayanması ve savaşlarda süregelen yenilgiler bu alanda reformlar yapılması ihtiyacını ortaya çıkardı. Ancak, yapılan reformlar bireysel çabalardan öteye gitmedi. Bu yüzden reforma girişen padişah ya da devlet adamlarının sahnedan çekilmeleri ile birlikte yapılan reformlar da ortadan kalkmıştır.

Ancak, III. Selim döneminde askeri sahadaki reformlar birinci dereceden önemli gözüktü de yapılan reform çalışmalarının daha şuurlu, planlı ve daha kapsamlı olduklarını görmekteyiz. Bu yüzden, bu dönemin kalıcı reformların yapılacağı Tanzimat dönemine geçiş evresi olarak değerlendirmemiz gerekir⁶⁹. Fakat bu evre kolay geçilmedi. Değişimin meydana getirdiği huzursuzluk ortamı muhalefetin doğup gelişmesine ortam hazırladı.

⁶⁷ Ercüment Kuran, a.g.e., s. 65.

⁶⁸ Carter Findley, **Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform (1789-1922)**, Çevirenler: Latif Boyacı-İzzet Akyol, İstanbul 1994, s.109-110.

⁶⁹ Mümtaz Turhan, **Kültür Değişimleri**, İstanbul 1994, s. 142.

1. 2. Nizam-ı Cedid'e Karşı Tepkiler

1. 2. 1. Nizam-ı Cedid'e Muhalefetin Ortaya Çıkışı

III. Selim döneminde yapılan çalışmalar kalıcı reformlara bir başlangıç teşkil etmesinden dolayı önemliydi. Ancak, istenilen sonucu vermedi. III. Selim'in kendine bağlı yeni bir ordu kurması, bir taraftan yeniçerinin diğer taraftan bu durumdan hoşnut olmayan kimi devlet ricalinin muhalefetine sebep oldu. Ayrıca İrad-ı Cedid için çıkarılan yeni vergiler halkı Nizam-ı Cedid aleyhine çevirdi. Merkezi otoritenin güçlenmesi çıkarlarına ters düşen âyânlar da bu kurumun karşısındaydılar.

Nizam-ı Cedid'e karşı hoşnutsuzluk daha yeni ordu kurulmadan başlamıştı. III. Selim devlet ricalinden “*nizam-ı devlete dair*” görüşlerine dair layihalar kaleme almalarını istediğinde kendisine pek çok layiha sunuldu. Ancak bunlardan bazılarında garip ve alaya alınacak görüşler mevcuttu. Halk arasında da yayılan bu layihalar “*herkesin derece-i istidadı layihasından malum olur*” diye alaya alındılar⁷⁰. Böylece daha reformlar başlamadan inandırıcılıklarını kaybetmeğe başladı.

Yeni kurulacak olan Nizam-ı Cedid ordusuna karşı tepki göstermesinden asıl korkulan kurum ise Yeniçeri Ocağı idi. Osmanlı Devleti'nin duraklama dönemine kadar büyük hizmetlerde bulunan bu teşkilatın temel kanunu, Türk-Müslüman halkın bu müesseseye alınmaması, evlenmelerinin ve askerlikten başka bir işle meşgul olmalarının yasak olmasıydı. Ancak, bu temel kanunlar zaman içinde bozulmaya başladı. I. Selim döneminden itibaren evlenmelerine müsaade edildi. İlk zamanlarda evli yeniçerilerin sayısı az olduğu için evlerinde kalmalarında bir mahzur görülmemiştir. Fakat sonraları ve bilhassa XVIII. yüzyıldan itibaren kışlalarda pek az

⁷⁰ Ahmet Cevdet , *Tarih-i Cevdet*, C.VIII, s. 118-119.

yeniçeri kalmıştı. Evli yeniçerilerin maaşları yetersiz hale geldiği için de, esnaflık ve ticaretle uğraşmalarına izin verildi. Evlerini ve işlerini bırakmak istemediklerinden artık sefere götürülemiyorlardı⁷¹. Onlar için askerlik ek bir gelir kapısından başka bir şey değildi.

III. Murat döneminde ocağa devşirme olmayanlar da kabul edilmeğe başlandı⁷². Ayrıca timar sisteminin çökmekte olduğunu gören devlet, şehirlerin asayişini sağlamak vazifesini timarlı sipahilerden alarak yeniçerilere verdi. III. Murat dönemindeki İran seferleri yeniçerilerin Anadolu’da yerleşip kalmalarını kolaylaştırdı⁷³. Ancak timarlı sipahiler yerine istihdam edilmeleri ve XVII. yüzyılın son yarısından itibaren uzun ve sürekli devam eden savaşlar yeniçerilerin sayısında büyük artış görülmesine sebep oldu. Zaman içinde bozulan Yeniçeri Ocağı artık serkeş, çapulcu, işsiz güruhunun toplandığı bir kurum olmuştu.

III. Selim’in bu ocağı ıslah etmek gayretinden ve Nizam-ı Cedid askerini bu ocak içinden seçmek istediğini daha önce belirtmiştik. Sultanın bu çabaları boşa gitti. En azından yeni ocağa tepkilerini önlemek amacıyla yeniçeri ocağıyla bir ahitname yapılmış ve Nizam-ı Cedid ordusunun Bostancı ocağına bağlı olarak kurulmasına karar verilmişti.

Fakat gün geçtikçe sayısı artan Nizam-ı Cedid’e karşı yeniçerilerin hoşnutsuzluğu da arttı. Yeniçeri ocağının ilga edileceği söylentilerine karşı her ne

⁷¹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapıkulu Ocakları*, C.I, Ankara 1988, s.306-307.

⁷² Mustafa Akdağ, *Yeniçeri Ocağı’nda her zaman için Türk unsurunun var olduğunu fakat bunların sayısının az olmasından dolayı ocağın devşirme karakterine tesir yapmadığını belirtir. Bkz. Mustafa Akdağ, “Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu”, D.T.C.F. Dergisi, C.V, s. 294.*

⁷³ Mustafa Akdağ, *a.g.m.*, s.295.

kadar devlet böyle bir durumun söz konusu olmadığını ispata çalıştı ise de başarılı olamadı⁷⁴. Aslında III. Selim ve devlet ricali bu ocağın kaldırılması gerektiğinin farkındaydılar. Ancak III. Selim'in yumuşak huylu olması ve cesaretsizliği buna mani oluyordu⁷⁵.

XVI. yüzyılda tarımda karın doyuramayan çiftçi halkı köyünü bırakıp ya vezirlerin, sancak beylerinin kapılarında asker yazılarak “*sekban*” oluyorlar ya da boş kalarak serserilikle toplumun başına bela oluyorlardı⁷⁶. “*Levent*” adı verilen bu grup daha çok büyük şehirlerde toplanıyorlar ve bekar odaları denilen hanlarda kalarak şehrin asayişini bozuyorlardı⁷⁷.

Celali isyanlarında etkin rol oynayan Leventler, bu isyanların bastırılmasıyla ortadan kalkmadılar. Gün geçtikçe kötüleşen ekonomik şartlar yüzünden sayıları gittikçe artarak çeşitli adlar altında varlıklarını XX. asrın başlarına kadar korudular⁷⁸. Adları ne olursa olsun bunlar arasındaki yegane değişiklik arz eden şey isim farkı ve bir de kıyafetlerindeki bazı ayrılıklardan ibaretti⁷⁹.

XII. yüzyıldan itibaren devşirme olmayanların yeniçeriliğe kabulü ve sancaklarda yeniçerilerin istihdam edilmesiyle birlikte bu gruplar çeşitli yollarla ocağa yazılmaya başladılar. Büyük şehre gelen leventler tanıdıkları aracılığı ile ocağa girerler

⁷⁴ Ahmet Cevdet, a.g.e., s. 118.

⁷⁵ M. Nuri Paşa, *Netaic'ül Vukuat*, C.IV, İstanbul 1327, s. 42.

⁷⁶ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, Ankara 1999, s. 16-17.

⁷⁷ Mustafa Akdağ, a.g.e., s. 100-101.

⁷⁸ M. Çağdaş Uluçay, *18 Ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1955, s. 80.

⁷⁹ Mustafa Cezzar, *Osmanlı Tarihinde Leventler*, İstanbul 1965, s.297.

ve bu gruplar kazan kaldırıldığında en ön safta bulunur, toplumun asayişini sağlamak yerine ifsatla uğraşırlardı⁸⁰.

İstanbul'da öteden beri üç senede bir kez şehrin etrafı kontrol edilir, kefil gösteremeyen şahıslar memleketlerine geri gönderilirdi. Aile fertleriyle göçleri engellemek için İstanbul yolu üzerindeki kadı ve zabıtlere emirler yollanırdı. Fakat bu uygulama bir müddetten beri terk edildiği için İstanbul'un nüfusu artmış ve türlü fesatlar ortaya çıkmıştı. Daha önce değinildiği gibi bunlar ya Yeniçeri ocağına kaydoluyorlar ya da kayıkcılık, hamallık gibi mesleklerle uğraşıyorlardı.

III. Selim, devrinde şehrin asayişini sağlamak ve zor olan zahire tedarikinden dolayı bu uygulama tekrar yürürlüğe konuldu. Ev, dükkan ve bekar odaları kontrol edilerek kefil olmayanlar İstanbul'dan çıkarıldı ve kaldıkları yerler kapatıldı⁸¹. Ne var ki gönderilenler bir müddet sonra geri geldikleri için alınan önlemler etkisiz kaldı.

XVI. yüzyılın ortalarında meydana çıkan kahvehaneler yeniçeri, hamal ve kayıkcı gibi başıbozukların bir araya geldikleri mekanlardı. Başlangıçta oturacak sohbet yeri olarak ortaya çıkan bu yerler artık birer fesat yuvasıydılar⁸². Bu yerlerde dile düşmüş dedikodular yapılır, devlete karşı hoşnutsuzluklar buralarda gün yüzüne çıkardı. Hoşnutsuzluğun potansiyele dönüşüp eyleme geçirilmesi tehlikesine karşı devlet buralara hep kuşku ile bakardı. Bu yüzden kimi padişah bu fesat yuvalarını bir

⁸⁰ Ahmet Rasim, *İstibdattan Hakimiyeti Milliye*, İstanbul 1342, s. 24-27.

⁸¹ M. Münir Aktepe, "XVII. Asrın İlk Yarısında İstanbul'un Nüfus Meselelerine Dair Bazı Vesikalar", *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, C.IX, S. 58, İstanbul 1958, s. 29.

⁸² M. Akdağ, *a.g.e.*, s. 106.

müddet için bile olsa kapatmışlardır⁸³. Hatta III. Selim yayınladığı bir hatt-ı hümayunla devlet aleyhinde dedikodu yapılan kahvehanelerin belirlenip kapatılmasını istemiştir⁸⁴.

Nizam-ı Cedid'e karşı dedikoduların çoğaldığı bu dönemde "*Hülasatü'l-Kalem fi Reddi'l-Avam*" adıyla anılan Koca Sekbanbaşı Risalesi kaleme alındı. Yazarı belli olmayan bu risalede yeniçeri ordusunun kırk yıldan beri düzensizliği yüzünden zafer kazanamadığından bahsedilerek yeni ordunun gerekliliğinden, kullanılmasından ve özellikle muhaliflere karşı savunuluculuğu yapılmıştır⁸⁵. Ayrıca dünya ilişkilerinden habersiz bakkal, manav, balıkçı, kayıkçı, hamal gibi serseri ve işsiz takımının kahvehane, meyhane gibi yerlerde ulu orta konuştukları ve cezalandırılmadıkları için cesaretleri artan bu kişilerin neticede nizamın bozulmasına neden olduklarına değinilmektedir⁸⁶.

Nizam-ı Cedid reformlarına karşı tepki gösterenler sadece adı geçen gruplar değildi. Yeniçerilere belli malları satan, ulufe satın alarak kendine gelir elde eden, bozuk ekonomi ve paranın ayarının düşürülmesinden dolayı ortaya çıkan enflasyondan rahatsızlık duyan esnaf sınıfı da reformlara tepkiliydi⁸⁷. Zaten ocağın düzeninin bozulmasından sonra yeniçeriler esnaf, esnaflar yeniçeri oldukları için bu iki grup iç içeydi.

⁸³ Ralph S. Hattox, *Kahve ve Kahvehaneler*, İstanbul 1998, s. 89-90.

⁸⁴ Yücel Özkaya, "III. Selim' in İmparatorluk Hakkındaki Bazı Hatt-ı Hümayunları", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 47, İstanbul 1998, s. 75.

⁸⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Koca Sekbanbaşı, *Koca Sekbanbaşı Risalesi*, Yay. haz. Abdullah Uçman, tsz., Tercüman 1001 Eser.

⁸⁶ Koca Sekbanbaşı, *a.g.e.*, s. 32.

⁸⁷ İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, İstanbul 2001, s. 38-48.

Halkla iç içe ve etkin bir nüfusa sahip olan ulemanın da reformlar konusunda pek de hoşnut olmadıkları anlaşılmaktadır. Cevdet Paşa'ya göre gerileyiş içinde olan ilmiye sınıfı Küçük Kaynarca Antlaşması ve Rusya'nın Kırım'ı işgali arasındaki dönemde büyük çöküş yaşamıştır⁸⁸. Bu durumu gören III. Selim bu sınıfın ıslahı için bir dizi tedbir aldı. Saltanatının ilk yıllarında rüşvetle naiplik satılmasını yasakladığı gibi kadıların mutlak suretle yerlerine gitmelerini ve sınavsız kadılığın verilmemesi ve halka zulüm yapan kadıların görevden atılmalarına ilişkin düzenlemeler yapıldı. Ayrıca medreselerin ıslahı için de bir dizi tedbir alındı ise de ulemanın karşı koyması yüzünden olumlu sonuç alınamamıştır⁸⁹. Fakat ulemayı asıl kaygılandıran şey bürokrasinin parlayan yıldızı karşısında kendi alanlarının daralmasıdır.

Reformlara karşı muhalefetin doğmasındaki en önemli sebeplerden biri de bizzat reformcuların kendileridir. Yaş Antlaşması'nın hemen ardından Sadrazam Koca Yusuf Paşa azledilerek yerine Melek Mehmet Paşa'nın getirilmesiyle birlikte reformcular tam yetki sahibi olmuşlardı. Reformların kanunlaşması ve yürürlüğe konulması için hem divanda hem de resmi olmayan bir mecliste görüşmeler yapılıyordu. Ancak uygulamaya geçildiği zaman ortaya çıkan tepkilerden dolayı reformcular arasındaki birlik bozuldu ve her reformcu kendi mevkiinde ilerleyebilmek için umumi hoşnutsuzluğa sebep olarak diğer reformcuları suçladı⁹⁰.

⁸⁸ Carter Findley, a.g.e., 54.

⁸⁹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı**, Ankara 1998, s. 255-260

⁹⁰ Stanford Shaw, a.g.e., s. 369.

Bir süre sonra da kendi aralarında hizipleşme oluşmaya başladı. Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa ve İshak Bey'in içinde bulunduğu grup Fransa yanlısı bir politika izlerken, Valide Kethüdası olan Yusuf Ağa ve İbrahim Nesim'in başında olduğu grup İngiliz ve Rus taraftarıydılar. Daha sonra sadrazamlığa getirilecek olan İzzet Mehmet Paşa ve yandaşları ise tarafsız kaldılar. Ancak onlar da bütün elçilerden rüşvet ve hediye alarak o anki çıkarlarına göre desteklerini birinden diğerine değiştirdiler. Devletin bürokrasisi içindeki bu hizipleşme ordu ve ulemaya da yansdı. Sonuçta bu durum devam eden bir anarşi ve düzensizlik ortamına dönüşerek halk arasında reformlara karşı umumi bir memnuniyetsizliği netice verdi⁹¹.

XVIII. yüzyıla kadar “Paşa” unvanı genellikle kişinin askeri-idari meslekten biri olduğunu gösterirdi. Kalemiyedeki bir “*efendi*” nin bürokrasiyi terk etmesi ve askeri-idari mesleğe geçmesi pek nadirdi. Ancak XVIII yüzyılda bürokrasiden dikkate değecek kadar çok sayıda insan askeri-idari makamlara kaydırıldı⁹². Sonuçta kaçınılmaz olarak iki grup arasında gizli bir mücadele ortaya çıktı. Reformcuların pek çoğunun bürokrasiden geliyor olması şaşırtıcı değildir. Zira, pekçoğu reisülkütuba bağlı memurluklardan ve henüz çocuk yaşta bir daireye girerek dini eğitimden farklı bir eğitim alarak yetiştikleri için Batı karşısında daha seküler bir çizgide durabilmekteydiler.

Osmanlı toplumu çok uluslu ve dinli bir yapıya sahip olduğu için, devlet sosyal düzeni sağlamak amacıyla toplumu sosyal, dini ve ekonomik gruplara ayırmıştır. Fakat düzeni sağlayan kanunların uygulanmaması, batılaşma süreciyle artan

⁹¹ Stanford Shaw, a.g.e., s.369-371.

⁹² Norman İtzkowitz, *Osmanlı İmparatorluğu ve İslami Gelenek*, Çeviren: İsmet Özel, İstanbul 1977, s. 152.

ecnebi nüfusu ve ticaretle uğraşan gayrimüslimlerin zenginliklerini lüks yaşam tarzıyla göstermeye başlamaları Müslümanların yaşam şekillerine de etki etti⁹³. Belli bir hoşnutsuzluğu da ortaya çıkaran bu durum karşısında eski kanunlar restore edilerek tekrar yürürlüğe kondular⁹⁴. Padişahın da bu kanunlar üzerinde titizlikle durduğu yazdığı hatlardan anlaşılmaktadır⁹⁵.

Reformcular da bir süre sonra kendilerini eğlence ve gösterişli yaşama kaptırdılar. Nizam-ı Cedid işini servet toplama aracı gibi kullanıp bir yandan kendi gelirlerini diğer yandan da yakınlarının varlık ve zenginliklerini çoğaltarak savurganlık yaptılar. İstanbul'da görülmedik biçimde büyük ve süslü evler, yalılar yaptırarak kendilerini içki alemine verdiler. Lale Devri'nde olduğu gibi bahçelerde eğlenceler ve geceleyin denizde mehtabı seyrederek alem yapmak moda haline geldi. Halkta böyle şeylere heveslendiği için İstanbul'da gezip tozma ve eğlence olayları çoğaldı. Boğaziçi seyir kayıklarıyla doldu⁹⁶.

Düşük ayarlı para ve yeni konulan vergilerden dolayı eşya fiyatları yükseldi. Zevk, eğlence ve gösterişli yaşamın yaygınlaşması yüzünden herkesin masrafı arttı ve halkın çoğu geçim darlığına düştü. Bu nedenlerle Nizam-ı Cedid'e taraftar olanlar bile tepki göstermeye başladılar. Halkın bu sıkıntısı devlet ricaline gizlice anlatılınca hiç önemsemeyip kimi *"tamam halkı işgale bundan âlâ vesile olmaz ta'yişleri gailisine düşsünler de devlet umuruna karışmasınlar"* derken kimi de *"burası ağniya"*

⁹³ Mümtaz Turhan, a.g.e., s. 141.

⁹⁴ Stanford Shaw, a.g.e., s. 77.

⁹⁵ Yücel Özkaya, "III. Selim'in Devlet Yönetimi İle İlgili Hatt-ı Hümayunları", X. Türk Tarih Kongresi, C.IV, Ankara 1993, s. 1435.

⁹⁶ Ahmet Cevdet, a.g.e., C.VIII, s. 119-120; Ahmet Asım, a.g.e., C. II, s. 11.

beldesidir buraya fukara kısmı yakışmaz ve devletmendan arasında müflis güruhu yakışmaz” diyerek cevap verirlerdi⁹⁷.

Sultan Selim’in kendisi bile kır gezileri ve eğlencelere kapıldı. Ülkenin gerçek durumu hakkında bilgi edinmesi engelleniyordu. Ayrıca sultan nazik yapısı ve cesaretsizliği yüzünden reformların arkasında duramıyor gerektiğinde bunları feda etmekten çekinmiyordu. Bir süre sonra muhalefetin tepkisinden korktuğu için reformcuları tasfiye ederek hem kendi hem de reformların sonunu hazırlayacaktı.

1. 2. 2. Anadolu’da Nizam-ı Cedid’e Karşı Tepkiler

1802-1805 tarihleri arasında Anadolu’nun çeşitli yerlerinde Nizam-ı Cedid ortalarının kurulduğundan daha önce bahsetmiştik. Ancak genel olarak Nizam-ı Cedid askeri olmama yolunda bir eğilim vardı. Bu yüzden sık sık askeri firarlar görülmekteydi. Hatta bazı subay ve âyânlar da bunlara vesile olmaktaydılar⁹⁸. Anadolu’da asker toplayanlar kiminden bedel alarak ve kiminden silah ve mühimmatını ailesine aldırarak zorla asker yazıp tertip etmekteydiler. Ayrıca, asker masrafı adına devletçe ayrılmış paraları kendi çıkarları için harcıyorlardı. Daha sonra, yeni askeri masraflar çıkararak bunu asker yazılan kazalara yükletiyorlardı. Böylece Nizam-ı Cedid’e karşı Anadolu’da, hoşnutsuzluk artıyordu⁹⁹.

Nizam-ı Cedid’e karşı ilk isyan hareketi de Anadolu’da meydana gelmiştir. Başlangıçta Nizam-ı Cedid taraftarı görünen Trabzon valisi Mahmut Tayyar Paşa kendisine verilmiş bulunan Amasya iltizamının, asker yazımındaki başarısından dolayı

⁹⁷ Ahmet Cevdet, a.g.e., C.VIII, s. 121.

⁹⁸ Yücel Özkaya, “Orta Anadolu’da Nizamı Cedid’in Kuruluşu ve Kaldırılışı”, *DTCF Atatürk’ün 100. Doğum yılına Armağan Dergisi*, Ankara 1982, s. 528.

⁹⁹ Yücel Özkaya, a.g.m., s. 532.

Cabbarzâde Süleyman Bey'in oğlu Mehmet Celal Bey'e vezirlik rütbesiyle verilmesinden dolayı, Tayyar Paşa Nizam-ı Cedid aleyhtarı bir tutum içine girdi¹⁰⁰.

Erzurum, Sivas, Çıldır, Muş, Beyazıt havalisine tahriratlar yolladı ve “*biz Nizam-ı Cedid'e girmeyelim ve evlat ve taallukatımızı gavur kıyafetine koymayalım*” diyerek fesada başladı. Bağdat ve Diyarbakır'a giden Tatarlar'a geçtikleri yerlerde halkı Nizam-ı Cedid'e karşı kışkırtmaları için paralar ödedi. Erzurum ve Sivas çevresinden asker toplayarak Kastamonu'yu zapt etmek için harekete geçti¹⁰¹. Ancak Cabbarzâde Süleyman Bey ile arasındaki savaşı kaybederek Sohum kalesine sığındı. Hakkında idam kararı verilen Tayyar Paşa, Kırım'a kaçarak canını kurtarabildi¹⁰².

1. 2. 3. Rumeli'de Nizam-ı Cedid Ortaları Kurma Çabaları ve Edirne

Olayları

Nizam-ı Cedid ortaları Anadolu'nun çeşitli yerlerine kurulduktan sonra Rumeli'de de ortalar açılması düşünülmüş hatta Karıştıran'da bir orta kurulmaya başlanmıştır¹⁰³. Fakat Rumeli'de Nizam-ı Cedid askerini yaygınlaştırmanın kolay olmayacağı kesindi.

¹⁰⁰ Sipahi Çataltepe, a.g.e., s.170.

¹⁰¹ B.O.A., H.H., No: 4086, 4048.

¹⁰² B.O.A., H.H., No: 4045.

¹⁰³ B.O.A., H.H., No: 3181; Cabi Efendi'nin eserinde Rumeli'de Nizam-ı Cedid ortaları kurulması konusunda ilk teklifin Mabeynci Ahmet Bey tarafından yapıldığı yazılıdır. Filibe'de mukataası bulunan Ahmet Bey dağlı eşkiyası ve âyânların mücadelelerinden dolayı bir gelir elde edemiyordu. Bunun için III. Selim'e Rumeli'de Nizam-ı Cedid ortaları kurularak huzurun sağlanması teklifinde bulundu. Bkz. Mehmet Ali Beyhan, *Câbi Efendi Tarihi (Tarih-i Selim-i Sâlis ve Mahmud-ı Sâni)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1992, s. 71.

Rumeli'nin büyük kısmında Tepedelenli Ali Paşa, Tirsinikli oğlu İsmail, Yılıkoğlu Süleyman, Pazvandoğlu Osman Paşa gibi güçlü âyânlar hüküm sürmekteydiler. Ayrıca bu âyânlar ard arda gelen Osmanlı-Rus savaşı yüzünden meydana gelen otorite boşluğundan dolayı ortaya çıkan dağlı eşkiyasını koruyorlar ve kendi çıkarları için kullanıyorlardı¹⁰⁴.

1803 yılından itibaren Tokatçıklı Süleyman ve Filibe Âyânı Hüseyin Bey'in kışkırtmaları sonucu eşkıya faaliyetleri Edirne ve Çatalca bölgelerine kadar yayıldı. Eşkiyayı yok etmek amacıyla Karaman Beylerbeyi Kadı Abdurrahman Paşa uhdesine Asakir-i Şahane Başbuğluğu verilerek görevlendirildi. 19 Haziran 1804'te İstanbul'a gelen Abdurrahman Paşa, bir süre burada kaldıktan sonra Çorlu'da Nizam-ı Cedid askeriyle birleşti.²⁸ Temmuz'da Çorlu'dan harekete geçen Abdurrahman Paşa Malkara'da eşkiyayı bozguna uğrattı. Bunun üzerine dağlı eşkiyası Balkanlara doğru geri çekildi¹⁰⁵.

Dağlı eşkiyanın dağıtılmasından sonra Abdurrahman Paşa Nizam-ı Cedid süvarisini Çorlu'da piyadesini de Tekirdağ'da bırakması emredildi¹⁰⁶. Trakya'da sükunetin sağlanmasından sonra burada Nizam-ı Cedid ortaları kurulması kararlaştırıldı. III. Selim Vize, Çorlu ve Ereğli'de Nizam-ı Cedid ortaları kurulması için fermanlar yolladı¹⁰⁷. Ancak, bu sırada Sırp isyanı patlak verdi. Bunun üzerine İbrahim Nesim Efendi'nin tavsiyesiyle Abdurrahman Paşa Sırp isyanını bastırmaya

¹⁰⁴ Dağlı Eşkiyaları Hakkında bkz; Yücel Özkaya, **Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İsyanları (1791-1808)**, Ankara 1983

¹⁰⁵ Yücel Özkaya, a.g.e., s. 94-95, İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Nizam-ı Cedid Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa", **Belleten**, C. XXXXV/ S. 138, Ankara 1971, s.261-262.

¹⁰⁶ Sipahi Çataltepe, a.g.e., s. 217.

¹⁰⁷ B.O.A., **Ali Emiri Tasnifi III. Selim Devri**, No: 1327, 1328, 1329.

memur edildi¹⁰⁸. Devlet, Rumeli âyânlarını korkutmamak için Abdurrahman Paşa'yı Rumeli valisi İbrahim Paşa'nın mahiyetine vermeyi uygun buldu¹⁰⁹.

Fransızlar Mısır'ı işgal ettikten sonra tepkilere mani olmak isteyen III. Selim Sadrazam İzzet Mehmet Paşa'yı görevden alarak yeniçeri ve ulemanın desteğini kazanmak amacıyla eski Erzurum Mutasarrıfı Yusuf Ziya Paşa'yı bu göreve getirdi. İlk zamanlarda yeniçeri yanlısı bir tutum izleyen yeni sadrazam daha sonra İbrahim Nesim ve Yusuf Ağa ile ittifak kurdu ve Rumeli'de Nizam-ı Cedid ortaları kurulması için gayret göstermeye başladı¹¹⁰. Ancak bu durum Balkanlardaki âyânlar kadar yeniçeri ve ulemanın da tepkisini çekti. Bu yüzden yedi yıl sadrazamlık yapmış olan Yusuf Ziya Paşa görevinden alınarak yerine muhafazakar ve reform karşıtı olan Hafız İsmail Paşa getirildi¹¹¹.

Hafız İsmail Paşa, kendine rakip olarak gördüğü Kadı Abdurrahman Paşa aleyhine propagandalara başladı. İlk olarak Rusçuk Âyânı Tirsinikli oğlu İsmail Ağa ile ittifak yaparak onun aracılığıyla Rumeli âyânlarını kışkırtmaya başladı. Kadı Abdurrahman Paşa'nın Nizam-ı Cedid ordusuyla Edirne'ye geleceği haberinden rahatsızlık duyan âyânlar Tirsinikli oğlu ile birleşmeyi kabul ettiler¹¹².

Bu sırada Edirne ve çevresinde tek hakim Edirne Âyânı Dağdeviren oğlu Mehmet Ağa idi. Yeniçeri taraftarı olmasına rağmen devlete sadık olan Dağdeviren oğlu, Nizam-ı Cedid'in Rumeli'de kurulmak istenmesi üzerine muhalefete geçmişti. Şehzade Mustafa'nın adamları tarafından da kışkırtılarak diğer âyânlarla ittifak

¹⁰⁸ Mustafa Necip, *Tarih-i Necip*, İstanbul 1280, s. 10.

¹⁰⁹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 265.

¹¹⁰ Stanford Shaw, *a.g.e.*, s. 373.

¹¹¹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 271.

yaptı¹¹³. Şehzade Mustafa taraftarları daha önce Trabzon valisi Tayyar Paşa'yı da kışkırttıkları halde cezalandırılmadıkları için korkusuzca faaliyetlerine devam ediyorlardı¹¹⁴.

İlk olaylar Tekirdağ'da çıktı. Karıştıran'da Nizam-ı Cedid ortası kurulduktan sonra burada üç bin asker talimlere başlamıştı. Bundan bir yıl sonra Tekirdağ'da bir orta kurulmasına dair ferman ve kışla yapımı için mimarlar gönderildi¹¹⁵. Ancak şehir naibi Nizam-ı Cedid aleyhinde faaliyetlerde bulunuyordu. Bunun üzerine görevden alınarak yerine Nizam-ı Cedid taraftarı yeni bir naib atandı¹¹⁶. Bir müddet sonra, asker yazılması için Tekirdağ'a bir ferman gönderildi. Fermanı halka okuyan naib olumsuz cevap aldı. Bunun üzerine halkla naib arasında tartışma çıktı ve toplantı neticesiz olarak dağıldı. Ancak bir kaç saat sonra şehrin ayak takımı mahkemeyi basarak naibi ve mahkeme görevlilerini öldürdüler¹¹⁷.

Padişah, Tekirdağ'a bir nasihat heyeti göndererek isyanı teskin etmek istedi ancak bunun hiçbir faydası olmadı¹¹⁸. Bunun üzerine Tekirdağ denizden kuşatıldı. Ancak bir netice alınamadı. Kadı Abdurrahman Paşa Tekirdağ'ı karadan işgal etmek istedi. Fakat yeniçerilerin İstanbul'da fesat çıkarması yüzünden geri çekildi.

¹¹² Mustafa Necip, *a.g.e.*, s. 12-13.

¹¹³ Cemal Gökçe, "Edirne Âyânı Dağdeviren Oğlu Mehmet Ağa", *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, C. XVII, S. 22, İstanbul 1972, s. 98.

¹¹⁴ Ahmet Asım, *a.g.e.*, C. I, s. 384.

¹¹⁵ Mehmet Ali Beyhan, *a.g.e.*, s. 72.

¹¹⁶ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 276.

¹¹⁷ B.O.A., H.H., No: 3181.

¹¹⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 280.

Olayların sona ermemesi üzerine şehri ablukaya alan donanma komutanına şehri topa tutması için emir verildi. Zor durumda kalan Tekirdağ halkı ancak Serez Âyânı İsmail Bey'in mahiyetindeki Demirhisar Âyânı Abdullah Bey'in aracılığıyla kurtuldu ve bir anlaşma yapıldı. Yapılan anlaşmaya göre; bundan böyle Tekirdağ halkı yeniliklere muhalefet yapmayacaklar, buna karşılık devlet de onları affedecekti.¹¹⁹ Ancak isyancıların affı Edirne'de toplanan asileri cesaretlendirmişti.

1806 Mayıs ayında, Edirne'deki bostancı ocağını düzene koymak amacıyla eski Bostancıbaşı Ahmet Ağa Edirne bostancıbaşılığına tayin edilerek gönderildi. Fakat Dağdeviren Kara Fevzi'nin kışkırtmasıyla ayaklanan Edirne'liler bostancıbaşını öldürdüler.¹²⁰ İstanbul'a, hadisenin Kadı Abdurrahman Paşa'nın Rumeli'ye gönderilmesinden dolayı çıktığı bildirildi. Bunun üzerine, Edirne'ye bir ferman yollanarak Abdurrahman Paşa'nın Rumeli'ne gönderilmesinden asıl maksadın Sırp isyanı olduğu ilan edildi.¹²¹ Edirne halkı ise Anadolu'da zulmüyle meşhur Abdurrahman Paşa'nın Edirne'ye girmesini istemediklerini Edirne kadısı vasıtasıyla bildirdiler.¹²²

Daha önce değindiğimiz gibi Sadrazam Hafız İsmail Paşa Tirsinikli İsmail Ağa, Dağdeviren Mehmet Ağa ile işbirliği yaparak isyanı kışkırtmaktaydı. Dağdeviren Mehmet Ağa, Abdurrahman Paşa'nın Edirne ve civarından zahire toplamasını

¹¹⁹ Sipahi Çataltepe, a.g.e., s.226-227; Cabi Efendi Tarihi'nde abluka sırasında zor durumda kalan Tekirdağ halkının yeniçeri ocağından yardım istedikleri ocağın talebi üzerine Tekirdağ'a Samsoncubaşı Pehlivan Ağa'nın gönderildiği, Tekirdağ'a giden Pehlivan Ağa'nın ablukayı kaldırdığı ve isyandan sorumlu tuttuğu yöre âyânını idam ederek olaylara son verdiği kaydedilmiştir. Bkz. Mehmet Ali Beyhan, a.g.e., s. 73-74.

¹²⁰ Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 63.

¹²¹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 281.

engellemekteydi.¹²³ Zaten Bâb-ı Âli'nin asıl korktuğu mesele Abdurrahman Paşa ve Dağdeviren Mehmet Ağa arasında çıkması muhtemel bir çatışmaydı¹²⁴. Daha önceden Rumeli âyânlarının pek çoğu Abdurrahman Paşa'nın Edirne'ye varması durumunda karşı çıkacaklarını bildirmişlerdi. Hatta bazı yerlerde padişahın adı hutbeden çıkartılmıştı¹²⁵.

Kadı Abdurrahman Paşa Edirne'ye doğru harekete geçmeden önce kendisine bir talimatname verilerek halka iyi davranması ve karşı koyanlara gereken cezanın verilmesi emredilmişti¹²⁶. Talimatı alan Abdurrahman Paşa 24 bin kişilik Nizam-ı Cedid kuvvetiyle İstanbul'dan hareket etti. Silivri önlerinde direnişle karşılaştıysa da kolayca bastırarak elebaşılarını idam ettirdi¹²⁷. Daha sonra, hiçbir karşı koyma olmadan Çorlu'ya oradan da Havsa Kasabası'na geldi. Abdurrahman Paşa'nın zahire sıkıntısını çektiğini bilen Dağdeviren Mehmet Ağa saldırıya geçti ise de yenilerek geri çekildi¹²⁸.

Babaeski Âyânı Ömer ve adamlarından Çavuşoğlu Ahmet, kuvvetleriyle Babaeski'de toplanarak, orduya yönlendirilecek olan zahireyi kesmek ve Abdurrahman Paşa'nın Edirne'ye gidişini durdurma kararı almışlardı. Kendilerine Edirne'den bin kişilik yardım kuvveti geldi. Babaeski'ye zahire mübayaası için gelmiş olan Yusuf Ağa

¹²² B.O.A., H.H., No: 1893 D.

¹²³ B.O.A., H.H., No: 2345.

¹²⁴ Cemal Gökçe, a.g.m., s. 102 .

¹²⁵ Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 63.

¹²⁶ B.O.A., H.H., No: 12433.

¹²⁷ B.O.A., Mühimme Defteri, C. 224, s. 95.

¹²⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 282.

ve Abdurrahman Paşa'nın Tatar Ağa'sı öldürülerek, resmi evraklara ve zahireye el konuldu¹²⁹.

Babaeski'ye yönelen Abdurrahman Paşa, kasabayı kuşatarak zapt etti. Ancak burada bulunan beş-altı bin kişilik asi kuvveti kaçarak Çorlu'ya sığındılar. Hatta Dağdeviren Mehmet'in kardeşi ve eniştesi de Çorlu'ya gelerek halkı isyana katılmaya ikna etmeyi başardılar. Çorlu'daki olayları duyan III. Selim bir Hatt-ı Hümayun göndererek; Abdurrahman Paşa'nın hemen harekete geçerek eşkıyanın hakkından gelmesini emretmiştir. Bu emir üzerine zahiresizlikten geri dönmeyi düşünen Abdurrahman Paşa Çorlu'ya yöneldi. 20 Ağustos 1806'da Çorlu'ya gelen Abdurrahman Paşa asileri mağlup ederek, kasabayı top ateşi altına aldı¹³⁰.

Bu arada Istranca taraflarındaki, Tirsinikli İsmail Ağa kuvvetlerinin, Abdurrahman Paşa'ya gönderilen zahireyi ele geçirmesinin ardından, Ankara Mütesellimi Mesut Ağa Istranca tarafına gönderilerek güvenliği sağladı ise de Çorlu kuşatmasının uzaması¹³¹ ve asiler için arabuluculuk yapan Serez Âyânı İsmail Bey'in tazyiki üzerine Abdurrahman Paşa Silivri'ye çekildi¹³².

Bundan cesaretlenen asiler İstanbul üzerine yürümeye kalktılar ve Nizam-ı Cedid taraftarlarından on kişinin idamını istediler. Şehzade Mustafa'nın adamlarının tahriklerinden ve iki Cuma gününde hutbede isminin okunmamasından dolayı iyice telaşa kapılan III. Selim, asilerle arabuluculuk yapması için Anadolu Valisi Ebubekir Paşa'yı görevlendirerek Edirne'ye gönderdi. Ebubekir Paşa asilerle yapılan

¹²⁹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 283.

¹³⁰ İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 287-288.

¹³¹ Sipahi Çataltepe, a.g.e., s. 238.

¹³² İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 294; Mustafa Necip, a.g.e., S. 13-14.

müzakereler sonucu bir anlaşma yaptı. Buna göre; Abdurrahman Paşa kuvvetleriyle birlikte geri dönecek, asiler affedilecek ve onlar da isyanlarına son vereceklerdi. III. Selim bu anlaşmayı kabul ederek asilerin affı hakkında fermanlar çıkardı ve Kadi Abdurrahman Paşa kuvvetleriyle Konya'ya geri dönmek zorunda kaldı¹³³.

Bu hadiseden sonra III. Selim reform programını askıya aldı. Sadrazam Hafız İsmail Paşa görevinden alındı ise de yeniçeri ve muhafazakâr gurubu yatıştırmak için Yeniçeri Ağası İbrahim Hilmi Paşa bu göreve getirildi. Şeyhülislamlığa da reform karşıtı olarak bilinen Mehmet Ataullah Efendi atandı. Ayrıca reformcu gurubun en nüfuzlu kişisi haline gelen İbrahim Nesim ve Mustafa Reşit Efendi görevlerinden azledildi. Böylece muhalefet daha ziyade güçlenerek, Nizam-ı Cedid'in ortadan kaldırılması için en uygun zamanı beklemeye başladı¹³⁴.

1. 3. 1806-1812 Osmanlı Rus Savaşının Başlaması

1. 3. 1. Üçlü İttifakın Bozulması ve Osmanlı-Fransa Yakınlaşması

Bilindiği gibi, III. Selim'in şehzadelikinden beri Fransa'ya karşı sempatisi vardı. Hatta reformlar konusunda en fazla etki yapan devlet yine Fransa idi. Fakat Campo Formio Antlaşması'ndan sonra iki devlet arasındaki ilişkilere şüphe unsuru girmeye başladı. Bu antlaşma ile yedi adayı ele geçiren ve Balkan topraklarına ayak basan Fransa, Osmanlı Devleti ile sınır komşusu oldu. Ayrıca Fransa, Mora ve

¹³³ Ahmet Cevdet, a.g.e., s. 64-65.

¹³⁴ Mustafa Nuri Paşa, a.g.e., C. IV, s. 43.

Arnavutluk halklarını kışkırtarak, buralarda kendine bağlı bağımsız devletler kurmak istiyordu¹³⁵.

III. Selim, Fransa ile ilişkilerinin bozulmasını istemiyor hatta Mısır'ın işgal edileceği söylentilerine kayıtsız kalıyordu. Fakat 2 Temmuz 1798'de Napolyon komutasındaki Fransız ordusu İskenderiye'ye girerek Mısır'ı işgal etti. Fransa'nın bu işgalden amacı İngiltere'yi sömürgelerinde yenmek ve Akdeniz'de bir sömürge imparatorluğu kurmaktı¹³⁶.

Bu işgal karşısında devlet adamlarının bir kısmı Fransa'ya hemen savaş açılmasını istedilerse de III. Selim "*tedarikat-ı seferiyede gayet acele olunup ilan-ı harp hususunda teenni ve bataati birle bir vakit tedarik eylemek iktiza eyler*" diyerek buna karşı çıktı. Zira Osmanlı devletinin Fransa'ya karşı tek başına mücadele edemeyeceğinin farkındaydı¹³⁷.

Daha Mısır işgal edilmeden önce, Doğu Akdeniz'de Osmanlı'nın yerine güçlü bir devlet istemeyen Rusya, Osmanlı Devleti ile ittifak yapma çabalarına giriştiği görülür¹³⁸. Fransa karşısında zor durumda kalan Osmanlı Devleti istemeyerek de olsa Aralık 1798'de sekiz yıllık bir ittifak antlaşması yapılır. Bunun ardından İngiltere ile de bir antlaşma imzalanır¹³⁹. Bu sayede Fransızlar Mısır'dan çıkartılırlar.

Fakat bu defa, İngiltere işgal ettiği Mısır'dan çıkmak istemiyordu. Bu yüzden, zaten Rusya'ya da güvenmeyen Osmanlı Devleti Fransa ile tekrar yakınlaşmak

¹³⁵ Fahir Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), Ankara 1999, s. 83.

¹³⁶ E. Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, C. V, Ankara 1994, s. 27.

¹³⁷ E. Ziya Karal, a.g.e., s. 29.

¹³⁸ A. Nimet Kurat, Türkiye ve Rusya 1789-1919, Ankara 1970, s. 42.

¹³⁹ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 84.

istiyordu. Mısır seferinde başarısız olan Fransa ise İngiltere'ye karşı Rusya'ya Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasına dair bir proje sunuldu. Ancak bu projeye sıcak bakan Çar Pol 1801 yılında öldürüldü ve yerine İngiltere'ye sempati besleyen Aleksandr tahta geçti. Zor durumda kalan Fransa hem İngiltere hem de Osmanlı Devleti ile barış antlaşması yaptı¹⁴⁰.

Bu antlaşmalardan sonra Osmanlı-Fransa ilişkileri normale döndüğü gibi III. Selim ve Napolyon arasında başlayan mektuplaşmalar sayesinde iki devlet arasındaki dostluk daha da pekişti¹⁴¹. 1804 yılında imparatorluğunu ilan eden Napolyon bu unvanın tanınmasını istedi. Ancak İngiltere ve Rusya, Napolyon'un imparatorluğunun tanımaması için Osmanlı Devleti'ne baskı yaptılar. Bu baskılar sonucu müşkil durumda kalan Osmanlı Devleti Fransa'ya bu unvanı, Avusturya ve Rusya'nın tanınmasından sonra tanıyabileceğini bildirdi¹⁴². Fakat bunu protesto eden Fransa, elçisini geri çekti¹⁴³.

Bu dönemde Rusya, Osmanlı Devleti ile yapmış olduğu ittifak antlaşmasını yenilemek istiyordu. Ancak Osmanlı Devleti, antlaşma hükümlerini istediği gibi yorumlayan Rusya ile tekrar bir antlaşma yapmak taraftarı değildi. Fakat Rusya'nın baskıları karşısında çaresiz kalan Osmanlı Devleti, 24 Eylül 1805'de Rusya lehine daha fazla hüküm bulunan antlaşmayı imzalamak zorunda kaldı¹⁴⁴. Böylece Rusya, dokuz yıl için, boğazlarda diğer devletlere göre üstünlük ve geçiş hakkı sağlamış oldu.

¹⁴⁰ E. Ziya Karal, *a.g.e.*, s. 44-46.

¹⁴¹ E. Ziya Karal, *a.g.e.*, s. 47; Yusuf Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri*, İstanbul 1940, s. 105.

¹⁴² B.O.A., H.H., No: 1443.

¹⁴³ Sipahi Çataltepe, *a.g.e.*, s. 60.

¹⁴⁴ A. Nimet Kurat, *a.g.e.*, s. 48-49.

Antlaşmanın imzalanmasından birkaç ay sonra Napolyon'un Rus ve Avusturya ordularını Austerlitz'de (Üç İmparator Savaşı) yenilgiye uğrattığı haberi geldi. Güven duymadığı Rusya karşısında rahatlayan Osmanlı Devleti, Napolyon'un imparatorluk unvanını tanıdığı gibi Ahmet Muhip Efendi olağanüstü elçi olarak Paris'e gönderildi¹⁴⁵.

O sırada Fransa , İngiltere ve Rusya ile barış görüşmeleri yapmaktaydı. Hatta Rusya ile barış antlaşması imzalanabilmişti. Ancak İngiltere'nin barış görüşmelerini kesmesi üzerine Rus Çarı da yapılan sulh akdini tasdik etmedi ve tekrar harp başladı¹⁴⁶. Rusya ve İngiltere karşısında yalnız kalan Napolyon, Fransa ve Osmanlı Devleti ittifakını sağlamak amacıyla General Sebastiani'yi elçi olarak İstanbul'a gönderdi¹⁴⁷.

Çok iyi bir şekilde karşılanan Sebastiani'nin amacı Osmanlı Devleti'ni ittifaka razı etmektir. Eğer bunu yapamazsa, Dalmaçya'da bulunan 25 bin kişilik Fransız ordusu ile tehdit ederek ittifakı sağlamaktı. Napolyon'un gönderdiği mektupta ise Lehistan'ın ihyası ve Osmanlı'nın eski gücüne kavuşturmaktan bahsedilerek bir ittifak antlaşması teklif edilmekteydi¹⁴⁸. Ancak Osmanlı Devleti bu konuda tereddütlü idi.

¹⁴⁵ E. Ziya Karal, *a.g.e.*, s. 49-50.

¹⁴⁶ Yusuf Akçura, *a.g.e.*, s. 114.

¹⁴⁷ B.O.A., H.H., No: 15034.

¹⁴⁸ Yusuf Akçura, *a.g.e.*, s. 114.

1.3.2. Osmanlı Rus Savaşının Başlaması ve İngiliz Donanmasının İstanbul'u İşgal Teşebbüsü

İstanbul'a gelip yerleşen Fransız elçisi Sebastiani, Bâb-ı Âli ricalini İngiltere ve Rusya'ya karşı kışkırtmaya başladı. General Sebastiani'nin etkisinde kalınarak Rusya yanlısı Eflak Voyvodası Konstantin İpsilanti ve istifa etmiş olan Boğdan Voyvodası Aleksandr Mariz Rusya'ya haber verilmeden azledilmişti¹⁴⁹. Bu duruma Rusya sert tepki gösterdi. Zira 1774 te yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya'ya Eflak ve Boğdan memleketleri hakkında bir nevi müdahale hakkı verilmiş ve Eflak-Boğdan Voyvodalarının suçları tahkik edilmeden azledilmeyecekleri taahhüt altına alınmıştı¹⁵⁰.

Bu sırada Fransa İmparatoru Napolyon, Prusya'yı yenerek üç yüz bin askerle Rusya üzerine yürüdüğünü ve Osmanlı Devleti'nin de savaşa katılmasını istediğini III. Selim'e bildirdi¹⁵¹. Fakat Fransa'ya güvenemeyen Osmanlı Devleti, Rusya'nın vermiş olduğu ultimatomdan sonra azledilen Eflak ve Boğdan Beylerini görevlerine iade etti. Rusya, ultimatomun cevabını beklemeden ve savaş dahi ilan etmeden, 16 Ekim 1806'da ordularını Dnyester nehrinden geçirerek Eflak ve Boğdan'ı işgale başladı¹⁵².

Osmanlı Devlet adamları, Rusya'ya hemen savaş ilan edilmesini istiyorlardı. Ancak İngiltere elçisi buna itiraz ederek bir süre beklenilmesini, aksi takdirde İngiltere'nin de Osmanlı 'ya savaş ilan edeceğini bildirdi. Fakat Fransa elçisi Sebastiani

¹⁴⁹ B.O.A., H.H., No: 1683.

¹⁵⁰ Yusuf Akçura, a.g.e., s. 114.

¹⁵¹ B.O.A., H.H., No: 15665.

¹⁵² Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 95; Kamil Paşa, Tarih-i Siyasi, C. II, İstanbul 1327, s.

“İngiltere Devleti Rusya’nın hatırı için Memalik-i Osmaniye’de umur-ı ticaretini feda etmez.” diyerek, akılları karışan Osmanlı Devlet adamlarını Rusya’ya karşı savaş ilanına ikna etti¹⁵³.

Rusya’ya savaş ilanını görüşmek üzere toplanan mecliste İngiltere taraftarı bazı devlet adamları karşı çıktılar ise de Şeyhülislam Ataullah Efendi’nin müdahalesiyle Rusya’ya savaş ilan edildi¹⁵⁴. Bunun üzerine İngiltere elçisi, Fransa ile ilişkilerin kesilmesini, Sebastiani’nin İstanbul’dan kovulmasını ve Osmanlı Devleti’nin İngiltere ve Rusya ile ittifaka girmesini şart koşan bir ültimatoma verdi¹⁵⁵. Ancak cevabını beklemeden İstanbul’u terk ederek, Bozcaada’da bekleyen İngiliz donanmasına gitti. Çanakkale Boğazı’nın tahkim ve savunulması için Feyzullah Efendi Boğaz Nâzırı tayin edildi. Kaptan-ı Derya Salih Paşa da boğaz tabyalarını denetlemek üzere Çanakkale Boğazı’na gönderildi¹⁵⁶. Boğazın takviyesi için gerekli olan top ve mühimmat gönderilmesi ve bir de küçük bir donanmanın bulundurulması kararlaştırıldı¹⁵⁷. Ancak Kaptan-ı Derya Salih Paşa ve Feyzullah Efendi Bozcaada’da İngilizler ile yapılmaya başlanılan müzakerelerden bir sonuç alacaklarını sanarak gerekli önlemleri almakta geç kaldılar¹⁵⁸.

Başında Amiral Dukworth’un bulunduğu on dört gemiden oluşan İngiliz donanması, 19 Şubat 1807’de uygun rüzgar yakalayarak Çanakkale Boğazı’nı geçmek

¹⁵³ Kamil Paşa, *a.g.e.*, C. II, s. 309-310.

¹⁵⁴ Ebubekir Efendi, *Vaka-i Cedid*, İstanbul 1332, s. 14.

¹⁵⁵ B.O.A., C.H., No: 7435; B.O.A., H.H., No: 7022.

¹⁵⁶ Mustafa Necip, *a.g.e.*, s. 16.

¹⁵⁷ B.O.A., H.H., No: 7598 F.

¹⁵⁸ Mustafa Necip, *a.g.e.*, s. 16; E. Ziya Karal, *Selim III’ün Hatt-ı Hümayunları*, Ankara 1999, s. 98-100.

için yelken açtı. Tabyaların tahkim edilmemiş olması ve askerlerin çoğunun bayram dolayısıyla izinli olmaları yüzünden fazla zarar görmeden boğazı geçerek Nârâburnu'nda demirlemiş olan Osmanlı donanmasına saldırdılar. Burada dört Osmanlı gemisini batırdılar ve ikisini zapt ederek İstanbul'a doğru yelken açtılar. Ancak ellerinden kurtulan bir gemi daha önce İstanbul'a ulaşarak İngiliz donanmasının gelmekte olduğunu haber verebildi¹⁵⁹.

İngiliz donanmasının İstanbul önlerine gelişi halk ve devlet ricali arasında büyük bir korkuya sebep oldu. İlk yapılan divan toplantısında İngilizlerin bütün isteklerinin kayıtsız şartsız kabul edilmesi ve Fransız Elçisi Sebastiani'nin İstanbul'dan kovulması kararları alındı. Fakat halk ve asker ocaklarının içinde bulunduğu korku İngilizlere karşı nefrete ve öfkeye dönüştü. Askerler emir almadan savunma tertibatını düzenlemeğe halk da savaşa hazırlanmaya başladı¹⁶⁰. Bu durum, devlet ricalini de harekete geçirdi ve divanda alınan kararlar birlikte hemen müdafaa için hazırlıklar başladı ve boğaz kenarındaki tüm tabyalara asker yerleştirilerek tahkim edildiler¹⁶¹. Tabyaların tahkiminde Fransız askerlerinden de faydalanıldı ve daha sonra bunlara hizmetlerinden dolayı mükafatlar verildi¹⁶².

İstanbul'u savunmak amacıyla hazırlıklar yapılırken İngilizleri oyalamak için görüşmelere başlandı¹⁶³. Görüşmelerin uzamasından rahatsız olan İngiliz amirali Osmanlı Devleti'ne bir ültimatı gönderdi. Fakat İstanbul'un savunmasının

¹⁵⁹ Ahmet Asım, *a.g.e.*, C. I, s. 224-225; Kamil Paşa, *a.g.e.*, C. II, s. 312-313.

¹⁶⁰ E. Ziya Karal, *a.g.e.*, s. 102-103; Ahmet Asım, *a.g.e.*, C. I, s. 228.

¹⁶¹ B.O.A., *H.H.*, No: 7633; Ahmet Asım, *a.g.e.*, C. I, s. 228-229; Mustafa Necip, *a.g.e.*, s. 17.

¹⁶² B.O.A., *C.H.*, No: 1196.

¹⁶³ B.O.A., *H.H.*, No: 7634.

sağlamlaştırılmasından dolayı saldırıya cesaret edemeyerek geri çekilme kararı aldı. Bu sefer Çanakkale Boğazı'ndan geçişler kolay olmadı. Kuşatma sırasında tahkim edilmiş olan tabyalardan açılan ateş sonucu büyük zayıat verdiler¹⁶⁴.

Çanakkale Boğazı'nın tahkim edilmesinde ihmali bulunan Feyzullah Efendi idam edilirken Kaptan-ı Derya Salih Paşa da azledilerek sürgüne gönderildi¹⁶⁵. Çanakkale Boğazı nâzırlığına Çelebi Mustafa Paşa getirildi. Rusların Karadeniz'den saldırmalarına önlem almak ve Karadeniz Boğazı tabya ve kalelerini tahkim etmek amacıyla Karadeniz Boğazı nâzırlığı görevi Mahmut Raif Efendi'ye verildi¹⁶⁶.

İngiliz donanması Bozcaada'ya çekilerek burada Rus donanması ile birleşti ve Ege denizini abluka altına aldılar. Yaklaşık bir ay sonra İskenderiye'ye asker çıkarttılar ve sonra Reşid'e saldırdılar. Ancak Mısır valisi Mehmet Ali Paşa İngilizleri Reşid'de mağlup ettiği gibi İskenderiye'den de çıkarttı¹⁶⁷.

¹⁶⁴ Ahmet Asım, *a.g.e.*, C. I, s. 234.

¹⁶⁵ B.O.A., *H.H.*, No: 15663.

¹⁶⁶ Ahmet Asım, *a.g.e.*, C. I, s. 230; Mustafa Necip, *a.g.e.*, s. 20-21.

¹⁶⁷ Ahmet Asım, *a.g.e.*, C. I, s. 239; Kamil Paşa, *a.g.e.*, C. II, s. 315-316.

İkinci Bölüm

Kabakçı İsyanı ve Nizam-ı Cedid Teşkilatının Kaldırılması

2. 1. Kabakçı İsyanını Hazırlayan Unsurlar

2. 1. 1. İstanbul Halkı Arasındaki Umumi Hoşnutsuzluk

Rus ordusunun Eflak ve Boğdan'a girmesinden sonra Rusya'ya harp ilan edilmiş ve ordunun hemen sefere çıkmasına karar verilmişti. Ancak İngiliz donanmasının İstanbul açıklarına gelmesinden dolayı ordunun sefere çıkarılması, bir süre için ertelendi. Bu sırada Rus ordusu Tuna nehri kıyısındaki kaleleri ele geçirerek İsmail kalesine saldırdı. Fakat Rusçuk Âyânı Alemdar Mustafa Paşa'nın yardımıyla Rus ordusu durduruldu¹⁶⁸. İngiliz donanmasının çekilmesinden sonra, Sadrazam İbrahim Hilmi Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Silistre'ye doğru hareket etti. Nizam-ı Cedid askeri ise, Rumeli âyânlarının tepkisinden korkulduğu için ve III. Selim'in yeniçerilere güvenmemesinden dolayı İstanbul'da bırakıldı¹⁶⁹.

İngiliz donanmasının İstanbul'dan çekilmesi halk arasında büyük bir sevince sebep olmuştu. Ancak bir süre sonra başkentte, Ege denizi abluka altına alındığı için zahire sıkıntısı ortaya çıktı. Bu yüzden yiyecek fiyatları arttı ve fakir halk zor duruma düştü¹⁷⁰. Bu durumdan, başta İbrahim Nesim Efendi olmak üzere Nizam-ı Cedid taraftarları sorumlu tutuldu.

¹⁶⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı, Meşhur Rumeli Âyânlarından Tirsinik'li İsmail, Yılıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa, İstanbul 1942, s. 59.

¹⁶⁹ Mustafa Nuri Paşa, Netaic' ül Vukuat, İstanbul 1327, C. IV, , s. 48.

¹⁷⁰ Ahmet Asım, Asım Tarihi, C. II, tsz. s. 15; Yusuf Akçura, Osmanlı Devletinin Dağılma Devri, İstanbul 1940, s. 130-131.

İbrahim Nesim Efendi ve bazı Nizam-ı Cedid ricâlinin İngiliz taraftarı oldukları bilinmekteydi. Rusya'ya harp ilanı meselesini karara bağlamak için toplanan meclis-i meşverette İngiltere'nin önerisinin kabul edilmesini istemişler ancak Şeyhülislam Ataullah Efendi'nin müdahalesiyle önerileri reddedilmişti. Bu yüzden İngiliz donanmasının İstanbul'a gelişi halk arasında bazı şayiaların çıkmasına sebep oldu.

Söylentilere göre, İngilizler İstanbul'a bu kişilerin daveti ile gelmişlerdi ve asıl maksat yeniçeri ocağını yok etmektir¹⁷¹. Ortalıkta dolaşan dedikodulardan haberdar olan III. Selim, bunları ortaya atanların bulunması için emir verdiği gibi yeniçerilerin ayaklanmasından korkarak bir hatt-ı hümayunla dedikoduları tekzip etti¹⁷².

Fransa elçisi Sebastiani ise, Osmanlı Devleti'nin İngiliz'ler ile barış yapmasını önlemek ve meydana gelebilecek bir fesat ortamında yardım bahanesiyle, Dalmaçya'da bulunan Fransa ordusunun Osmanlı topraklarına girmesini sağlamak için yeniçeri zabitlerine ve bazı devlet erkanına hediye ve rüşvet vererek onlarla gizli sohbetlerde bulunuyor ve onlara *“sizin vükelanızın Nizam-ı Cedid vaazından garazları yeniçeri ocağını ilga ile bu kadar mevacibi kendilerine tahsis ettirmektedir.”* diyerek ortalığı fesada veriyordu. Yeniçeri ağası olan Pehlivan Ağa'yı *“bu gemiler buraya ricâl-i devletin davetiyle geldi”* gibi sözlerle kendi yanına çekmeyi başardı. Pehlivan Ağa'nın

¹⁷¹ Ahmet Asım, a.g.e., C. I, s. 236-237; Mustafa Nuri Paşa, a.g.e., C. IV s. 45-46.

¹⁷² E. Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları*, Ankara, 1999, s. 108-109.

sokaklarda bile alenen devlet aleyhinde konuşmaya başlaması üzerine kendisine devlet tarafından hediyeler verilerek bir süre için ağzı kapatıldı.¹⁷³

Halk geçim sıkıntısı içinde kıvrılırken devlet adamlarından bazıları İrad-ı Cedid hazinesini suistimal ederek kendini sefahate kaptırmıştı. Muhalefetin kışkırtmalarıyla İbrahim Kethüda'nın tavlada bir defada altmış at kaybettiği, Valide Kethüdası'nın mutfak masrafının aylık 50 bin kuruş olduğu¹⁷⁴ gibi söylentiler ortalıkta dolaşüyor ve halkın öfkesi gittikçe artıyordu.

Devlet adamları arasında Nizam-ı Cedid taraftarı olanları bile İrad-ı Cedid'in varidatının yedi sekiz kişinin kontrolünde olmasından dolayı rahatsızlık duyarak Nizam-ı Cedid aleyhtarı bir tutum içine girdiler.¹⁷⁵ Söylentilerden rahatsız olan III. Selim İrad-ı Cedid hazinesinde yapılan yolsuzluklar konusunda muhtemelen sadrazama gönderdiği hatt-ı hümayunda şöyle demektedir:

Benim vezirim,

İrad-ı Cedid kamununa İbrahim Efendi¹⁷⁶ hiç dikkat eylemezmiş. Mukataat iltizamından halka çok akçeler kazandırdığını tahkik eyledim. Zabt-ı fermanları bir iki sene evvel çıkarup sarraflarında dolaşup her fermana yapışan birer miktar akçe kaparak İrad-ı Cedid'in senevi bin kesesi telef oluyor bu layık-ı insaf mıdır? Biz ise

¹⁷³ Ahmet Asım, a.g.e., C.II, s. 16-17; Ahmet Cevdet, Tarih-i Cevdet, İstanbul 1309, C. VIII, s. 126.

¹⁷⁴ Ahmet Cevdet, Tarih-i Cevdet, C. VIII, s.144.

¹⁷⁵ Fahri Ç. Derin, "Tüfengçi Başı Arif Efendi Tarihçesi", Belleten, C. XXXVIII, S. 151, Ankara 1973, s. 383.

¹⁷⁶ Muhtemelen Mustafa Reşit Efendi'nin yerine Nizam-ı Cedid defterdarlığına getirilen Hacı İbrahim Efendi kastedilmektedir. İbrahim Efendi'nin Nizam-ı Cedid defterdarlığına atanması

*devlete irad deyu ibadullahımın me'kulatına berat ihdası ve fukaraya zulm-ı irtikab eyliyoruz, devletin iradını halk anlamıyor. Şu İrad-ı Cedid'in fi-ma'baat bir akçesini bir kimesneye kapturmayıp vakitsiz ferman vermesun. Vakti geldükte kamunu üzere her kangı mültezime verecek ve kaç kuruşa iltizam olacak ise bana arz olunsun bileyim velhasıl bir iltizamdan ne bir akçe kendüsü alsun ne bir kimesneye aldursun. Haturu meri' adamdır demiyesun. Ben İrad-ı Cedid'e yüz kese maaş tahsis eyledüm. Ancak muhafaza olunması için yoğsa böyle yağma olunduktan sonra muhkem tembih edesin. Sonra infi'al iderim.*¹⁷⁷

Devletin kontrolü sadece on, on beş kişinin elindeydi. Bu ise diğer devlet ricâli arasında hoşnutsuzluğa neden oluyordu. Câbi Tarihi'nde bu durum şöyle özetlenmektedir; “Ricâl-i müsteşar-ı devlet-i aliyyede bulunan on iki kimesneden evvela Valide Kethüdası Yusuf Ağa, Sadr-ı Rum-ı sabık Tatarcıkzâde Abdullah Molla Efendi, Çelebi Mustafa Raşit Efendi, Köse Kethüda, el-Hacc İbrahim Efendi, İbrahim Kethüda, Arabacızâde, Defterdar Feyzi Efendi, Kethüda-ı Sadr-ı Ali Süleyman Penahzâde, Moravi Osman Efendi, Atıf Efendi, Reis'ülküttab İngiliz Mahmut Efendi, Ulemadan Mümib Efendi, Nakibü'l Eşraf İsmail Paşazâde İsmet Efendi ve Çavuş Ağa on iki kimesneden Devlet-i Aliyyeden ibaret olup ve bazı maddeleri heman Sadreyn Efendiler hatrında olmayanlar deyü agah olumur idi ve bu maddelerden sair ricâl-i devlet ve ulema bir nesneden agah olmadıklarından ba'zı kapı etba'ından havadisat sorarlar idi. Ve netice-i murad-ı sadrazam ve şeyhilislam hanâratı dâhi bir ifade zımında malûmları olur idi. Lâkin meratib-i rütbe kaf'

hakkında bkz. Mehmet Ali Beyhan, *Câbi Efendi Tarihi (Tarih-i Selim-i Sâlis ve Mahmud-ı Sâni)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1992, s. 31.

¹⁷⁷ B.O.A., H.H., No: 7532.

eylemiş ulema ve ricâl esrar-ı devletten ve müşeverattan haberi olmadıklarından ziyade bu on iki kimesneye infi'al üzre idiler. Ve on ikiden de yedi sekizi bilip bâkisi hususun oldukça kabasını bilir idi.”¹⁷⁸

III. Selim’in ulemaya da pek ehemmiyet vermediği anlaşılmaktadır. Önemli bazı konularda onları devre dışı bırakmıştır. Fransız’larla yapılacak anlaşma öncesinde, konu hakkında ulemanın da mütalaası sorulması fikri kendisine söz edildiğinde, “*bu iş sudur (kazazkerler) denilen adamların bileceği şey değildir*” diye cevap vermişti. Ancak Fransız’ların Mısır’a asker çıkarması, İngilizlerin İstanbul’a gelişi ve Rusya ile girişilen harpten, ulemanın ekserisi tarafından, padişah sorumlu tutuldu¹⁷⁹. Arabistan’da ortaya çıkan Vehhabi ayaklanması yüzünden o yıl Müslümanların hac yapamamış olmaları¹⁸⁰ ulemanın kızgınlığını daha da arttırdı. Tüm bu sebeplerden dolayı, ulemanın bir kısmı, umumi hoşnutsuzluğun artmasında etkin rol oynadı.

2. 1. 2. Nizam-ı Cedid Aleyhdarı Devlet Ricâli’nin Faaliyetleri.

Edirne olayından sonra Nizam-ı Cedid ordusunun bir kısmı Anadolu’ya gönderildiği gibi yeniçeri ve ulemanın gönüllerini kazanmak için sadrazamlığa Yeniçeri Ağası İbrahim Hilmi Paşa, şeyhülislamlığa ise Nizam-ı Cedid’in en büyük düşmanlarından biri olan Mehmet Ataullah Efendi getirildi. Rusya harbinin başlamasından sonra ise Rumeli âyânlarını memnun etmek amacıyla Kadı Abdurrahman Paşa Konya valiliğinden azledildi.

Sadrizam İbrahim Hilmi Paşa’nın ordunun başında gitmesinden dolayı, sadaret kaymakamlığına Topal Osman Paşa’nın torunu Musa Paşa getirildi. Selanik

¹⁷⁸ Mehmet Ali Beyhan, a.g.e., s. 58-59.

¹⁷⁹ Mustafa Nuri Paşa, a.g.e., C. IV, s. 48.

mutasarrıfı olan Musa Paşa'nın Pazvandoğlu Osman'ın isyanı sırasında gösterdiği gevşeklik yüzünden vezirliği kaldırılarak Resmo'ya sürgün edilmesi kararlaştırılmıştı¹⁸¹. Ancak o zamanki Rumeli Valisi Hakkı Paşa'nın vasıtasıyla cezası hafifletildi. Ayrıca, itibarı zedelendiğini düşünen Musa Paşa'nın ailesinden kalan çiftlik iki kez müsadere edilerek yine kendisine satılmıştı. Bu yüzden devlete karşı gizli kin beslemekteydi.¹⁸²

Musa Paşa'nın hislerini bilen Şehzade Mustafa'nın adamları onunla ittifak kurdular ve birlikte devleti fesada uğratmak için çalışmaya başladılar. Yeniçeri ve başı boş kişilerin kahvehane gibi toplandığı yerlerde, Rusya seferinin asıl maksadının yeniçerileri kırdırmak olduğu, sultanın yeniçerileri "*cins-i aher*" ile terbiye edeceğini söylediği, kışlalara Nizam-ı Cedid askerinin yerleştirileceği, padişah Cuma günü selamlığa Nizam-ı Cedid elbisesiyle çıkacağı hatta bir gece baskısıyla bütün yeniçerilerin kılıçtan geçirileceği gibi pek çok söylenti yayarak isyan için zemin hazırlamaktaydılar. Nizam-ı Cedid taraftarları ise bu dedikodulara kulak tıkamaktan başka bir şey yapmıyorlardı¹⁸³.

Yeni bir isyan çıkartarak saltanat değişikliğini sağlamak için askeri ocakların desteğine ihtiyaç vardı. Ancak yeniçerilerin pek çoğu cepheye gönderilmiş ve Nizam-ı Cedid askerleri İstanbul'da bırakılmıştı. Bu durumda başka bir ocağın desteği

¹⁸⁰ Ahmet Asım, a.g.e., C. II, s. 2.

¹⁸¹ B.O.A., H.H., No: 2770.

¹⁸² Mustafa Nuri Paşa, a.g.e., C. IV, s. 33.

gerekliydi. Padişahın, Karadeniz'den gelebilecek Rus saldırılarına karşı buradaki tabya ve kalelerin takviye ve istihkamını istemesi¹⁸⁴ muhaliflerin eline yeni bir fırsat verdi.

III. Selim dönemi başlangıcında Karadeniz Boğazı'nda bulunan kalelerinin tahkim edilmesine karar verilmişti. Bu dönemde harap olmuş kaleler tamir edildi ve yeni yapılacak kaleler ve tabyalar için mimar ve ustalar tayin edildi. Ayrıca bu kalelerin başına Hüseyin Ağa adında bir kişi boğaz nâzırı olarak vazifelendirildi. Kendisine yıllık iki bin beş yüz kuruş bağlanmasına karar verildi¹⁸⁵.

Ayrıca bu kalelere yıllık altı yüz kuruşla birer dizdar ve seksen altışar yevmiye ile kethüda tayin edildi. Kalelerde bulunan askerlere ek olarak beş yüz nefer daha yazılması karara bağlandı. Yazılacak olan neferler zabitlerin yardımıyla savaş aletlerinin kullanmasını öğrenecekler ve hareketli top ve tüfek sanatında hünerli olacaklardı. Tek bir cisim gibi hepsi beraber birden oturmayı, ayakta durmayı ve hareket etmeyi talimnameleri gereği devamlı çalışacaklardı. Bu kalelerde istihdam edilen cephanecilere altmış altı, onbaşılara altmış, askerlere elli altı akçe yevmiye verilmesi uygun görüldü.

Yazılan askerler gece gündüz kalelerde ikamet edecek ve yabancı gemilerin geçmesi hususunda bilinen şartlar gereğince uyanık hareket edeceklerdi. Boş zamanlarında top atma talimleri yapacaklar ve tüfekleri doldurup boşaltmada zabitleri yardımıyla sürat kazanacaklardı. Başta kaptan-ı derya olmak üzere vezirler tarafından sürekli denetlenecekler ve vezirler olmadığı zaman bu kaleleri tersane eminleri kontrol edecekti.

¹⁸³ Ahmet Asım, a.g.e., C. II, s. 19-20; Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 122-126

¹⁸⁴ B.O.A., H.H., No: 7524.

¹⁸⁵ Mehmet Ali Beyhan, a.g.e., s. 41.

Bu kalelerden Bağdatcık kalesine yüz altmış sekiz, Revancığa yetmiş üç, Rumeli Feneri'ne yüz kırk dört, Anadolu Kavağı'na yüz iki, Arapça'ya yüz kırk beş, Büyük Liman'na elli dokuz, Poyraz Limanı'na yüz altmış iki asker gönderilmesi ve Rumeli Kavağı'na altmış altışar akçe ile yirmi dört top ustası, elli altışar akçe ile yetmiş iki topçu neferi, seksen altı akçe ile bir humbaracıbaşı, elli altışar akçe ile yirmi dört humbaracı neferi, Anadolu Kavağı'na yirmi beş top ustası, yetmiş beş topçu neferi, bir humbaracıbaşı, otuz humbaracı neferi, Yuşa Tabyası'na otuz bir top ustası, doksan üç topçu neferi, bir humbaracıbaşı, otuz humbaracı neferi, Telli Tabya'ya yirmi üç top ustasıyla altmış dokuz topçu neferi gönderilmesi kararlaştırıldı¹⁸⁶.

Bu kalelere yerleştirilen ve “*yamak*”¹⁸⁷ adı verilen askerlerin çoğu Trabzon ve çevresinden getirilmişti. Bir süre sonra bunların Nizam-ı Cedid ordusuna dahil edilmeleri düşünüldüğü için maaşlarının İrad-ı Cedid hazinesinden karşılanmasına karar verildi¹⁸⁸. 1807 yılında Boğaz kaleleri ve tabyalarda mevcut olan zabıt ve nefer sayısı şöyledir:

Kal'a-İ Seb'a ve Tabyalarda Mevcut Zâbitân ve Neferât Defteridir¹⁸⁹.

<i>Kal'a-i Fener Rumeli</i>	<i>Neferen</i>	<i>Kal'a-i Garibce</i>	<i>Neferen</i>
<i>Top Ustası</i>	022		023

¹⁸⁶ Ahmet Özcan, Kethüda Said Efendi'nin Tarihi ve Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 1999, s. 84-85.

¹⁸⁷ Yamak; yeniçeri, topçu, humbaracı gibi ocaklara aday olanlar ve kalelerde muhafız olarak görev yapanlar için kullanılan bir terimdir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarihi Deyimler ve Terimleri Sözlüğü, C. III, İstanbul 1995, s. 604.

¹⁸⁸ Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 127; Ahmet Refik, Kabakçı Mustafa, İstanbul 1331, s. 72.

¹⁸⁹ B.O.A., C.A., No: 16564.

<i>Neferât</i>	186		191
<i>Mecmu 'u</i>	208		214
<i>Kal'a-i Süleymân-ı Kebîr</i>	<u>Neferen</u>	<i>Kal'a-i Gelibolu</i>	<u>Neferen</u>
<i>Top Ustası</i>	020		026
<i>Neferât</i>	184		248
<i>Mecmu 'u</i>	204		274
<i>Kal'a-i Boyraz Süleyman</i>	<u>Neferen</u>	<i>Kal'a-i Fener Anadolu</i>	<u>Neferen</u>
<i>Top Ustası</i>	038		020
<i>Neferât</i>	361		178
<i>Mecmu 'u</i>	399		198
<i>Kal'a-i Revancık</i>	<u>Neferen</u>	<i>Tabya-ı Kılburnu</i>	<i>Neferât:</i>
<i>Top Ustası</i>	015		103
<i>Neferât</i>	126	<i>Tabya-ı Papaz Burnu</i>	<i>Neferat:</i>
			106
<i>Mecmu 'u</i>	141		
<i>Zâbitan:</i>	<i>Neferen:</i>	<i>Çavuşân ve Kayıkcıyân ve</i>	
<i>Dizdâr</i>	09	<i>Damcıyân ve Dereili ve Tevâbi'i</i>	
<i>Kethüdâ</i>	09	<i>Nefer: 98</i>	
<i>Cebhaneci</i>	09		

<i>Topçubası</i>	09	<i>Top Ustası : 184</i>
<i>Çavuş</i>	09	<i>Neferât : 1769</i>
<i>Mecmu'u</i>	45	<i>MECMU'U: 1953</i>

İngiliz donanmasının çekilmesi ve Rusya'ya harp ilanından sonra Karadeniz'den Rus ordusunun saldırı yapma ihtimaline karşı İngiliz Mahmut Raif Efendi Boğaz nâzırı tayin edilerek buradaki kaleler ve tabyaların tahkimine memur edildi.¹⁹⁰ Çıkarılan bir buyuruldu ile Levent ve Üsküdar çiftçilerinden dört yüz asker Anadolu Kavak Ağası Halil Ağa ve iki yüz asker de Binbaşı Pilavcı Ağa komutasında bu kalelere yerleştirildi.¹⁹¹ Böylece yamakların Nizam-ı Cedid ocağına dahil edilmesinin kolaylaşacağı sanılmaktaydı.

Nizam-ı Cedid askerinin Boğaz kalelerinde istihdam edilmeye başlanması, yamaklar arasında, kendilerine Nizam-ı Cedid elbisesi giymeleri ve silahlarından kullanmaları teklif edileceği ve eğer kabul etmezlerse kovulacakları gibi söylentiler çıkmasına neden oldu. Yamakları Nizam-ı Cedid ocağına dahil etme vazifesini üstlenmiş olan Bostancıbaşı Şakir Bey ve Mahmut Raif Efendi ise ara sıra Boğaz kalelerine gelerek bazı yamaklarla gizlice görüşüp onlara “*Behey canım sizin bu yerlerde alaka-i külliyeiniz ve bağ ve bostanınız olup saye-i padişahide rahat ve sefa ile ta'ayyüş ediyorsunuz, ne var Nizam-ı Cedid askeri olsanız ve kisvesini giyseniz,*

¹⁹⁰ Fahri Ç. Derin, a.g.m., s. 383.

¹⁹¹ B.O.A., C.A., No: 37874.

yevmiye ve esameniz ziyade ve ta'yinleriniz mükemmel olur” diyerek teşvikte bulunmaktaydılar.¹⁹²

Aradığı fırsatı bulan Köse Musa Paşa, isyanı yamaklar arasında başlatıp sonra yeniçeri ve diğer ocakları isyana dahil etmek amacındaydı. Bunun için gizlice bir kaç adamını yamaklar arasına gönderdi. Adamları, “sizler yeniçerilerden *ma'dud iken frenk kıyafetine girip de dinden çıkmış olan askerle ihtilatınız yakışır mı?*” sözleriyle yamakları kışkırttı.¹⁹³ Bunun üzerine yamaklar kendi aralarında gizli toplantılar yaparak Nizam-ı Cedid ocağına dahil olmamaya karar verdiler¹⁹⁴. Güya Sultan Selim’in Bostancıbaşı Şakir Bey’e “*sen bostancı neferatına Nizam-ı Cedid elbisesi giydirebilir misin?*” dediği onun da “*emir edersiniz ben onlara şapka bile giydiririm*” diyerek cevap verdiği dedikoduları¹⁹⁵ başta Bostancı ocağı olmak üzere diğer ocaklarda da Nizam-ı Cedid’e karşı husumetin baş göstermesine sebep oldu. Artık isyan için her şey hazırды. Sadece fitilin ateşlenmesi gerekmekteydi.

2. 2. Boğaz Yamaklarının İsyanı

2. 2. 1. Anadolu Kavak Ağası Halil Haseki ve Boğaz Nâzırı Mahmut

Raif Efendi’nin Öldürülmesi

Bostancıbaşı Şakir Bey, Sultan Selim’den aldığı irade-i seniyye üzerine yamaklara Nizam-ı Cedid elbisesi giydirilmesi için Boğaz Nâzırı Mahmut Raif Efendi

¹⁹² Fahri Ç. Derin, a.g.m., s. 383-385; Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 127-128.

¹⁹³ Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 128.

¹⁹⁴ Fahri Ç. Derin, a.g.m., s. 385.

¹⁹⁵ Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 127.

ve Anadolu Kavak Ağası Halil Haseki'yi vazifelendirdi¹⁹⁶. Nizam-ı Cedid elbiselerinin geldiğini duyan, Anadolu Feneri ve Garibce kalelerindeki yamaklar, Anadolu Kavağı kalesi ve Yuşa tabyasındaki yamaklara giderek *“sizin haberiniz var mıdır bu tarafa muallim asker esbabı gelmiş ve kavak ağasının konağında imiş. Eğer siz ol esbabı telbis eder iseniz bize dahi telbis ettirecekler”* dediklerinde ertesi gün toplanıp meşveret yapmaya karar verdiler¹⁹⁷.

Ertesi gün, 25 Mayıs 1807'de, Anadolu Kavağı kalesinde bir araya geldiler. Yamakların toplandığını gören Anadolu Kavağı Ağası Halil Haseki yanına Yuşa tabyası dizdarı olan Hüseyin Ağa'yı da alarak yamakların yanına gitti. Onlara taleplerini sorduğunda, Nizam-ı Cedid elbiseleri geldiğini, ancak kendilerinin Nizam-ı Cedid askeri olmak istemediklerini bildirdiler. Halil Haseki Ağa böyle bir şey olmadığını beyan ettiyse de yamaklar *“eğer meram böyle olmasa bu tarafa muallim asker gelmez idi bugün saat sekizde cümlemiz bir yere gelip size haber göndeririz”* diyerek cevap verdiler¹⁹⁸. Bu duruma sinirlenen Halil Ağa ağır sözlerle yamakları uyardı ise de çıkan tartışma büyüdü ve Halil Ağa, Deli Mehmet adlı bir yamak

¹⁹⁶ İ. Hakkı Uzunçarşılı, “Kabakçı Mustafa İsyanına Dair Yazılmış Bir Tarihçe”, *Belleten*, C. VI, S. 21-22, Ankara 1942, s. 254, Bu emrin kaymakam Musa Paşa tarafından yamakları fesada uğratmak için verildiğine dair bkz. Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 128; Ahmet Asım, a.g.e., C. II, s. 22; *Derbiyö, Selim-i Salis ve Napolyon*, Çeviren: Mehmet Fuat, İstanbul 1329, s. 204.

¹⁹⁷ B.O.A., H.H., No: 5064.

¹⁹⁸ B.O.A., H.H., No: 5064.

tarafından tabancayla öldürüldü¹⁹⁹. Yanında bulunan Hüseyin Ağa ise Yuşa tabyasının yamakları tarafından bir kayığa bindirilerek uzaklaştırıldı.

Anadolu Kavağı'nda olan yamaklar *"biz ağamızı bu vechile katl eyledik, birimiz sağ kalmayız, gelin şu Reis Efendi'yi dahi katl eyleyelim, sonra ne olursa olsun, zira bu madde omun başı altındadır."* diyerek²⁰⁰ Mahmut Raif Efendi'nin bulunduğu Rumeli Kavağı'na doğru harekete geçtiler. Bu durumu haber alan Mahmut Raif Efendi bir kayığa binerek İstanbul'a doğru yola çıktı. Mahmut Raif Efendi'nin kaçtığını gören on beş kadar yamak peşine düşerek takibe başladılar. Yetiştiklerini fark eden Mahmut Raif Efendi, Büyükdere'de karaya çıkarak oradaki ocağa sığınmak istedi. Fakat ocağa ulaşmadan yanındaki hizmetçisiyle beraber katledildi²⁰¹.

Mahmut Raif Efendi'nin öldürüldüğü duyulmadan önce yamakların elinden kurtulan Yuşa tabyası dizdarı Hüseyin Ağa, Halil Haseki Ağa'nın öldürülmesi hadisesini İstanbul'a haber verdi. Hüseyin Ağa'dan biraz sonra İstanbul'a gelen Halil Haseki Ağa'nın bölük başısından keyfiyet sorulduğunda herkesin kendi kalesine çekildiği bildirilmiştir. Bunun üzerine bölükbaşı, terekeci başı ve gerekli kişilere haber

¹⁹⁹ Fahri Ç. Derin, "Kabakçı Mustafa Ayaklanmasına Dair Bir Tarihçe", İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi, İstanbul 1973, S. 27, s. 100; İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.m., s. 254; Ahmet Asım, a.g.e., C. II, s. 21.

²⁰⁰ Fahri Ç. Derin, a.g.m., s. 100.

²⁰¹ Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 129; Fahri Ç. Derin, , "Tüfengçi Başı Arif Efendi Tarihçesi", Belleten, C. XXXVIII, S. 151, s. 386.

gönderilerek hadisenin teskin edilmesi ve olayı çıkaran elebaşlarının belirlenerek cezalandırılmasına karar verildi²⁰².

Mahmut Raif Efendi'nin katledildiği haberinin gelmesinden sonra ise Boğaz Muhafızı İnce Mehmet Paşa'ya isyanı sühuletle teskin etmesi için ferman gönderilmesine ve Galata, Üsküdar, Tersane taraflarında tedbirler alınmasına karar verildi. Ayrıca Bâb-ı Âli'ye İbrahim Nesim Efendi ve Mustafa Reşit Efendi'nin çağrılarak, durumun müzakere edilmesi için tezkireler yazıldı²⁰³.

Bostancıbaşı Şakir Bey isyanı teskin etmek ve yamakları itaate getirmek için sandalla yamakların olduğu kalelere gitmek üzere yola çıktıysa da top ateşiyle karşılandığı için geri dönmek zorunda kaldı²⁰⁴.

Ertesi gün yamakların isyanı meselesini görüşmek üzere, Çardak tabir edilen yerde içlerinde İbrahim Nesim, Musa Paşa, Boğaz Muhafızı İnce Mehmet Paşa ve bazı devlet erkanının bulunduğu bir meşveret meclisi toplandı. Sekbanbaşı'nın yamakların İstanbul'a gelerek bir fitne çıkarmak niyetinde olduklarını beyan etmesi üzerine²⁰⁵ çeşitli tedbirler müzakere edildi²⁰⁶. Ancak Musa Paşa'nın gayretleri ve İbrahim Nesim Efendi'nin hadiseyi küçümseyerek “*o makule-i hazelenin cemiyeti karga derneğidir.*

²⁰² B.O.A., H.H., 5064; Hüseyin Ağa'nın yazmış olduğu bu tahririn üst kısmında padişahın Kaymakam Paşa'ya yazdığı fermana “böyle hatıra hayale gelmemiş sözleri kimler icad ediyor” demesi ve aynı tahrirde Halil Haseki Ağa'nın yamaklara Nizam-ı Cedid elbisesi gönderilmemiş olduğuna dair sözler sarfetmesi yamaklara Nizam-ı Cedid elbisesi gönderilmesinin bir söylentiden ibaret olduğunu akla getirmektedir. Ancak diğer kaynaklarda bunu doğrulayacak bir bilgiye rastlanmamıştır.

²⁰³ B.O.A., H.H., No: 5028.

²⁰⁴ Derbiyö, a.g.e., s. 204; Fahri Ç. Derin, a.g.m., s. 387.

²⁰⁵ Ahmet Asım, a.g.e., s. 22.; Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 130.

²⁰⁶ Fahri Ç. Derin, a.g.m., s. 387-388.

Candan mühimsenecek madde değildir. İtaat etmedikleri takdirde cebren inkıyada alınır ve tedip olunur.” demesi üzerine yamaklara sadece bir nasihat heyeti gönderilmesiyle yetinildi²⁰⁷.

2. 2. 2. Boğaz Yamaklarının İstanbul’a Hareketi

Mahmut Raif Efendi ve Halil Ağa’nın öldürülmesinden sonra yamaklar Büyükdere çayırında toplandılar. Bu sırada Yeniçeri ocağından müteveli, ihtiyar aşçı ustası ve yazıcılardan oluşan otuz-kırk kişilik bir nasihat heyeti Büyükdere’ye gönderildi. Ancak yapılan müzakerelerden bir sonuç alınamadı ve nasihat heyeti geri dönmek zorunda kaldı²⁰⁸.

Büyükdere’de toplanan yamakların sayısı yaklaşık 600 kişiyi bulduğunda²⁰⁹ kendilerine bir lider seçme gereği duydular ve aralarında cesareti ve zorbalığıyla ünlü, zeki ve çok kurnaz olan²¹⁰ Kastamonu’lu Kabakçı²¹¹ Mustafa’yı lider seçtiler. Yardımcılığına ise, Arnavut Ali, Bayburtlu Süleyman, Memiş Çavuş adlı yamakları getirdiler.

Büyükdere çayırında Kabakçı’nın önderliğinde bir dizi karar aldılar. Buna göre; hiç kimsenin ırz, can ve malına dokunulmayacak, Şeyhülislam dairesinden tastik edilmedikçe bir talepte bulunulmayacak, Et Meydanı’na gidilerek istekleri kabul

²⁰⁷ Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 130.

²⁰⁸ Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 131; Fahri Ç. Derin, a.g.m., s. 388.

²⁰⁹ Derbiyö, a.g.e., s. 205.

²¹⁰ Ahmet Refik, Kabakçı Mustafa, İstanbul 1331, s. 75.

²¹¹ *Kabak* kelimesi Azeri Türkçesinde ön, ileri, meyhane manalarında kullanılmaktadır. Bkz. Hüseyin Kazım Kadri, Büyük Türk Lugatı, C. III, İstanbul 1943, s. 681-682.

edilinceye kadar dağılmıyacak. Bu kararlara uyacaklarına yemin ederek²¹² 18 Rebi'ülevvel 1222 Çarşamba-26 Mayıs 1807 günü Büyükdere'den hareket ettiler. Sahil yolundan Tarabya'ya ulaştıklarında kendilerine katılan serseri ve başı boşlarla sayıları 900 kişiyi bulmuştu²¹³.

Nasihat heyetinden bir sonuç alamayan Bâb-ı Âli ise, yamakların çoğu Karadeniz'li olmasından dolayı hemşehrileri olan yeniçeri ocağının yirmi beşinci bölüğünün mütevellisi Kazancı Hacı Mustafa'yı yamakların isteklerini öğrenmek üzere görevlendirdi. Kazancı Hacı Mustafa Gümüşhane ve Trabzon'dan bakır getirerek bunu kazancı esnafına satmakla geçimini sağlıyordu. Ancak Nizam-ı Cedid ricâli yüzünden işinden olmuştu. Bu sebepten dolayı Nizam-ı Cedid'e karşı kin duymaktaydı²¹⁴.

Kazancı Hacı Mustafa Yeniköy'de yamaklarla görüştü. Yamaklar Halil Haseki Ağa ve Mehmet Raif Efendi'yi öldürdükleri için pişmandılar ancak Nizam-ı Cedid askerinin hâlâ Boğaz kalelerinde bulunmalarından dolayı hayatlarından emin değildiler. Kazancı Hacı Mustafa Nizam-ı Cedid askerinin Boğaz kalelerinden çekileceğini yamaklara garanti etti ve onlarla isyana devam etmeleri hususunda gizlice anlaşarak Bâb-ı Âli'ye geri döndü. Yamakların Nizam-ı Cedid askerinin kışlarına geri çekilmelerini istediklerini, bundan sonra isyana son vereceklerini bildirdi. Bunun

²¹² Ahmet Refik, a.g.e., s. 75; Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 131; Fahri Ç. Derin, a.g.m., s. 388-389.

²¹³ Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 131.

²¹⁴ Ahmet Asım, a.g.e., s. 23-24.

üzerine, padişahın emriyle Nizam-ı Cedid askeri boğaz kalelerinden çekilerek kışlalarına geri döndü²¹⁵.

Devlet erkânı Nizam-ı Cedid askerinin çekilmesinden sonra isyanın bittiğini düşünmekteydi. Hatta İspanya sefirinin isyanın gerçek mahiyetini bildirmesine rağmen²¹⁶ devlet erkânı büyük bir umursamazlık içinde, sahil semtlerini muhafaza etmek üzere Sekbanbaşı Arif Ağa'yı Çardak tabir edilen iskeleye tayin ederek, isyan son buldu düşüncesiyle konaklarına çekildiler²¹⁷.

Yamakların Et Meydanı'na gelmekte olduğunu haber alan Şehzade Mustafa'nın adamları içlerinden Abdurrahman Ağa adlı birini kışlalara göndererek diğer ocakları isyana teşvik ettiler. Ulema içinden Cemal oğlu Mustafa Efendi adlı bir kişi ise yamaklara giderek akıl hocalığı yapmaya başladı.²¹⁸

Nizam-ı Cedid askerinin kışlasına çekilmesinden sonra daha rahat yol almaya başlayan yamaklar Rumeli Hisarı, Ortaköy ve Beşiktaş'tan geçerek²¹⁹ Tophane'ye ulaştılar. Yol alırken önlerinde münadiler *"ya ibadullah bizim meramımız Nizam-ı Cedid beliyyesini kaldırmaktır. Başka niyetimiz yoktur. Müslüman olanlar, kendilerini ocaklı bilenler bizimle olsun"* diyerek bağırırmaktaydılar²²⁰. Halk endişe

²¹⁵ Mustafa Necip, *Tarih-i Necip*, İstanbul 1280, s. 32-33; Ahmet Asım, a.g.e., C.II, s. 24; Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 132.

²¹⁶ Ahmet Refik, a.g.e., s. 77.

²¹⁷ Mustafa Necip, a.g.e., s. 33.

²¹⁸ Asım Tarihi'nde Mustafa adlı şahsın eski Şeyhülislam Münib Efendi'nin adamı olduğu söylenmektedir. Ancak A. Cevdet Paşa buna pek ihtimal vermemekte ve sebepleriyle beraber izah etmektedir. Karşılaştırma için bkz. Ahmet Asım, a.g.e., C. II, s. 24; Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 132-133.

²¹⁹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.m., s. 255.

²²⁰ Ahmet Asım, a.g.e., C. II, s. 25; Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 133.

içinde beklerken, serseri ve başbozuk takımları isyancı gurubuna dahil olmaktaydı. 19 Rebi-ülevvel 1222 Perşembe-27 Mayıs 1807 günü saat sabah dört sıralarında Topçu ocağı önlerine gelen isyancılar topçuların da kazanlarına çıkarak kendilerine katılmalarını istediler. Topçu ocağı disiplinli ve III. Selim'e bağlı olduğu için direnmek niyetindeydi. Ancak Musa Paşa ve Sekbanbaşı Arif Ağa'dan gelen "*muhalefet etmesinler, bu iş cümle ittifakıyladır*" haberi üzerine çaresiz isyancılara katılarak kazanlarını meydana çıkardılar²²¹.

Sabahleyin Galata'ya geçen isyancılar oradan mavnalarla karşıya geçerek Unkapanı, Balık Pazarı, Yemiş ve Çardak iskelelerine çıktılar²²². Galata ve Üsküdar taraflarından kayıkçı, hamal gibi mesleklere sahip ve başboş serseri kişiler grup grup isyancılara katılmak için İstanbul'a gelmekteydi²²³. Daha sonra Et Meydanı'na geçen

²²¹ Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 133; Mustafa Necip, a.g.e., s. 33-34; Ahmet Refik eserinde isyancılara topçulardan önce kalyoncu ve yeniçeri sınıfının katıldığını ve topçuların Musa Paşa'nın emirlerini dinlemedikleri ancak Kabakçı'nın topçu neferlerini çeşitli vaatlerle kandırdığından bahsedilir. Ahmet Refik'in Derbiyö adlı Fransız yazarın kitabından alıntı yaptığı anlaşılmaktadır. O döneme aid kaynaklarla karşılaştırma yapıldığında Derbiyö'nün kitabındaki pek çok bilginin doğruluğu hakkında şüphe duymak gerekir. Bkz. Derbiyö, a.g.e., s. 205-206; Ahmet Refik, a.g.e., s. 79-80.

²²² Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 134; İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.m., s. 255-256; Georg Oğulokyan, III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmut ve Alemdar Mustafa Paşa, Çeviren: Hrand D. Andreasyan, İstanbul 1972, s. 5.

²²³ III. Selim döneminde İstanbul asayişini sağlamak amacıyla sık sık kontroller yapıldığı ve kefil bulunmayanların İstanbul dışına çıkartıldıklarına daha önce değinmiştik. Bu uygulamaların pek de başarılı olmadığı anlaşılmaktadır. Konu ile ilgili olarak bkz. Münir Aktepe, "VIII. Asrın İlk Yarısında İstanbul'un Nüfus Meselelerine Dair Bazı Vesikalar", İ. Ü. E. F. Tarih Dergisi, C. IX, İstanbul 1958, s. 58.

isyancılara yeniçeriler kazanlarını da getirerek dahil oldular. Cebeciler ocağına da bir grup gönderilerek onlar da isyana davet edildi²²⁴.

Korkuya kapılan halk evlerine sığındı. Yağma korkusuyla çarşı ve pazarlardaki dükkanlar kapatıldı. Bunun üzerine İstanbul sokaklarında münadiler dolaşarak halka zarar verilmeyeceği duyuruldu. Böylece bir yanda günlük hayat devam ederken diğer yanda Et Meydanı'ndaki kalabalık, meraklıların ve isyandan bir çıkar alabileceklerini sananların katılımıyla gittikçe arttı.

2. 2. 3. Nizam-ı Cedid'in Ocağı'nın Kaldırılışı

Musa Paşa, isyancıların diğer ocaklarla birleşerek Et Meydanı'nda toplandıklarını saraya bildirdi. Korkuya kapılan III. Selim sarayın kapılarını kapattırdı ve bir hatt-ı hümayunla Nizam-ı Cedid ocağının kaldırıldığını Bâb-ı Âli'ye bildirdi²²⁵. Bunun üzerine Kaymakam Musa Paşa, isyan meselesini görüşmek üzere Şeyhülislam Ataullah Efendi, Rumeli Kazaskeri Ahmet Muhtar Efendi, Anadolu Kazaskeri Hafid Efendi, İbrahim Nesim Efendi, Mehmet Memiş Efendi ve bazı ulema ve devlet ricâlini Bâb-ı Âli'ye davet etti.

Yapılan toplantı sırasında İbrahim Nesim Efendi isyanı asakir-i şahane ile bastırılması fikrini ileri sürünce eski Rumeli Kazaskeri Şemseddin Efendi “*bre kahpe sefih ve kafır habisler devleti berbat ettiniz şimdi de bizim ak sakalımızı kana mı boyamak istersiniz?*” gibi hakaret dolu sözler söyledi. Bu durumda yapacak bir şey

²²⁴ Fahri Ç. Derin, a.g.m., s. 393.

²²⁵ Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 135.

kalmadığını düşünen İbrahim Nesim Efendi, Bahariye Nâzırı Hacı İbrahim Efendi ile birlikte toplantıyı terk etti.²²⁶

Toplantının sonrasında fetva emini Nizam-ı Cedid'in kaldırıldığını bildirmek ve isyancıların başka taleplerinin olup olmadığını öğrenmek üzere Et Meydanı'na gönderildi.²²⁷ Ayrıca münadiler İstanbul sokaklarını dolaşarak Nizam-ı Cedid'in ilga olduğunu halka duyurdular.²²⁸

Nizam-ı Cedid'in kaldırılmasına rağmen kışlalardaki askerler bir süre daha dağılmadılar. Padişahın bir emriyle isyancıları dağıtmak için harekete geçmeyi bekliyorlardı. Ancak padişah buna cesaret edemedi. Zaten olayların bu kadar büyümesinde en önemli sebep bizzat padişahın kendisiydi. III. Selim'in Tayyar Paşa'nın isyanı ve Edirne olayları sırasında muhalefete karşı yaptırım uygulamaması, onların ses yükselttiği her hadisede taviz vererek durumu kurtarma çabası muhalefetin giderek güçlenmesine sebep oldu. Hatta Kadı Abdurrahman Paşa ve bazı Nizam-ı Cedid zabitleri saraya gelerek isyancıların taleplerinin reddedilmesini ve eğer ısrarcı olurlarsa Nizam-ı Cedid askeriyle ortadan kaldırılacaklarını söylemişlerdi²²⁹. III.

²²⁶ Fahri Ç. Derin, "Kabakçı Mustafa Ayaklanmasına Dair Bir Tarihçe", İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi, İstanbul 1973, s. 27, s. 102-103; Yayla İmamı Tarihi ve Yeni Olaylar, Yay. Haz. Yavuz Sanemoğlu, tsz. s. 68-69; Mustafa Necip, a.g.e., s. 34-35; Cevdet ve Asım Tarihlerinde bu hadisenin Nizam-ı Cedid ricâlinden on bir kişinin idamının istenmesinden sonra geçtiğini yazmaktadır. Ancak idamı istenenler bildirildiği sırada şeyhülislam ve ulema büyüklerinin isyancılarla beraber bulunmaları ve geceyi onları yanlarında geçirmeleri bu hadisenin daha önce vuku bulduğunu gösterir. Bkz. Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 136; Ahmet Asım, a.g.e., C.II, s. 29.

²²⁷ Ahmet Asım, a.g.e., C. II, s. 29.

²²⁸ Ahmet Asım, a.g.e., C. II, s. 31.

²²⁹ Tayyarzade Ahmed Ata Efendi, Tarih-i Ata, C. III, İstanbul 1293, s. 50.

Selim cesaretsizliği ve kan dökme korkusundan dolayı bu teklifi reddetti. Halbuki isyancılar Nizam-ı Cedid askerinden ziyadesiyle korkuyorlardı. Bu korkudan dolayı İstanbul'a temkinli ilerlemekteydiler. Ancak, Nizam-ı Cedid askerinin boğaz kalelerinden çekilmesi ve daha sonra ocağın ilgası onları daha da şımarttı. Nizam-ı Cedid askeri isyancıların kontrolü tamamen ele geçirdiğini gördükten sonra yavaş yavaş dağılmaya başladı²³⁰. Nizam-ı Cedid askerlerinin akıbeti hakkında pek bilgi yoktur. Ancak, Kocaeli mutasarrıfı ve İznik kereste eminine gönderilmiş olan bir fermanda; Üsküdar ve Levent çiftliğindeki askerlerin ocakları kaldırıldıktan sonra silahlarıyla beraber firar ettikleri bildirilerek yakalanan firarilerin İstanbul'a sevkleri istenmektedir²³¹.

Nizam-ı Cedid İstanbul'da kaldırıldıktan sonra Anadolu'da da kaldırıldığı dair fermanlar gönderildi. Kayseri'ye 1807 Mayıs ayının sonlarında gönderilen fermanda Nizam-ı Cedid'in kaldırıldığı bildirilerek; bundan sonra atalarının kanunlarına uyularak eski ocaklara itibar edilmesi istenmektedir.

1807 Haziran ayında Çankırı'ya gönderilen fermanda da; Üsküdar'dan Anadolu'nun sol kolu olan vezirlere, Erzurum kadısına ve diğer görevlilere hitap edilerek Nizam-ı Cedid'in kaldırıldığı duyurulmuş ve artık halkı, memleketi zulümden devletin eski ocakları olan yeniçeriler ve altı bölük halkının koruyacağı bildirilmiştir²³².

²³⁰ Ahmet Refik, a.g.e., s. 104.

²³¹ B.O.A., C.A., No: 51779; G. Oğulukan'ın kitabında ise askerlerin üniforma ve silahları alındıktan, tayinleri kesildikten sonra istedikleri yere gitmekte serbest olarak salıverildikleri belirtilmişti. Bkz. G. Oğulukan, a.g.e., s. 14.

²³² Yücel Özkaya, "Orta Anadolu'da Nizam-ı Cedid'in Kuruluşu ve Kaldırılışı", D.T.C.F. Atatürk'ün 100. Doğum yılına Armağan, Ankara, s. 533.

Ayrıca Nizam-ı Cedid askerinin elindeki top, tüfek, humbara, elbise ve diğer malzemelerin zabtı için her yere fermanlar yollandı. 20 Haziran 1807'de Çankırı kadısına gönderilen fermanda Nizam-ı Cedid askerinin ellerinde ne varsa alınarak teslim edilmesi istenmektedir. Kütahya ve taşradaki diğer kışlalardaki malzemeler de İstanbul'a gönderileceklerdi. Bu malzemelerin gereği gibi araştırılmaları, mühürlenip mübaşire verilerek İstanbul'a yollanmaları emredilmekteydi²³³.

Enderun-ı Hassa kaymakamlığından kahveci yamağı Hasan Ağa'nın teverrüd ilamlarda Kayseri, Kırşehir ve Aksaray'daki kışlalardaki malzemelerin defterlere yazılarak kayıtlarının İstanbul'a getirildiği bildirilmektedir. Kırşehir'deki malzemelerin kışlaya, Kayseri'dekilerin Kayseri kalesine, Aksaray'daki malzemelerin ise güvenilir bir yere naklettikleri belirtilir. Bu malzemelerin telef olacakları endişesiyle İstanbul'a nakli istenmiştir.

Kayseri'deki 72 odalı Nizam-ı Cedid kışlası han olarak on bin kuruş peşin, yıllık bin kuruşa Salih Ağa adlı birisine kiraya verilmiştir. Aksaray'daki 24 odalı kışla ise odaların çoğu kireç olduğundan dolayı Aksaray sancağı mutasarrıfı gelirse iskan için kullanması için verilmesi ve Kırşehir'deki kışlanın hepsi de kireçten olduğu için bir işe yaramayacağı bildirilmiştir²³⁴. Kapatılan kışlalardan Üsküdar Kışlası Selimiye ve Laleli vakıflarına yüz yirmi dört kese akçeye kira olarak verildi²³⁵.

Görüldüğü gibi Boğaz yamaklarının başlattığı isyanların ilk önemli sonucu Nizam-ı Cedid Ocağı'nın bir daha kurulmamak üzere kapatılmasıdır. Bu ocağın

²³³ Yücel Özkaya, a.g.m., s. 534.

²³⁴ B.O.A., C.A., No: 16791; Yücel Özkaya, a.g.m., s. 534.

finansını sağlayan İrad-ı Cedid hazinesi de isyancıların talebi üzerine ilga edilir. Ancak daha da şımaran isyancıların talepleri bunlarla sınırlı değildir. Sıra Nizam-ı Cedid taraftarlarının yok edilmesine gelmiştir.

2. 2. 4. Bazı Nizam-ı Cedid Ricâli'nin Ortadan Kaldırılması

İsyancılar Nizam-ı Cedid'in kaldırıldığını bildiren ve başka taleplerinin olup olmadığını soran fetva emininden Şeyhülislam'ın Et Meydanı'na gelmesi talebinde bulundular. Bunun üzerine Şeyhülislam Ataullah Efendi yanına Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri, İstanbul kadısı ve sekbanbaşını da alarak Et Meydanı'na gitti²³⁵. İsyancılardan talepleri sorulduğunda; Nizam-ı Cedid ricâlinden on bir kişinin isimlerini²³⁷ vererek bunların ya idam edilmeleri ya da kendilerine verilmeleri talebinde bulunuldu²³⁸.

²³⁵ Mehmet Ali Beyhan, a.g.e., s. 177.

²³⁶ Ahmet Asım, a.g.e., C. II, s. 29.

²³⁷ İdamı istenen kişiler şunlardır; İbrahim Nesim Efendi, Bahriye Nazırı Hacı İbrahim Efendi, Rikab-ı Hümayun Kethüdası Memiş Efendi, Reis'ül Küttap Vekili Safi Ahmet Efendi, İrad-ı Cedid Defterdarı Ahmet Bey, Darphane Emni Ebubekir Efendi, Valide Kethüdası Yusuf Ağa, Enderun-ı Hümayun Ricâlinden Sırkatip Ahmet Bey, Mabeynci Ahmet Bey, Bostancıbaşı Şakir Bey ve Ulemadan Abdüllatif Efendi.

²³⁸ A. Cevdet Paşa, bu isimlerin Musa Paşa tarafından daha önceden bildirildiğinden bahseder. Ancak Fahri Ç. Derin'in yayınladığı tarihçede bu isimleri Şeyhülislam'ın önünde kendi aralarında görüşerek yazdıkları şeklinde olay tasvir edilmektedir. G. Oğulokyan'ın Ruznamesi'nde ise reayadan da bazı kişilerin isyanı istenildiği ancak sonradan vazgeçildiğinden bahsedildiği gibi aralarında Musa Paşa'nın da bulunduğu on dokuz kişinin ismi zikredilmiştir. Tarih-i Ata adlı eserde de bazı gayrimüslimlerin idam edilmek istendiği ancak Yeniçeri ocağının yetmiş ikinci bölüğünün katibi olan Ali Efendi'nin gayretleriyle bu fikirden vazgeçildiği rivayet edilir. Karşılaştırma için bkz. Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s.

Şeyhülislamın tasdikinden sonra, Et Meydanı'nda toplanan yeniçerilerin *"Zat-ı Şahane'den izharı memnuniyetle isimleri yazılı kişilerin cezaları tertip olumursa herkes mahalline gidip hizmet-i lazimelerine kıyam edecekleri"* sekbanbaşı tarafından padişaha bildirildi. III. Selim'e gönderilen belge şu şekildedir:

"Bostancıbaşı, Ser-Kâtibi, İbrahim Kethüda, Mâbeynci Ahmed Bey, Tersâne Emîni Hacı İbrahim Efendi, Rikâb Kethüdası Memiş Efendi, Rikâb Re'isi, İrâd-ı Cedîd Defterdârı Ahmed Bey, Kapan Nâibi, hâlen Darbhâne Emîni Ebû Bekir Efendi, Vâlîde Kethüdası.

Et Meydanı'nda tecemmü' eden yeniçeri kulları şevketlü, mehâbetlü, kudretlü, azîmetlü padişâhumuz efendimiz hazretlerinin.... izhâr-ı memnuniyyet ile devâm-ı ömr-i devletleri du'asında olup lâkin bâlâda mestûr kimesnelerin tertîb-i cezâları olumur ise herkes mahalline gidip hizmet-i lâzimelerine kıyâm edeceklerini cemiyyetlerine irsâl olunan hâlen sekbân-başı ağa kulları ve fetvâ emîni ve vakâyi' kâtib efendileri dâ'ilerine takrîr eylediklerini taraf-ı dâ'iyânemize ihbâr etmeleriyle ol bâbda emr ü rey' hazret-i veliyyü'l-emrindir.

*Bunlar iki saate kadar matlûbları üzere husûle gelür ise deyu vakit ta'yîn eyledikleri dahi ihbar olunmağla ol babda dahi emr hazret-i veliyyülemrindir."*²³⁹

İsyancıların talep edilen kişilerin verilmeden ayrılmayacaklarını bildirilmesinden sonra III. Selim Serkatibi Ahmet Efendi ve Mabeynci Ahmet Bey'e *"sizi de isterlermiş varın başınızın çaresini görün"* diyerek gitmelerine ruhsat verdikten sonra Musa Paşa'yı çağırarak *"İbrahim Kethüda, Hacı İbrahim Efendi ve*

135; Fahri Ç. Derin, agm, s. 104-105; G. Oğulukyan, a.g.e., s. 7-8. Tayyarzade Ahmed Ata, a.g.e., C.III, s. 49.

Serkatibi Ahmet Efendi ile beynizimizde muahede vardır” diye buyurarak onların aklarını istedi²⁴⁰.

Bunun üzerine padişaha bir takrir yazıldı ve geri kalanların talebinde ısrar edildiği bildirildi²⁴¹. Çaresiz kalan III. Selim Musa Paşa’ya “*bunları şimdi idam edip cümlesinin ser-i maktularını eşkiyaya irsal edesin*” diye²⁴² ferman göndererek kendi taraftarlarını feda etti. Aldığı emir üzerine Musa Paşa, Bâb-ı Âli’de bulunan Rikab-ı Hümayun Kethüdası Memiş Efendi, Reisülküttap vekili Sâfi Ahmet Efendi ve o sırada darphanede bulunan Ebu Bekir Efendi çağırılarak tevkif ettirdi. Bostancıbaşı Şakir Bey ise Saray-ı Hümayun’da yakalandı ve daha sonra hepsi idam edilerek başları Et Meydanı’na gönderildi²⁴³.

Memiş Efendi, Ebu Bekir Efendi ve Şakir Bey Nizam-ı Cedid taraftarı oldukları için idamları istenmişti. Ancak Sâfi Ahmet Efendi, Musa Paşa’nın kendi hususi kininden dolayı öldürülmüştür²⁴⁴. İdamları istenen diğer şahısları bulmak için

²³⁹ B.O.A., H.H., No: 7537.

²⁴⁰ Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 136; Ahmet Asım, a.g.e. C. II, s. 29.

²⁴¹ B.O.A., H.H., No: 7533; takririn altında mim harfi vardır.

²⁴² B.O.A., H.H., No: 7531.

²⁴³ Ahmet Asım, a.g.e., C. II, s. 31; Mustafa Necip, a.g.e., s. 35; Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 137.

²⁴⁴ Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 137. Başbakanlık arşivinde kim tarafından yazıldığı belli olmayan ama büyük ihtimalle Safi Ahmet Efendi tarafından yazılan bir telhiste Et Meydanı’ndan gönderilen ilamda Reis Efendi diye adı geçen kişinin kendisi değil ordu ile giden Reis Efendi olduğu bu yüzden kendisine haksızlık edilmemesi istenmektedir. Ayrıca G. Oğlukyan’ın Ruznamesi’nde de Reis’ülküttap vekili Safi Ahmet Efendi’nin yanlışlıkla öldürüldüğünden asıl ordudaki Reis’ülküttap’ın katli istendiğinden bahseder. Bu durumda idamı istenen kişilerin daha önceden Musa Paşa tarafından belirlendiğini söylemek belki yanlış olur. Bkz. B.O.A., H.H., No: 7536; G. Oğlukyan, a.g.e., s. 10.

şehir kapıları tutuldu, etrafa adamlar gönderildi ve bu kişileri ihbar edenlere devlet taraafından beş bin kuruş verileceği ilan edildi.

Daha önce Bâb-ı Âli'den ayrılan İbrahim Nesim Efendi konağına geri dönmüştü. Tepedelenli Ali Paşa'nın kapı çuhadarı Hasan Şevki Efendi'nin ısrarıyla onun Daltaban Çeşmesi semtindeki evine giderek oradan deniz yoluyla kaçmaya karar verdi. Bunun için bir kayık kiralanarak, tebdil-i kıyafetle ve beş on maiyetini yanına alarak Lanya Yeni Kapı'da dülger kalfalarından Güllabizâde Agob Kalfa adlı bir gayri müslimin evine gidildi. Ancak kendisini görüp tanıyan kömürcü ve hamalların ihbarıyla yakalandı ve Et Meydanı'na götürülerek orada yanındaki Ali namında hizmetkarı ile birlikte öldürüldü²⁴⁵.

Hotin'de bir cami imamının oğlu olan İbrahim Nesim Efendi, babasının ölümünden sonra arabacıbaşı olan dedesinin himayesinde büyümüştü. Bir süre sonra dedesi ile birlikte İstanbul'a gelerek Mektub-ı Sadr-ı Âli odasında memurluğa başladı. Önce Rikab-ı Hümayun kethüdası sonra ise III. Mustafa'nın kızı Beyhan Sultan'ın kethüdalığına getirildi. Bu sayede, III. Selim'in itimadını kazandı. Sadrazam Hafız İsmail Paşa, İbrahim Nesim Efendi'yi kendine rakip gördüğü için nüfuzunu kırmaya çalışıyordu. Sonunda, Edirne olayında muhalifleri susturmak amacıyla görevinden azledildi. Ancak padişah üzerindeki nüfuzu devam ettiği ve servetinden dolayı pek çok devlet adamının husumetini çekmekteydi. Halk arasında Nizam-ı Cedid'den o sorumlu tutuluyor, İngiliz donanmasını onun çağırdığı söyleniyor, serveti hakkında rivayetler dolaşıyordu. Onun gölgesi altında kalan Musa Paşa fesadı körükleyerek Kabakçı isyanıyla en büyük hasmını ortadan kaldırttı. İbrahim Nesim Efendi öldürüldüğünde

²⁴⁵ Ahmet Asım, a.g.e., C. II, s. 30; Mustafa Necip, a.g.e., s. 39-40; Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 130.

yanında bulunan bol miktardaki para ve mücevheri, isyancılar Beytülmal'a iadesi için Musa Paşa'ya teslim etmelerine rağmen o kendi zimmetine geçirdi²⁴⁶.

İsyan sırasında Et Meydanı'na toplanmış kalabalık arasında pek çok satıcı bulunmaktaydı. Aralarında başıbozuk kimseler bulunmasına rağmen kimse parasız bir şey alamıyordu. Bunca serseri, başıbozuk arasında tek bir silah bile patlamamıştı. Hatta Bolu Voyvodası'nın kapı kethüdası olan bir kişi meydana dövülerek getirilmiş ve öldürölmek istenmiştir. Ancak bu duruma meydan ağaları ve ocak ihtiyarları müdahale ettiler ve idamı istenen kişiler haricinde kimsenin zarar görmemesi hususunda isyancıları uyardılar²⁴⁷. Böylece İstanbul isyan boyunca yağma ve taşkınlıklardan korunmuş ve daha başka kişilerin zarar görmesi önlenmiştir.

1222 Rebi'ül evvel'in yirminci günü (28 Mayıs 1807) Musa Paşa tarafından isyancıların başka taleplerinin olup olmadığı sorulduğunda İrad-ı Cedid hazinesinin de kaldırılmasını istediler. Padişah bir hatt-ı hümayunla İrad-ı Cedid'in kaldırıldığını bildirdi ve bu durum münadilerle İstanbul halkına duyuruldu²⁴⁸. Fakat Nizam-ı Cedid'in kaldırılması ve taraftarlarının idamlarının tasdikleri isyancıların dağılmaları için yeterli değildi. III. Selim'in padişahlığını sürdürmesi halinde kendilerini sürekli tehdit altında hissedeceklerdi. Kendilerini güvence altına almak amacıyla saltanat değışikliğı için faaliyete geçtiler.

²⁴⁶ Mustafa Necip, a.g.e., s. 30-32; Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 139-140.

²⁴⁷ Fahri Ç. Derin, "Tüfengçi-başı Arif Efendi Tarihçesi", *Belleten*, C. XXXVIII, S. 15, s. 396-397.

²⁴⁸ Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 141.

2. 2. 5. III. Selim'in Tahttan İndirilmesi

Padişahın kendi saltanatını güvence altına almak için şehzadelerin katli hadisesi Osmanlı tarihinde sıkça rastlanan bir olaydır. III. Selim'in çocuğu olmamıştı. Sultan I. Abdulhamit'in oğulları Şehzade Mustafa ve Mahmut Osmanlı saltanatının varisleriydiler. İsyancılar kimseye güvenleri olmadığını bildirerek içlerinden bazılarının şehzadeleri korumak için saraya gönderilmesini talep ettiler. Bu durum Bab-ı Asafi denilen paşa kapısından Rikab-ı Hümayun'a bildirildi. III. Selim'in *“ulema-ı izamden biriyle sekbanbaşı Saray-ı Hümayun'a vürud ve bildikleri gibi muhafaza-i şehzadegana kıyam etsinler”* diye bir hatt-ı hümayun gönderilmesi üzerine eski Sekbanbaşı Osman Ağa ve İmam-ı Evvel Hafız Derviş Mehmet Efendi saraya gönderildiler²⁴⁹.

Huzura kabul edilen Hafız Derviş Mehmet Efendi, padişahın Sadrazam Hafız İsmail Paşa'nın değerini bilmeyip İbrahim Nesim Efendi'ye itimat ettiği ve kendisine ait olan Tokat arpalığını ona verdiği için ağır sözler söyledi²⁵⁰. Bu sözler isyanı körükleyen yüksek mevkilerdeki ulema ve bazı devlet adamlarının muhalefetine asıl nedeninin kendi şahsi çıkarlarının zedelenmesini gösteren bir örnek olması açısından önemlidir.

Şehzadelerin koruma altına alınmasından dolayı III. Selim ziyadesiyle müteessir oldu. Paşa kapısı ve Et Meydanı'na gönderdiği hatt-ı hümayunda kendi evladı olmadığı için şehzadelere bir zarar getirmekle Osmanlı Devleti'nin çöküşüne sebep olmanın hiç hayal ve hatırına gelmediğini belirterek bu durumdan duyduğu

²⁴⁹ Fahri Ç. Derin, a.g.m., s. 397-398; Ahmet Asım, a.g.e., C. II, s. 35; Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 141.

²⁵⁰ Fahri Ç. Derin, a.g.m., s. 398.

üzüntüyü bildirdi²⁵¹. Asıl maksat saltanat değişikliğini sağlamak olduğu için bu sözlerin isyancılar üzerinde bir tesiri olmadı. Zaten isyancılar, bir yandan da Şehzade Mustafa'nın adamlarıyla saltanat değişikliği için gizlice görüşmekteydiler²⁵².

Ertesi gün yani 1222 Rebi'ül evvel'in yirmi birinci Cuma günü (30 Mayıs 1807), geceyi Et Meydanı'nda geçiren Şeyhülislam ve mahiyetindeki ulema ile meydanda bulunan devlet ricâli ve yeniçeri ihtiyarları arasında müzakereler yapıldı. Nizam-ı Cedid'in kaldırıldığı ve talep edilen kişilerin idamına müsaade edildiği gerekçesiyle isyanın sona erdirilmesi hususu gündeme geldi. Ancak Şeyhülislam Mehmet Ataullah Efendi, isyancıların başındaki reislerle sorularak karar verilmesini istedi. İsyancıların reisleri çağırılarak fikirleri sorulduğunda III. Selim'i saltanatta istemediklerini bildirdiler. Bunun üzerine Şeyhülislam Efendi, Bâb-ı Âli'de bulunan ulemayı toplantıya çağırdı.

Toplantı sırasında, isyancı reisleri cülus isteklerini yenilediler. reislerle III. Selim'in ne olacağını sorduğunda ise, ona zarar verilmeyeceği garanti edildi. Ancak ulemadan Münib Efendi, Hafid Efendi ve İstanbul Kadısı Muradzâde Murat Efendi III. Selim'in tahttan indirilmesine itiraz etti. Bunun üzerine, yamak reislerinden Bayburt'lu Süleyman, *“şimdiden sonra padişah ile kul beynine nefsanîyet girdi, ne o bize padişahlık edebilir ne de biz ona kulluk ederiz”* diyerek isyancıların bu konuda ne kadar kararlı olduklarını gösterdi²⁵³.

²⁵¹ Fahri Ç. Derin, a.g.m., s. 399.

²⁵² Ahmet Aşım, a.g.e., C. II, s. 34.

²⁵³ Fahri Ç. Derin, a.g.m., s. 400-401; Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 141-143; Ahmet Aşım, a.g.e., C.II, s. 35-36.

İsyancıların ısrarı sonucu Şeyhülislam Ataullah Efendi, III. Selim'in tahttan indirilmesi hususunda fetva verdi ve yanına iki bin adam alarak Saray-ı Hümayun'a doğru yola çıktı. Saray meydanını varıldığında etraftan da gelenlerle birlikte sayıları iyice arttı²⁵⁴. Şeyhülislam Ataullah Efendi, III. Selim'e kararı bildirme vazifesini eski Şeyhülislam Münib Efendi'ye vermek istediysen de o bu vazifeden affını istedi. Bunun üzerine, Anadolu Kazaskeri olan Hafid Efendi bu vazifeyi üzerine alarak Sekbanbaşı Arif Ağa ile birlikte Saray-ı Hümayun'a gittiler. Ancak kapıların kapalı olmasından dolayı geri dönmek zorunda kaldılar. Kapıları açtırmak için Darüssaade Ağası'na cülus gerçekleşmedikçe askerin dağıtılmayacağına dair bir tezkire yazıldı. Darüssaade Ağa'sı tarafından getirilen tezkireyi alan III. Selim artık tahttan feragat etmekten başka çare olmadığını anlayarak Harem'e geçti ve yeni sultanı tebrik eden ilk kendisi oldu²⁵⁵.

Sultan VI. Mustafa'nın cülusu sırasında Sultan Ahmet civarında bir evde bulunan Mabeynci Ahmet Bey saray meydanına getirilirken Alay köşkü önünde öldürüldü. Hotin muhafızı iken ölen Halil Paşa'nın oğlu olan bu kişi, III. Selim'in şehzadelğinde hizmetinde bulunmuştu. III. Selim tahta geçince mabeyinci olarak vazifelendirildi. Padişah üzerindeki nüfuzu nedeniyle idamlıklar arasına girdi.²⁵⁶

Aynı gün öldürülen bir diğer kişi ise Bahriye Nazırı Hacı İbrahim Efendi'dir. Yamakların isyanı üzerine Eyüp semtinde bir dostunun evine saklanmıştı. Buradan

²⁵⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı'nın yayınladığı tarihçede bu sayı on bin, Tüfengçibaşı Tarihçesi'nde ise elli bin olarak zikredilmektedir. Karşılaştırma için Bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.m., s. 258; Fahri Ç. Derin, a.g.m., s. 403.

²⁵⁵ Fahri Ç. Derin, a.g.m., s. 402-403; Ahmet Asım, a.g.e., C. II, s. 37-38; Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 144-145; Yayla İmamı Tarihi'nde III. Selim'in tahttan inmek istemediği ve bu konuda zorluk çıkardığından bahsedilir. Bkz. Yayla İmamı Tarihi ve Yeni Olaylar, Yay. Haz. Yavuz Sanemoğlu, tsz, s. 74.

tebdil-i kıyafetle, Beylerbeyi semtindeki yalısına geçti. Ancak yalısında yakalanarak Bâb-ı Âli'ye getirildi. Musa Paşa, Hacı İbrahim Efendi'yi çavuşbaşı odasına alarak emniyette olduğunu bildirmişti. Fakat gizlice Kabakçı Mustafa'ya haber göndererek Hacı İbrahim Efendi'yi teslim almalarını istedi. Bu haber üzerine bir grup yamak Bâb-ı Âli'ye giderek Hacı İbrahim Efendi'yi teslim aldı. Türlü hakaret ve işkencelerle Et Meydanı'na götürürlerken hali kalmayınca Sultan Beyazıt Meydanı'nda öldürüldü ve başı kesilerek Et Meydanı'na götürüldü.

Hacı İbrahim Efendi, reformların uygulanması sırasında gösterdiği gayretlerden dolayı III. Selim'in gözdelelerinden biriydi. Ancak merhametsizliği ve İrad-ı Cedid defterdarlığı sırasında pek çok fakiri güç durumda bıraktığı için halk arasında “gizli sıtma” diye adlandırılmıştı²⁵⁷. Reformlara taraftarlığı ve kötü şöhreti yüzünden yamakların listesinde yer aldı.

Listede adı bulunanlardan biri de III. Selim'in sır katibi olan Ahmet Bey idi. Bir okçunun oğlu iken III. Selim tarafından fark edildi ve Enderun'a kabul edildi. Zeki olduğu için padişahın teveccühünü kazandı ve çabucak yükselerek sır katibi olmuştu²⁵⁸. İsyancıların Et Meydanı'nda toplanmaya başladıklarını haber alınca padişahdan dahi izin almadan gizlice saraydan uzaklaştı. Bozdoğan kemeri civarındaki ahçıbaşısının evine gizlendi. Ancak bir kaç gün sonra evin etrafında kendisinin aranmakta olduğunu anlayınca dama çıktı ve kaçmaya çalışırken damdan düşerek yaralandı. Kendisini bulanlar tarafından hemen orada öldürüldü²⁵⁹. III. Selim'in tahttan

²⁵⁶ Mustafa Necip, a.g.e., s. 54-55; Ahmet Asım, a.g.e., s. 36-37.

²⁵⁷ Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 146-147.

²⁵⁸ Mustafa Necip, a.g.e., s. 52; Ahmet Asım, a.g.e., C. II, s. 40.

²⁵⁹ Fahri Ç. Derin, a.g.m., s. 407; İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.m., s. 260.

indirilirken her şeyin sorumlusunun bu zat olduğunu çünkü kendisini olanlardan habersiz bıraktığını söylediği ve lanetler ettiği rivayet edilmiştir²⁶⁰.

2. 2. 6. İsyancıların Dağılması

1222 Rebi'ül evvel'in yirmi ikinci Cumartesi (30 Mayıs 1807) günü evlerine dönmüş olan ulema tekrar Et Meydanı'na gelerek isyanda reislik yapanlara verilecek ihsanları görüşmek üzere tekrar toplandılar. İsyanı başlatan ve idare eden yamak reisleri olduğu için öncelikle onların talepleri soruldu. Kabakçı Mustafa, Boğaz Nâzırı olan İnce Mehmet Paşa isyan sırasında firar ettiği için bu görevin kendisine verilmesini istedi. Bunun üzerine Turnacıbaşılik payesiyle Boğaz Nâzırlığı Kabakçı Mustafa'ya verildi.

Kabakçı Mustafa'nın yardımcılarında Arnavut Ali Anadolu kaleleri ağalığına memur edildi. Bayburt'lu Süleyman ise kendi isteği üzerine Tersane-i Âmire sancak kaptanlığına atandı ve gene yamak reislerinden Memiş Ağa'ya, sadece bin altın talebinde bulunmasına rağmen, yüz yirmi akçe yevmiye ile haseki tekaüdlüğüne razı edildi²⁶¹. Yamak çavuşlarından on yedi tanesine ise yetmiş ve kırk akçe arasında değişen yevmiyeler bağlanmasına karar verildi. Yamaklar da kendilerine yirmişer akçe yevmiye talebinde bulundu. Ancak Sekbanbaşı Arif Ağa, bu tutarın devletin hazinesine zarar vereceği gerekçesiyle reddetti. Bu yüzden yamaklar padişahın vereceği bahşişle yetinmek zorunda kaldılar²⁶². Bir kaç gün sonra kendilerine yüz bin kuruş bahşiş

²⁶⁰ Fahri Ç. derin, "Kabakçı Mustafa Ayaklanmasına Dair Bir Tarihçe", İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi, İstanbul 1973, s. 27, s. 107.

²⁶¹ Tayyarzade Ahmet Ata, a.g.e., C. III, s. 50.

²⁶² Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 148.

dağıtıldı²⁶³. Gene de Sekbanbaşı Arif Ağa'nın yaptığını unutmadılar ve bir müddet sonra azline sebep oldular.

Tersane neferlerinin isteği üzerine, öldürülen Hacı İbrahim Efendi'nin yerine Mustafa Reşit Efendi atandı. Halbuki bu zat İrad-ı Cedid'in ilk defterdarı ve Nizam-ı Cedid taraftarıydı. Hatta bu yüzden yalısı bir grup yeniçeri tarafından kurşunlanmıştı. Bu hadiseden sonra korkuya kapılan Mustafa Reşit Efendi, çeşitli yollarla yeniçerileri memnun ederek kinlerini unutturmuş ve bu sayede ismi listeye alınmadığı gibi bir nevi ödüllendirilmiştir²⁶⁴.

İsyan sırasında, Edirne olayı zamanında Şeyhülislam olan Salihzade Esat Efendi ve bazı ulemanın idamları talep edildi. Ama Osmanlı Devleti tarihinde ulemanın siyaseten katli pek rastlanan bir olay olmadığı için Şeyhülislam Ataullah Efendi su-i misal olur gerekçesiyle kabul etmedi²⁶⁵. Ancak Kapan Dakik (Unkapamı) naibi olan Abdülatif Efendi aç gözlülüğü yüzünden emekçi esnafı, tüccar ve halka zulüm yaptığı için idamı kabul edilmişti²⁶⁶. Abdülatif Efendi yakalandıktan sonra, önce Sinop'a sürülmesine karar verildi. Sonradan bu karar değiştirilerek müderrisliği kaldırıldı ve Bursa'ya sürgün edildi. Burada idam edildi²⁶⁷.

Kabakçı isyanında idamı istenenler arasında Valide Kethüdası Yusuf Ağa da vardı. Girit'te fakir bir esnafın oğlu olan Yusuf Ağa babası tarafından oradaki Yeniçeri

²⁶³ Fahri Ç. Derin, *a.g.m.*, s. 413.

²⁶⁴ Ahmet Cevdet, *a.g.e.*, C. VIII, s. 149; G. Oğulukyan'ın kitabında isminin idamları istenen kişiler arasında geçtiği ve Tophane'ye sığınarak kurtulduğu anlatılır. Bkz. G. Oğulukyan, *a.g.e.*, s. 13-14.

²⁶⁵ Ahmet Cevdet, *a.g.e.*, C. VIII, s. 148-149.

²⁶⁶ G. Oğulukyan, *a.g.e.*, s. 15.

²⁶⁷ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.m.*, s. 260.

Ağası Süleyman Ağa'ya evlatlık olarak verilmişti. Babalığının sadaret kaymakamı olması ile birlikte İstanbul'a geldi. Kasabbaşılık, matbah-ı âmire eminliği ve Esmâ Sultan'ın kethüdalığı gibi görevlerde bulundu. III. Selim'in saltanatı sırasında Valide Sultan kethüdalığı kendisine verildi. Nizam-ı Cedid reformları ve uygulamaya konulması hususunda hem padişahı teşvik etti hem de bizzat görev aldı. Oldukça zengin olan Yusuf Ağa'nın servetinde gözü olan Musa Paşa onun da idamını istiyordu.

İsyan başladığında Yusuf Ağa İstanbul'da olmayıp hac seferinde idi. Ancak Hicaz yakınlarında Mekke'nin Vehhabiler tarafından işgal edildiğini öğrenince geri dönmek zorunda kaldı. Konya'ya geldiğinde İstanbul'daki isyanı haber aldı. Bu sırada Yusuf Ağa'nın yakınları asilerin ileri gelenlerine para vererek kurtulması için uğraşmışlar, Sultan Mustafa da kendisini tanıdığı cihetle malının müsaderesiyle Bursa'da oturmasına izin verilmişti. Fakat bu durumdan memnun olmayan Musa Paşa, Sultan Mustafa'yı Yusuf Ağa'nın idamı hususunda ikna etti²⁶⁸. İdamı istenenler arasında sadece, bir dönem yeniçeri kışlasında bina eminliği yapmış olan İrad-ı Cedid Defterdarı Ahmet Bey kurtulabildi. Yeniçeriler arasındaki dostları aracılığı ile affedildi²⁶⁹.

Aslına bakılırsa batılılaşma serüveninde ilk tepki diyebileceğimiz Patrona Halil İsyanı ile kıyaslandığında çıkış nedenleri arasında büyük benzerliklere rağmen Kabakçı İsyanında yağma, yıkıp yakma hareketleri görülmemiş ve daha az kanlı olarak son bulmuştur. Batılılaşma hareketlerinde ilk ciddi adımların atıldığı Lale devrinde iktisadi hayatın bozulması, Anadolu'da eşkiyalık hareketleri yüzünden İstanbul'a

²⁶⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Nizam-I Cedid Ricâlinden Valide Sultan Kethüdası Meşhur Yusuf Ağa ve Kethüdazade Arif Efendi", *Belleten*, C. XX, S. 79; Ankara 1956, , s. 485-490.

²⁶⁹ Mustafa Necip, a.g.e., s. 51-52; Ahmet Asım, a.g.e., C. II, s. 41-42.

göçlerin fazlalaşması, devlet erkanı arasında zevk ve eğlencenin çoğalması, uzayan İran seferlerinden dolayı memnuniyetsizliğin ve bu seferler sırasında bazı Sünni beldelerdeki müslümanların katledilmesinden dolayı halkın devlet adamlarına karşı öfkesinin artması, eski İstanbul Kadısı Zülalizâde Ahmet Efendi, Ayasofya vaizi İspirizâde Hasan Efendi gibi bir kısım ulemanın kışkırtmaları ve İbrahim Paşa'nın adam kayırması yüzünden bazı devlet adamlarının husumetini çekmesi Patrona Halil İsyanı'nın çıkmasının başlıca nedenleri olarak sıralanabilir²⁷⁰.

Kabakçı isyanının çıkmasına neden olan iktisadi hayatın bozukluğu, Rumeli'deki dağlı eşkiyasının faaliyetleri, İstanbul nüfusunun artışı, devlet adamlarının arasında sefahatin fazlalaşması, Osmanlı-Rus harbi ve İngiliz donanmasının kuşatması yüzünden görülen kıtlığın yol açtığı memnuniyetsizlik, Vehhabi ayaklanması yüzünden Hac yolunun kapanmasının halkta uyandırdığı kızgınlık, Şeyhülislam Ataullah Efendi gibi bazı ulemanın kışkırtmaları ve Nizam-ı Cedid ricâlinin bir kısım devlet adamlarında uyandırdığı husumet gibi bazı sebepleri göz önüne getirildiğinde iki isyan arasındaki büyük benzerlik ortaya çıkar.

Yeniçeri ihtiyarları ve ulema Patrona Halil isyanının halk arasındaki kötü tesirinin farkındaydılar. Belki de bu sebepten isyancıların faaliyetlerini sınırlamak ve masum insanlara zarar gelmesini önlemek için gayret gösterdiler. Ayrıca Patrona Halil ayaklanması, kontrolü elinde tutan Musa Paşa gibi bir güçten yoksun olması yüzünden o kadar kanlı ve yıkıcı olmuştur dersek herhalde yanlış olmaz.

Kabakçı isyanında aktif olarak rol oynayan ulemanın hemen hepsi de yüksek rütbelidir. Halkla daha fazla iç içe olan düşük rütbeli ulema, her ne kadar İrad-ı

²⁷⁰ Patrona Halil İsyanı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Münir Aktepe, **Patrona İsyanı 1730**,

Cedid'in getirdiği külfet, reformcuların yaşam tarzı ve imparatorluğun içinde bulunduğu durumdan memnuniyetsizliklerini dile getirmişlerse de isyana katılmamışlardır. Zaten, düşük rütbeli ulema ile kârlı kadılıkları kiraya vererek büyük kazanç elde eden ve yüksek mevkiler üzerinde tekelleşme kuran yüksek ulema arasında hatırı sayılır bir husumet vardı²⁷¹.

İsyana katılan ulemanın yeniçerilerle kurdukları ittifakın nedeni, Nizam-ı Cedid reformlarından ziyade, kendilerinden hoşnut olmayan III. Selim'in şahsı ve işgal ettikleri mevkilerde kendilerine rakip olarak gördükleri ulemayı bertaraf etme düşüncesi idi. III. Selim, ulemaya karşı olan hoşnutsuzluğunu izhar etmekten çekinmiyordu²⁷². Mâli sıkıntı yüzünden, altın ve gümüş eşyanın yasaklanarak para basılmasına şeyhülislamdan fetva alınmasına rağmen muhalefet gösteren ulemaya Kaymakam Paşa'ya gönderdiği bir hatt-ı hümayunla şiddetle tepki göstermişti²⁷³. Ayrıca, III. Selim'in daha saltanatının ilk yıllarında rüşvetle naiblik satılmasını yasaklaması ve kadıların mutlak surette görev yerlerine gitmelerini irade buyurması²⁷⁴ ulema arasında memnuniyetsizliğin artmasına neden oldu.

Kabakçı isyanının sonunda, isyana katılan ulemanın “*Bizlere dahi hilâf-ı cins ve meçhul derebeyi gibi kimesnelerin cüheladan evlatlarını tarafımıza, kimi bâ-nutk-ı hümayun ve kimi bâ-emr-i âli iltimas ile idhâl olunub, bizim dahi tarikimizi münhall eylediler*” diyerek ulema sınıfına mensup yirmi kişinin, ya rütbesinin kaldırılmasını

İstanbul 1958.

²⁷¹ Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, Çevirenler: Mümtaz'er Türköne-Fahri Unan-İrfan Erdoğan, İstanbul 1998, s. 160.

²⁷² Mustafa Nuri Paşa, a.g.e., s. 48.

²⁷³ E. Ziya Karal, *Selim III'ün Hattı Hümayunları*, Ankara 1999, s. 35.

²⁷⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1998, s. 255-260.

yada tenzil edilmesini talep ettiler²⁷⁵. Böylece kendilerine rakip olarak gördükleri bir kısım ulemayı saf dışı etmeyi başardılar.

Patrona Halil ayaklanmasından sonra asiler cezalandırılmaktan korktukları için III. Ahmet'i tahttan indirmişti. Fakat akıbetleri değişmedi. III. Selim de aynı sebep yüzünden hal edildi. Ancak Musa Paşa bu tedbirle yetinmedi. İsyanın Et Meydanı'ndan dağılmalarından sonra Musa Paşa tarafından Rumeli Kazaskeri Ahmet Muhtar Efendi, Anadolu Kazaskeri Hafid Efendi, Nakib'ül eşraf Dürrizade Abdullah Efendi, eski Şeyhülislam Münib Efendi, İstanbul Kadısı Muratzâde Efendi, Sekbanbaşı Arif Ağa ve yeniçerilerin ileri gelenleri Şeyhülislam konağına davet edildiler. Burada, meydana gelen hadiseden dolayı hiçbir yeniçerinin cezalandırılmayacağı ve buna karşılık yeniçerilerin devlet işlerine karışmayacaklarına dair bir senet kaleme alındı.²⁷⁶

Bu senette Enderun ve devlet ricâlinden bazı ileriye göremeyen kimselerin Nizam-ı Cedid ve İrad-ı Cedid namıyla kurdukları müesseseleri kendi menfaatleri için kullandıkları, hristiyan kanunlarını icra ettikleri, Sultan Selim'i kandırdıkları için eski ocak neferleri, ulema ve devlet ricâlinin şariat ve kanun gereği sabık Sultan'ı tahttan indirerek fitneyi def ettikleri ve Sultan Mustafa'ya biat ettiklerini yazdıktan sonra yeniçerilerin eskiden olduğu gibi devlet işlerine müdahale etmeyeceklerini, ancak yaptıklarından dolayı mesul tutulmayacaklarına evvela Sultan Mustafa, sonra vükela-i devlet ve zabitleri tarafından ahd edildiği belirtilir.

Sultan IV. Mustafa kendisine gönderilen senedi "*işbu hüccet-i şer'iyyede derc ve tasîr olunan kaffe-i şerâit-i mu'tebere harf be harf manzûr ve ma'lûm-ı şahânem ve zeylini hatm ve imzâ eden Şeyhü'l-islam ve ka'immakâm-ı ali-makâm ve*

²⁷⁵ Mehmet Ali Beyhan, a.g.e., s. 181.

ulema-i â'lamım hatm ve imzâları makbul-i pâdişâhânem olmuştur. Mâdem ki işbu sened-i müteberde olan şerâit yeniçeri kullarım tarafından ri'ayet ile muktazâ-yı ta'ahhüdleri üzere bundan sonra cüz'i ve külli umûr-ı saltanat-ı seniyyeme müdâhale etmeyip ecdâd-ı izâmım zamanında olduğu gibi her hususta emr-i ferman-ı şâhâneme inkiyâd ve mutâbeat ve zâbitlerine her halde ita'at ederler. Ben dahi alemleri yoktan var eden Allahu Azimüş-şânın ism-i pâki ve iki cihân serveri Peygamberimiz Hazret-i Muhammedü'l-Mustafa sallal-lahü aleyhi ve sellem efendimizin rûh-u pâkini yâd ile ta'ahhüd ederim ki bu husus için gerek taraf-ı hilâfet penâhımden ve gerek vükelâ-i izâm ve vükelâ-i fehâm ve zâbitân-ı Devlet-i ebed-kıyâmım taraflarından ferd-i âferideden hiç bir ferd muaheze ve mesul olmaya” diyerek tastik etmiştir²⁷⁷.

Öldürülen Nizam-ı Cedid taraftarlarının mal ve servetleri devlet hazinesine iade edilmesi gerekirken başta Musa Paşa olmak üzere muhalif devlet ricâli tarafından yağma edildi. Konakları da kendi aralarında taksim ettiler. Sultan IV. Mustafa padişahlığını bu kişilere borçlu olduğu için bu duruma göz yumdu ve saltanatını garantiye almak için Enderun'daki III. Selim'in taraftarlarını azlederek kendi adamlarını atadı²⁷⁸. Sıra ordudaki Nizam-ı Cedid yandaşlarına gelmişti.

²⁷⁶ Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 150.

²⁷⁷ B.O.A., H.H., No: 19418; Bu senedin metni için ayrıca bkz. Mustafa Necip, a.g.e., s. 59-53.

²⁷⁸ Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 154-155.

Üçüncü Bölüm

Kabakçı İsyanının Bastırılması

3. 1. 1806-1812 Osmanlı-Rus Harbi Başlangıcında Rumeli’de Durum

3. 1. 1. Osmanlı’da Âyânlığın Ortaya Çıkışı ve Yükselişi

On altıncı yüzyılın sonlarından on dokuzuncu yüzyıla kadar Osmanlı klasik döneminde ortaya çıkmış bulunan kurumlaşma biçimi, önemli değişikliklere uğramıştır. Devletin kuruluşundan yıkılışına dek Anadolu’daki “*vücuu-u memleket*” diye adlandırılan yerel güçlü ailelerin etkin biçimde söz sahibi olduklarını biliyoruz. Bu grup, on yedinci yüzyılın başlangıcından itibaren nüfuzunu arttırarak yeni bir yapı oluşturmaya başlamıştı.

Yeni bir yapının ortaya çıkışında Osmanlı kurumları arasında önemli bir yere sahip olan timar sisteminin fonksiyonunu kaybetmeye başlamış olması etkili olmuştur. Teşkilatlı Avrupa orduları karşısında süvarinin önemi azalmıştı. Sürekli devam eden savaşlar karşısında tükenen hazineye gelir sağlamak için gelirlerin toplanma biçiminde bir dizi değişikliğe gidildi. Devlet hazinesine gelir sağlamak için miri mukata’aların kaydı hayat şartlarıyla malikane olarak “*ricat-ı devlet*” ve “*ayan-ı memleket*”e iltizama verilmesi kabul edildi²⁷⁹.

Aynı zamanda uluslararası ticaret yollarının Atlas okyanusuna kayması, enflasyon, büyük nüfus artışı, kentlerde ticaretin ve üretimin güdük bırakılması,

²⁷⁹ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara 1997, s. 33; Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Âyânlık*, Ankara 1994, s. 107-110.

loncaların işlerliklerini kaybetmeleri, Celali isyanları gibi bazı etmenler yerli ailelerin daha etkin hale gelmelerine ve Anadolu'da âyânlıkların kurulmasına neden oldu²⁸⁰.

Köyünü terk eden leventlerden kurulu olan eşkiya grupları zaman zaman Anadolu'da geniş zararlara yol açarlardı. Genelde sancak kapılarına asker olarak yazılan ve bazen savaflara iştirak eden, çeşitli adlar altında varlığını sürdüren, faydalarından çok zararları dokunan bu leventlerin Anadolu'dan kaldırılması için çeşitli tarihlerde fermanlar gönderildi. Bütün XVIII. yüzyıl boyunca Anadolu'nun her yerinde bulunan bu leventler hanedan mensubu yerli ailelerin kuvvetlenmesinde çok önemli bir faktör olarak görülür²⁸¹.

Rumeli'de leventlere benzeyen Arnavud sekban grupları devleti uğraştıran büyük bir sorun haline gelmişti. Âyânlar çok sayıda Arnavud sekban temin ederek bunları birbirlerine karşı kullanıyorlardı. Devlet, bunu önlemek için âyânlara çok sayıda ferman göndermişse de olumlu bir sonuç alamamıştır²⁸².

Osmanlı Devleti, yerli hanedan mensupları ve âyânların mahalli nüfuzlarını onaylamasına rağmen, ne zaman fırsat bulduysa merkezden atanan memurlarla onların nüfuzlarını kırmaya çalıştı. Ancak merkezi otoritenin zayıflamasına paralel olarak âyânların etkinlikleri artıyordu.

Sonunda bu müessesenin kaldırılması cihetine gidildi. Ancak III. Selim 1790 yılında yayınladığı bir fermanla bu müesseseyi yeniden ihdas etti. Buna göre, âyânlar yöre halkı tarafından seçilerek iş başına gelecekler, sadrazam, vali ve diğer

²⁸⁰ Halil İnalcık, "The Nature of Traditional Society: Turkey", *Political Modernization in Japan and Turkey*, Eds: R.E Word and D. Rustow, Princeton- 1968, s. 45-47.

²⁸¹ Mustafa Cezar, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Leventler*, İstanbul 1965, s. 317.

²⁸² Yücel Özkaya, *a.g.e.*, s. 76-79

yöneticilerin müdahaleleri olmayacaktı. Âyân seçilenler halktan çeşitli bahanelerle kural dışı vergi almayacaklar, hazine gelirlerinin toplatılmasında vb. hizmetlerde aksaklıklara izin vermeyeceklerdi²⁸³.

Bu dönemde Rumeli'nin büyük kısmına âyânlar hakim durumdaydı. Yanya, Tesalya ve Mora yarımadasında Tepedelenli Ali Paşa bulunmaktaydı. Rusçuk ve etrafı Tirsiniklioğlu İsmail Ağa'ya; Vidin havalisi ise Pazvandoğlu Osman Paşa'ya aitti. Silistre, Yılıkoğlu Süleyman'ın kontrolünde idi. 1802'den beri, Edirne ve çevresinde tek hakim Dağdeviren oğlu Mehmet Ağa'ydı. Ancak Güney Rumeli'yi kontrol eden âyânlar arasında en güçlüsü Siyavuş Paşa'nın soyundan gelen Serezli İsmail Bey'di²⁸⁴.

Kadı Abdurrahman Paşa'nın Rumeli'de Nizam-ı Cedid ortaları kurma teşebbüsüne kadar Rumeli âyânlarının hiçbiri bu ocağa karşı açıkça cephe almamıştı. Rumeli'de ilk defa 1804 yılında Vize, Çorlu ve Ereğli'ye Nizam-ı Cedid ortaları kurmaları için emirler gönderilmiştir. Asker yazılmayı kabul edenlerin “*tekalif ve avarız ve imdad-ı hazariyeden muaf*” olacakları, bu askerlerin Levent çiftliğine bağlı bulunacakları ve yeni ocağa alınanların isimleri, şöhretleri, künye ve kefilleri yazılarak İstanbul'a gönderilmesi bildirilmiştir. Gönderilen emirler halka duyurulmuştur²⁸⁵.

1806 yılında Rumeli'de Nizam-ı Cedid ortaları kurmak maksadıyla Kadı Abdurrahman Paşa Konya'dan İstanbul'a çağırıldı²⁸⁶. Merkezi otoritenin güçlenmesiyle kendi nüfuzlarının azalacağını düşünen âyânlar bu duruma tepki gösterdiler. Neticede, daha önce değindiğimiz Edirne olayları üzerine endişeye kapılan

²⁸³ Musa Çadircı, a.g.e., s. 33-34

²⁸⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı, “Kadı Abdurrahman Paşa”, *Belleten*, C. XXXXV, S. 138, s. 261.

²⁸⁵ B.O.A., *Ali Emiri Tasnifi III. Selim Devri*, No: 1327, 1328, 1329.

²⁸⁶ İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 270.

III. Selim bu teşebbüsten vazgeçti. Kadı Abdurrahman Paşa ile gelen Nizam-ı Cedid askerleri Rumeli'den çekilerek bir kısmı İstanbul'da bırakıldı. Diğer kısmı ise Kadı Abdurrahman Paşa ile birlikte Konya'ya geri döndü.

3. 1. 2. Alemdar Mustafa Paşa

Alemdar Mustafa Paşa, aslen Rusçuklu²⁸⁷ olup bir yeniçerinin oğluydu. Kendisi de babası gibi yeniçeri ocağına girdi. 1768 Rus harbi sırasında bölüğünün bayraktarı olduğu için Bayraktar Mustafa ismiyle anılır oldu. Rusçuk'ta hayvan ticareti ve ziraatle uğraşarak epeyce servet sahibi olmuştu. Aynı zamanda Tirsinikli oğlu İsmail Ağa'nın hizmetine girerek onun en sadık adamlarından biri haline geldi. Hezargrad Âyânı Hacı Ömer Ağa'nın ölümünden sonra buraya âyân olarak seçildi²⁸⁸.

Tirsinikli oğlu İsmail Ağa'nın kendi adamlarından biri tarafından öldürülmesinden sonra Hezargrad Âyânı olan Alemdar Mustafa Paşa, Rusçuk ahalisi tarafından Rusçuk Âyânı seçildi²⁸⁹. Bu durumun İstanbul'a bildirilmesinden sonra toplanan müzakere meclisinde alınması gereken tedbirler bir telhisle III. Selim'e bildirildi. Bu telhiste, Alemdar'a, Tirsinikli'nin sahip olduğu yerlerin aynen verilmesi sakıncalı olduğu için *“Silistre eyaleti tevcih ve ihsan ile Yılıkzade ve İbrail Nâzırı müşarünileyh emir ve reyi üzere memur kılınıp.... ol dahi Şumnu ve yahut civarında münasip bir kazada ikamet ile evâmiri mezkûreyi tarafından tahrirat ve buyrulduklar neşriyle kazalarına gönderüp her-bir kaza âyânı kendi kazasını idare ve tebaiyetten*

²⁸⁷ Kalost Arapyan'a göre Alemdar Mustafa Paşa Hotinli'dir. Bkz. Kalost Arapyan, **Rusçuk Âyânı Mustafa Paşa'nın Hayatı ve Kahramanlıkları**, Çeviren: Esat Uras, Ankara 1943, s. 2.

²⁸⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Meşhur Rumeli Âyânlarından Tirsinikli İsmail, Yılıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa**, İstanbul 1942, s. 40-43.

çıkarması ve beyinlerine tefrika düşürerek hakimane kullanıp refte refte ısındırarak erbabı tagallüp istilasından kurtarması” ve “Tirsinikli zadenin kuvvetine sebep Tırnova voyvodalığı olduğu erbab-ı vukuf beyinde mütevâtir ve mervi olduğundan merhum Mustafa Alemdar Rusçuk Âyânı ile iktifa ve kanaat eylemesi” padişaha arz olunmuştur. III. Selim telhise yazdığı der-kenarda uygun tedbirlerin alınmasını istemiştir²⁹⁰. Bu belgeden anlaşıldığına göre, Osmanlı Devleti Rumeli’nde güçlü bir âyân istemediği için âyânları birbirine düşürerek kontrolü geri almak istiyordu.

Silistre valiliği, Hotin muhafızı Mehmet Paşa’ya verilerek Yılıkoğlu Süleyman, İbrail Nâzırı Ahmet Ağa, Selvi Hasan Ağa’ya *“hüsnü idare ile refte refte eyalet-i merkumeye bir rabita verüp cümleten bir şahsın zabıtasını geçmemesi”* istenmiştir. Ancak Yılıkoğlu Süleyman Tirsiniklioğlu’nun ölümünü fırsat bilerek üç beş yüz kadar kuvvetle Gavur Hasan adlı adamı komutasında Yeni Pazar taraflarını zaptetmeye çalıştı. Bunu haber alan Alemdar Mustafa hemen Silistre’yi zaptetti. İbrail’e kaçan Yılıkoğlu’nun peşine düşerek burayı kuşatma altına aldı. Alemdar’ın adamlarından Ahyolu Eminî Köse Ahmet Efendi ise Yenipazar taraflarından Gavur Hasan’ın kuvvetlerini çıkarttı. Alemdar bundan başka kendisine muhalefet edebilecek Selvi Âyânı Hasan Ağa üzerine de kuvvet göndererek İslimiye’yi de ele geçirdi²⁹¹. Tirsiniklioğlu’nun elindeki yerleri çok gören devlet Alemdar’a mirahurluk rütbesiyle beraber daha fazlasını vermek zorunda kaldı.

Sırp isyanının başlaması ve Rusya ile harp ihtimalinin belirmesi üzerine Tuna boyu taraflarında Sırp ve Rusların birleşmesini önleyecek güçlü bir vali ve seraskere

²⁸⁹ B.O.A., H.H., No: 2056.

²⁹⁰ B.O.A., H.H., No: 2771.

²⁹¹ B.O.A., H.H., No: 2580.

ihtiyaç vardı. Halbuki Pazvandoğlu öldükten sonra burası bütün bütün boş kalmıştı. Bunun için Alemdar'a vezirlik verilmesi düşünüldü. Ancak kendisinin âyânlıkta kalmak isteyebileceği düşünülerek hemşehrisi olan Behiç Efendi Tuna yalıları mübaayacılığı memuriyetiyle Alemdar'a gönderildi²⁹². İkna kabiliyeti yüksek olan Behiç Efendi, Alemdar'ın hissiyatını tahrik ederek tebdil edilmemek üzere Silistre valiliği ve Tuna seraskerliğini kabule ikna etti ve Alemdar'a vezirlik payesi verildi²⁹³.

Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya danışmadan Eflak ve Boğdan voyvodalarını azletmesi sonucunda çıkan siyasi kriz 1806-1812 Osmanlı-Rus savaşının başlamasına sebep oldu. Ancak İngiliz donanmasının İstanbul önlerine gelişi Osmanlı ordusunun sefere çıkmasını geciktirdi. Harp ilanını bildirmeden harekete geçen General Mihelson komutasındaki Rus orduları Dnyester nehrini geçerek önce Bender ve Hotin kalelerini işgal etti. Ardından da Kili ve Akerman kalelerini ele geçirdiler. Daha sonra İsmail kalesine yönelen Rus ordusu bu kaleyi kuşatma altına aldı²⁹⁴. Ancak yardıma gelen Alemdar'ın adamlarından Pehlivan Ağa'nın kuvvetleri İsmail ve Kili kaleleri arasındaki Çamşuy köyünde Rus'lara baskın yaparak büyük zayıat verdirdiler ve İsmail kalesini Rus kuşatmasından kurtardılar²⁹⁵.

İsmail kalesinin Rus kuvvetlerinden Alemdar'ın adamları tarafından kurtarılmasından sonra Alemdar Mustafa Paşa'dan Eflak tarafına geçerek Rus istilasına karşı gereken tedbirleri alması istendi²⁹⁶. Bunun üzerine Eflak'a geçen

²⁹² Ahmet Özcan, *Kethüda Said Efendi'nin Tarihi ve Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 1999, s. 117.

²⁹³ Efdaleddin, "Alemdar Mustafa Paşa", *T.O.E.M.*, C. I, S. 10, İstanbul 1327, s. 602.

²⁹⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, İstanbul 1942, s. 59.

²⁹⁵ *B.O.A.*, *H.H.*, No: 14700.

²⁹⁶ *B.O.A.*, *Ali Emiri Tasnifi III. Selim Devri*, No: 9713.

Alemdar'ın kuvvetleriyle General Mihelson komutasındaki Rus ordusu Yergöğü'nde karşı karşıya geldi. Beş saat süren muharebe sonunda Alemdar'ın kuvvetleri Rus ordusunu geri püskürttü²⁹⁷.

3. 1. 3. Ordunun İstanbul'dan Ayrılışı ve Kabakçı İsyanının Ordu Üzerindeki Etkileri

Rusya'ya harp ilan edilmesine rağmen Osmanlı ordusunun cepheye hareketi İngiliz donanmasının İstanbul açıklarına gelmiş olmasından dolayı gecikmişti. Nihayet Osmanlı ordusu Sadrazam İbrahim Hilmi Paşa kumandasında 12 Nisan 1807'de İstanbul'dan ayrıldı. Ancak Nizam-ı Cedid askerleri, Rumeli âyânlarını kuşkulandırmamak ve cephede yeniçeri ve Nizam-ı Cedid askerleri arasında bir husumet çıkmaması için kışlalarında bırakıldılar.

İbrahim Hilmi Paşa Edirne'ye ulaştığında Alemdar Mustafa Paşa sadrazama hoşgeldin demek için kethüdası Ebubekir Ağa ve hemşehrisi Behiç Efendi'yi gönderdi. Alemdarla iyi geçinmek isteyen sadrazam, Ebubekir Ağa'ya mirahur-ı evvelik payesi verdi ve Behiç Efendi'yi de orduya baş muhasebeci tayin etti.

Bu durumdan memnun olan Alemdar Mustafa Paşa beş, on bin kişilik bir kuvvetle orduyu Pravadi denilen yerde karşıladı. Alemdar'a liva-i şeref seraskerliği tevcih edildi. Bunun karşılığında Alemdar Paşa ordunun iâşesini karşılamayı üzerine aldı ve Rusçuk'a geri döndü²⁹⁸. Daha önce Alemdar'ın ordu seraskerliğine getirilmesi düşünülmüş ancak düşman Bükreş'te iken Alemdar Mustafa Paşa'nın o tarafı

²⁹⁷ İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 60.

²⁹⁸ Kamil Paşa, Tarih-i Siyasi, İstanbul 1327, C. II, s. 319; İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 60-61.

bırakması uygun olmayacağı için bu hususun Bükreş'in zabtından sonra icra edilmesine karar verilmişti²⁹⁹.

Ordu Silistre'ye ulaştığında Bükreş'i kurtarmak için Tuna'nın karşı kıyısına geçmek gerekiyordu. Ancak buradaki Karaleş Adası Rus'ların elindeydi. Öncelikle bu adayı ele geçirmek için hazırlıklara başlandı. Fakat aynı zamanda Napolyon kuvvetleriyle de mücadele etmek zorunda olan Rusya, ordusunun bir bölümünü bu cepheye kaydırmış olmasından dolayı³⁰⁰ Karaleş Adası'ndaki kuvvetlerini Bükreş'e geri çekti. Karaleş adasını bir miktar askerle tahkim için Yeniçeri Ağası Pehlivan Hüseyin Ağa görevlendirildi³⁰¹. Sadrazam ise Bükreş'e doğru giderek Rus'lara karşı bir hareket gerçekleştirmek emelindeydi. Ancak Nizam-ı Cedid askeri cephede olmadığı ve derme çatma yeniçeri kuvvetlerine güvenmediği için orduyu Silistre'ye yerleştirerek beklemeye karar verdi³⁰².

Yamakların isyanı sırasında henüz tahtan indirilmeyen III. Selim tarafından sadrazama Yeniçeri Ağası Pehlivan Ağa'nın bu isyanı duyar duymaz orduda bir karışıklık çıkarması ihtimaline karşı azledilmesi için gizli bir emir gönderildi³⁰³. Zira, ordunun İstanbul'dan hareketinden önce Pehlivan Ağa Fransız sefir Sebastiani ve

²⁹⁹ B.O.A., H.H., No: 6239.

³⁰⁰ İsmail Hami Danişment, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1961, C. IV, s. 69.

³⁰¹ Ahmet Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul 1329, C. VIII, s. 155.

³⁰² İsmail Hami Danişment, *a.g.e.*, s. 69.

³⁰³ Ahmet Cevdet, *a.g.e.*, C. VIII, s. 155; Efdaleddin, *a.g.m.*, C. I, S. 11, İstanbul 1327, s. 687.

Şehzade Mustafa'nın adamları tarafından kışkırtılarak ulu orta memnuniyetsizliğini dile getirmekteydi³⁰⁴.

İbrahim Hilmi Paşa aldığı gizli emir gereği Pehlivan Ağa'yı azlederek yerine Kul Kethüdası Eyüp Ağa'yı atadı. Bunu haber alan Pehlivan Ağa, asıl maksadın yeniçeri ocağını kaldırmak olduğu şaiyasını yayarak ordu içinde bir isyan başlattı. İsyan üzerine toplanan mecliste yapılan müzakereler sonucu Sadrazam Mektupçusu Tahsin ve Muhasebe-i Evvel Râmiz Efendi'nin itirazına rağmen Pehlivan Ağa görevine iade edildi. Bu hadiseden bir kaç gün sonra IV. Mustafa'nın cülus haberi geldi ve Pehlivan Ağa'nın tekrar tayinine karşı çıkan Tahsin ve Râmiz Efendi görevlerinden azledildiler. Bunlardan Râmiz Efendi Kavala'ya sürgün edilerek yola çıkarıldı.

Yeniçeri ağalığına tekrar tayin edilmesine rağmen Pehlivan Ağa kendisini azleden sadrazama güvenmemekteydi. El altından kışkırttığı yeniçeriler sadrazamın çadırına saldırdı. Kaçmayı başaran Sadrazam İbrahim Hilmi Paşa Rusçuk'a giderek Alemdar'a sığındı. Sadrazam yerine vekil olarak Ebubekir Paşa Liva-i şerif kaymakamı seçilerek ordunun başına geçti³⁰⁵.

Pehlivan Ağa aldığı cesaretle orduda karışıklık çıkarmaya devam etti. Yeniçeriler İstanbul'daki yoldaşları gibi ordu içindeki Nizam-ı Cedid ricalini ortadan

³⁰⁴ Tahsin Öz, "Selim III, Mustafa IV ve Mahmut II Zamanlarına Ait Birkaç Vesika", *Tarih Vesikaları Dergisi*, C. I, S. I, İstanbul 1941, s. 25.

³⁰⁵ Mustafa Necip, *Tarih-i Necib*, İstanbul 1280, s. 74-76; Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 155-156; Cabi Efendi, bu hadiseyi daha farklı bir şekilde anlatmaktadır. Ordu içinde karışıklık çıkaran yeniçerileri Pehlivan Ağa'nın cezalandırmak istediği, bunu haber alan yeniçerilerin ayaklanarak Pehlivan Ağa'yı öldürdükleri ve daha sonra sadrazamın çadırına saldırdıkları rivayet edilir. Bkz. Mehmet Ali Beyhan, *Câbi Ömer Efendi Tarihi (Tarih-i*

kaldırmak istiyorlardı. Fakat ordu erkanının vaziyetten Alemdar Mustafa Paşa'yı haberdar ettiler. Bunun üzerine Alemdar Mustafa Paşa yanında beş bin süvari ile aniden Silistre'ye geldi. Alemdar'ın gelişyle orduda sükunet tekrar sağlanabildi.

Alemdar Mustafa Paşa yaptığı hizmetlerden dolayı kendisinin sadrazam olarak atanmasını bekliyordu. Ancak IV. Mustafa eski bir yeniçeri ağası olan Akdeniz Boğazı Nâzırı Çelebi Mustafa Paşa'yı sadrazam olarak atadı. Eski Sadrazam İbrahim Hilmi Paşa ise emekli edilerek Şumnu'da oturmasına izin verildi³⁰⁶.

Kendisinin sadrazam olarak atanmamasından dolayı hayal kırıklığına uğrayan Alemdar Mustafa Paşa, yeni sadrazamın Silistre'ye gelmesinden sonra yanına azl edilen Tahsin Efendi'yi de alarak Rusçuk'a geri döndü³⁰⁷. Halbuki Rumeli'deki nüfuzu ve yeniçeriler üzerindeki otoritesinden dolayı Alemdar'ın sadrazam atanması daha uygun düşerdi. Ancak saltanatını sağlama almak isteyen IV. Mustafa III. Selim taraftarlarını koruyan Alemdar'a güvenmemekteydi.

3. 2. Rusçuk Yârânı ve Kabakçı İsyanının Sonu

3. 2. 1. Rusçuk Yârânı'nın Alemdar'a Sığınması

Uzun zamandan beri Alemdar'ın yanında bulunan Behiç Efendi ve Alemdar ile ordudan ayrılarak Rusçuk'a gelen Tahsin Efendi III. Selim'i tekrar tahta çıkarmak

Sultan Selim-i Sâlis ve Mahmud-ı Sâni), Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1992, s. 138.

³⁰⁶ Mehmed Ali Beyhan, a.g.e., s. 138.

³⁰⁷ Mustafa Necip, Tarih-i Necip, a.g.e., s. 77; Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 156-157; İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 69-70.

için tarihte “Ruşçuk Yârânı” diye anılacak olan cemiyeti kurdular. Kavala’ya sürülmüş olan Râmiz Efendi de Ruşçuk’a gelerek bu cemiyete dahil oldu³⁰⁸.

Fakat planlarını gerçekleştirmek için Alemdar Mustafa Paşa’yı ikna etmeleri gerekiyordu. Halbuki Alemdar Mustafa Paşa hem ocaktan yetişmiş hem de Edirne olayları sırasında Nizam-ı Cedid aleyhtarı bir tutum sergilemişti. Kendi adamlarından Köse Kethüda olarak bilinen Ahmet Ağa mahiyetinde Edirne’ye yardım göndermişti³⁰⁹. Fakat ordudaki hadiseler Yeniçeri Ocağı hakkındaki düşüncelerini değiştirmişti. Ayrıca III. Selim döneminde mazhar olduğu paye ve ihsanlardan dolayı ona karşı minnettarlık duymaktaydı. Bunların arasına bir de sadrazamlık konusunda uğradığı hüsrân eklenince Alemdar’ın III. Selim’i tekrar padişah yapma teşebbüsüne ikna edilmesi kolaylaştı.

Bu sırada, ordu içinde yeni bir karışıklık çıktı. Pehlivan Ağa’nın rakipleri onu safdışı etmek için yeniçeriler arasında bir fesat çıkarmaya çabalamaktaydılar. Yoldaşlarından emin olan Pehlivan Ağa kendi aleyhine böyle bir teşebbüsün olabileceğini asla düşünmüyordu. Onun bu gafletinden yararlanan yeniçeriler aniden Karaleş Adası’ndaki çadırına hücum ettiler. Pehlivan Ağa daha ne olduğunu anlayamadan öldürüldü. Bu hadiseden sonra birbirine giren yeniçeriler orduyu yağma etmek gayesiyle Silistre’ye geçtiler. Ancak araya giren yeniçeri büyükleri isyanı teskin etti ve Kul Kethüdası Selim Ağa yeniçeri ağalığına tayin edildi³¹⁰.

³⁰⁸ Ahmet Özcan, a.g.e., s. 127.

³⁰⁹ Efdaleddin, a.g.m., C. I, S. 10, İstanbul 1327, s. 598; Kalost Arapyan ise III. Selim’i tekrar tahta çıkarma fikrinin ilk kez Alemdar’dan geldiğini söylemektedir. Kalost Arapyan, a.g.e., s. 7.

³¹⁰ Mustafa Necip, a.g.e., s. 78; Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 177.

Pehlivan Ağa'nın ölümü III. Selim taraftarlarından olan Sadrazam Kethüdası Refik Efendi ve Reis'ülküttab Galib Efendi'nin durumunu güçleştirdi. Zira bunlar III. Selim yandaşı olmakla beraber eskiden beri Pehlivan Ağa ile araları iyiydi. Bu sayede hayatlarından emindiler. III. Selim taraftarlarını tamamen ortadan kaldırmak emelinde olan Musa Paşa, bu ikisinin öldürülmeleri hakkında hatt-ı hümayun göndertmişti. Bunu daha önceden haber alan Refik ve Galip Efendi, Pehlivan Ağa'nın öldürülmesinden hemen sonra kaçarak Rusçuk'a sığındılar³¹¹. Böylece tamamlanan Rusçuk Yârânı Cemiyeti ve Alemdar Mustafa Paşa, III. Selim'i tekrar başa getirmek için faaliyete başladılar.

3. 2. 2. İstanbul'da Asilerin Durumu

Sultan IV. Mustafa'nın cülusundan sonra yeniçeri, ulema ve padişah arasında, isyancıların meydana gelen olaydan sorumlu tutulmayacaklarına, buna karşılık devlet işlerine müdahalede bulunmayacaklarına dair bir senet imzalanmıştı. Fakat isyancılar her fırsatta işe karışmakta, padişah ise bu durumdan rahatsız olmakla beraber saltanatını borçlu olduğu bu kişilere çaresiz, müdahale edememekteydi.

İsyandan sonra ilk müdahale Sekbanbaşı Arif Ağa'nın azli için oldu. Yamaklar, isyan sonrasında kendilerine yevmiye bağlanmasına engel olan Sekbanbaşı Arif Ağa'ya düşmanlık beslemekteydiler. IV. Mustafa'nın cülus bahşişini az bulmaları onları daha da kızdırdı. Arif Ağa'nın yerinde gözü olan ocak başçavuşlarından Kahveci Mustafa Ağa Sekbanbaşı'nın cülus bahşişlerini zimmetine geçirdiğini ileri sürerek yeniçerileri kışkırttı. Yeniçerilerin ayaklanarak Sekbanbaşı'yı istemediklerini bildirmeleri üzerine Arif Ağa azledildi ve malına el konularak Bursa'ya sürgün edildi.

³¹¹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 75.

Yerine yeniçerileri kışkırtan Kahvecibaşı Mustafa Çavuş atandı³¹². Böylece padişah ile aralarında imzalanan senedin hükmü ortadan kalkmış oldu.

Kaymakam Musa Paşa, öldürülen Nizam-ı Cedid ricalinin mallarının pek çoğunu kendi servetine katmıştı. Ancak kendi akıbetinin de aynı olmasından korkuyordu. Zira yeniçerilere güvenemezdi. Ordunun İstanbul'a dönüşünde sadrazam ve ordu erkanının nasıl bir tutum izleyecekleri meçhuldü. Pehlivan Ağa'nın öldürülmesi, III. Selim taraftarlarının Rumeli'nin en kuvvetli âyânının etrafında toplanmış olmaları ve Anadolu'da Kara Osmanzade gibi güçlü III. Selim yandaşlarının hâlâ mevcut olması onu endişelendiriyordu. Bu yüzden ihtiyarlığını bahane ederek azledilmesini istedi. Talebi kabul edilerek memleketi Yenişehir'de oturmak üzere emekli edildi. Yerine Çavuşbaşı Şehzuvarzade Hamdullah Bey tayin oldu³¹³.

IV. Mustafa asilerin devlet işlerine müdahalesinden usanmıştı. İdareyi kendi eline almak isteyen padişah, asilerle birlikte olan Şeyhülislam Ataullah Efendi'yi azlederek yerine Samanizâde Ömer Hulusi Efendi'yi atadı. Ancak Ataullah Efendi'nin taraftarları Kabakçı Mustafa'ya padişahın asilerin elebaşlarını ortadan kaldırmak istediğini, Ataullah Efendi'nin buna fetva vermediği için azl edildiği haberi gönderildi. Aynı zamanda, başta Ataullah'ın halazâdesi olan Halet Efendi olmak üzere bazı ulema ve devlet ricali bir araya gelerek Ataullah Efendi'yi tekrar göreve getirmenin yolunu düşündüler ve Sekbanbaşı Mustafa Ağa'yı rüşvet yoluyla yeniçerileri kışkırtmaya ikna ettiler.

³¹² Fahri Ç. Derin, "Tüfengçi-başı Arif Efendi Tarihçesi", *Belleten*, C. XXXVIII, s. 15, s. 419-421.

³¹³ *Yayla İmamı Tarihi ve Yeni Olaylar*, Yay. Hazırlayan: Yavuz Sanemoğlu, tsz., s. 75-76; Fahri Ç. Derin, a.g.e., s. 423-424.

Sekbanbaşı Mustafa Ağa, yeniçeri odabaşlarından on-on beş tanesine para vererek yeniçerileriyle Süleymaniye’de toplanmalarını istedi. Kendisi Kaymakam Paşa’ya giderek yeniçerilerin Şeyhülislam Efendi’yi istemediklerini yerine Ataullah Efendi’nin tekrar atanmasını talep ettiklerini bildirdi. Kaymakam Paşa bir şeyhülislamın bir iki gün içinde azledilmesinin görülür şey olmadığını söylediye de Sekbanbaşı Mustafa Ağa eğer şeyhülislam değiştirilmezse büyük bir isyanın çıkacağı yollu sözlerle Kaymakam Paşa’yı ikna etti. Daha sonra padişah huzuruna gidilerek durum arz edildi. Padişah verdiği kararda ısrar etti. Ancak sonunda yine asilerin isteklerine boyun eğmek zorunda kaldı³¹⁴.

Yeni Kaymakam Paşa, asilere söz geçirememesinden dolayı görevinden azledildi. Musa Paşa, Yenişehir’den geri çağrılarak sadaret kaymakamlığına tekrar tayin edildi³¹⁵. Ancak gene de İstanbul’da sükunet sağlanamamıştı. Özellikle yamaklar yaptıkları taşkınlıkların cezasız kalmasıyla iyice şımarmışlardı. İstanbul’un çarşı pazarında silahlarıyla dolaşıyorlar, halka kötü muamele ediyorlar ve kadınlara sataşıyorlardı.

İşte bu dönemde, IV. Mustafa kızkardeşi Esmâ Sultan’ı ziyaret için Gülşenâbâd sarayına gitmişti. Aynı gün bu sarayın yakınındaki Beşiktaş Mevlevihanesi’nin semah günüydü. Semahı izlemek için kadın erkek pek çok kişi buraya toplanmıştı. Oradan geçmekte olan iki sarhoş yamağın ahlaksız hareketlerini gören Beşiktaş bostancıları bunları durdurmak istedi. Ancak yamaklar kendilerini durdurmak isteyenlere silahla karşılık verdi. Silah seslerini duyan üç beş yamak da

³¹⁴ Fahri Ç. Derin, a.g.e., s. 427-429; Kabakçı’nın Ataullah Efendi’nin azlinde rolü olduğuna dair bkz. Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 165.

³¹⁵ Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 168.

arkadaşlarına yardıma geldi. Etraftaki bostancıların da yetişmesiyle çatışma büyüdü. Neticede bir bostancı ve bir yamak öldü. Bir kaç tane yamak da yaralandı.

Padişah, yakınında olan bu hadiseden ziyadesiyle sinirlendi. Emri üzerine o gece yaralı yamaklar idam edildi. Ertesi gün yeniçerilere şehrin kapıları kapattırılarak şehirde bulunan yirmi kadar yamak idam edilerek cesetleri kalelerine gönderildi³¹⁶. Ayrıca Boğaz Nâzırı Kabakçı Mustafa'ya emir gönderilerek yamakların çarşı ve pazarda silahla dolaşmaları yasaklandı³¹⁷. Bundan sonra bir nebze olsun şehrin asayışı sağlanabildi.

3. 2. 3. Rusçuk Yârânı'nın Faaliyetleri

Osmanlı'nın müttefiki Fransız orduları Lehistan'a girerek 8 şubat 1807'de Eylau, 14 Haziran 1807'de de Friedland savaşlarında Rusya'yı yendi ve iki devlet arasında 9 Temmuz 1807'de Tilsit Antlaşması imzaladı. Bu antlaşmaya göre, üç ay içinde Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Rusya'yı tatmin edecek bir antlaşma imzalanmazsa, iki devlet İstanbul ve Rumeli vilayetleri hariç, Osmanlı'nın Avrupa topraklarını kendi aralarında paylaşacaktı.

Tilsit Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Fransa, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında aracılık yaparak üç aylık bir ateşkes antlaşması yapılmasını sağladı. Buna göre; Rusya Eflak ve Boğdan'ı boşaltarak Dnyester nehri ötesine ve Osmanlı ordusu da Tuna nehri gerisine çekilecekti. Ateşkesin ardından Paris'te iki devlet arasında kesin bir andlaşmanın yapılması için müzakereler başladı³¹⁸.

³¹⁶ Fahri Ç. Derin, a.g.e., s. 438-440; Efdaleddin, a.g.m., C. I, S. 11, İstanbul 1327, s. 693-694.

³¹⁷ B.O.A., Mühimme Defteri, C. 225, s. 62-63.

³¹⁸ Fahir Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), Ankara 1999, s. 94.

Osmanlı Devleti, Rusya ile savaşı Fransa'ya güvenerek girmişti. Hatta aralarında ittifak antlaşması bile yapılmıştı. Bu ittifak antlaşmasının bazı şartları şöyleydi; iki taraftan biri kabul etmeden tek başına Rusya ile barış yapmayacak, iki taraf birbiri aleyhine bir ittifaka girmeyecek ve Osmanlı'nın düşman elinde olan topraklarının geri alınmasında Fransa yardım edecekti³¹⁹. Anlaşılan o ki Fransa, bu ittifak antlaşmasına uymamış ve Osmanlı Devleti'ni yüz üstü bırakmıştı. Rusya'nın Fransa ile antlaşması İngiltere çıkarlarına da tersti. Bunun için İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında tekrar yakınlaşma başladı. Nihayetinde, 1809 yılında yapılacak olan Kale-i Sultaniye Antlaşması ile iki ülke arasındaki ilişkiler normale dönecektir.

Rusya ile ateşkes antlaşması yapıldıktan sonra sadrazam ordunun Edirne'ye dönmesini istiyordu. Ancak isyana ön ayak olanlar ordunun İstanbul'a gelişi ile birlikte işlerinin biteceğini biliyorlardı. Bir müddet daha serbest hareket edebilmek için asi reisleri İstanbul'da ocaklı arasında *“Eflak ve Boğdan düşmana verilecek kendileri Edirne'de kışlayacak”* gibi söylentiler çıktığı bahanesiyle ordunun Edirne'ye gelmemesini ve Şumnu'da kalması temin etmeğe çalıştılar³²⁰. Sonunda, IV. Mustafa'ya ordunun Şumnu'da kışlaması fikrini kabul ettirdiler.

Bu emir ordu Şumnu'dan Edirne'ye hareket etmek üzere iken sadrazama ulaştı. Sadrazam padişaha cevap olarak yazdığı maruzatta *“ordu hali ve asker mizacı malum-ı şahaneleri olmağla cümlelerin ittifakıyla zaruri hareket olunup Edirne'ye mütevecihen Şumnu'ya vürudumuzda Kaymakam Paşa bendelerinden bir kaime gelip meclisinde İstanbul'daki ocak ağaları ordunun Şumnu'da kışlamasına rey ederler”* diyerek ordunun Edirne'ye gitme zaruretiyle şöyle açıklar; *“zahire keyfiyatı*

³¹⁹ B.O.A., H.H., No: 6094.

³²⁰ İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 80-81.

mukaddime serasker Paşa kullarının tahriratından etrafiyla malum-ı hümayunları olduğuna binaen anın bahsi tekrar iktiza etmez ve zahireyi akçesiyle verecek anlar olup cevabı kesdikten sonra farz-ı muhal ile zahire olsa bile kendilerine yetmeyeceği zahirdir. Kaldı ki zahire bulunsun ve meşhada ordu-ı hümayun idare olunsun diyelim. Bulunacak zahireye rayic ile akçe ve hazine yetişmez ve yetişse bile şimdiden meşhada karakullukçu ve ketebe ve hademe ve daireler ile bizler kışın tüketüp mazallahü teala evvel-i bahara yine sefere çıkmak lazım gelür ise sumu-u askeriye'nin idaresi mümkün olamadığı surette ne ile sefer olur?"³²¹ Böylece zaruri olarak ordunun Edirne'ye dönmesine izin verildi. Ordu bir hafta daha Şumnu'da kaldıktan sonra Edirne'ye hareket etti³²².

Bu sırada, Rusçuk'da III. Selim'in tekrar tahta çıkarılması ve Nizam-ı Cedid'in ihyası için planlar yapılmaktaydı³²³. Bunu sağlamak için Alemdar Mustafa Paşa'nın askerleriyle birlikte İstanbul'a gitmesi gerekmekteydi. Fakat böyle bir teşebbüs IV. Mustafa ve devlet ricalini kuşkulandırır ve III. Selim'in katline sebep olabilirdi. Bu yüzden, öncelikle Alemdar ile sadrazamın arası düzeltilmeli ve IV. Mustafa'nın Alemdar'a itimadı sağlanmalıydı. Bunu sağlamak için, Mustafa Refik Efendi'nin ailesini görmek bahanesiyle İstanbul'a gitmesine ve orada Sultan

³²¹ İ. Hakkı uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 77-80.

³²² Efdaleddin, *a.g.m.*, C. I, S. 12, İstanbul 1327, s. 731.

³²³ Vaka-i Cedid adlı eserde Fransa elçisi Sebastiani'nin Paris'e dönerken Ruscuğa uğrayarak alemdar ile görüştüğü ve onu III. Selim'i tekrar tahta geçirme girişimine kandırdığı yazılır. Ayrıca G. Oğulokyan'ın ruznamesinde Alemdar'ın saraya baskın yaptığı sırada "*ben kendi kendime hareket etmiş değilim, diğer devletler beni bu işi yapmağa zorlamıştır*" dediği rivayet edilir. Bkz. Esseyyid Ebubekir Efendi, *Vaka-i Cedid*, İstanbul 1330, s. 30-31; Georg Oğulokyan, *a.g.e.*, s. 28.

Mustafa'nın yakın adamlarıyla görüşüp padişahın itimadının kazanılmasına karar verildi.

Ruşuk'dan yola çıkan Refik Efendi önce Edirne'de bulunan orduya uğradı. Burada sadrazam tarafından reis'ülküttab tayin edildi. Edirne'den İstanbul'a geçen Refik Efendi, burada bulunduğu müddetçe padişahın yakın adamlarıyla temas kurarak onların güvenini kazanmaya çalıştı. IV. Mustafa'nın yakın adamlarından Hazine Vekili Nezir, Hazine Kahyası Ebe Selim ve Başçuhadar Fettah Ağa'yı kendine celb etmeyi başardı. Alemdar gibi bir vezirin eğer İstanbul'a gelirse padişahı bu zorbalardan kurtaracağına inanan ağalar Refik Efendi'nin padişah ile görüşmesini sağladılar. Refik Efendi, her ne kadar padişah ve yakın adamlarını Alemdar'ın sadakatine inandırmışsa da Sultan Mustafa *“Ocaklı uyuşur gibi oldu, sairleri dahi oldukça bir suret buldu bu tedbir şimdilik tehir olunsun”* diyerek Refik Efendi'yi orduya geri gönderdi³²⁴.

Nizam-ı Cedid'e karşı Şehzade Mustafa'nın kışkırtmalarıyla ilk isyan hareketinde bulunan Trabzon valisi Mahmut Tayyar Paşa hakkında idam kararı verilmesinden sonra Kırım'a kaçmış, oradan da Rusya'ya sığınmıştı. IV. Mustafa'nın tahta geçmesiyle affedilerek Petersburg'dan İstanbul'a geri döndü³²⁵ ve Trabzon valiliğine tekrar tayin edildi.

İstanbul'da asayişsizliğin devam etmesi, ocaklının önü alınamayan serkeşlikleri, Sultan Mustafa'nın iradesizliği yüzünden devlet işlerine müdahaleler ve hâlâ daha var olan harp tehlikesi halkın canını sıkmaktaydı. III. Selim'den hoşnut olmayanlar bile onu arar hale gelmişti.

³²⁴ Ahmet Asım, *Asım Tarihi*, C. II, s. 183-184; Efdaleddin, *a.g.m.*, C. I, S. 12, İstanbul 1327, s. 732.

³²⁵ Fahri Ç. Derin, *a.g.e.*, s. 443.

Bu durumun farkında olan IV. Mustafa III. Selim'i katlederek saltanatını garantiye almak istiyordu. Bu husus kaymakamlığa tekrar getirilen Musa Paşa'ya söylendiğinde, bu işin sonunun iyi olmayacağını düşünerek, bu meselenin ordu erkânı ve yeniçerilerilerin oluru ile olabileceğini bildirdi³²⁶. Musa Paşa'nın tutumundan hoşnut kalmayan IV. Mustafa, onu azlederek yerine Trabzon valiliğine atanmış olan Tayyar Paşa'yı getirdi³²⁷. Musa Paşa, önce Rodos'a sonra İzmir'e sürüldü³²⁸.

III. Selim'in katline ordudan olur alınması için Nezir Ağa görevlendirildi. 1808 Mart ayında orduda lezez mevacibi (Şevval, Zilkade, Zilhicce ayları maaşı) zamanı olduğu ve sadrazama teşrifat gönderilmesi bahanesiyle Nezir Ağa Edirne'ye yollandı. Sultan Selim'in öldürülme işini sadrazama söyleyerek bu kararın İstanbul'daki devlet ricali ve ocaklının ittifakıyla alındığını belirtti. Eğer sadrazam bu işe muvafakat verirse kayd-ı hayat şartıyla o makamda kalacaktı. Her ne kadar sadrazam bu işi onayladıysa da ordu erkanının da olurunun alınmasını istedi. Bunun üzerine Nezir Ağa, İstanbul'da itimatlarını kazanan Refik Efendi'ye meseleyi açtı. Refik Efendi, hemen Rusçuğa haber gönderdi ve Nezir Ağa'yı oyalayarak onu Sadaret Kethüdası Osman Ağa'ya havale etti. Kendisi Nezir Ağa'dan önce davranarak Osman Ağa'yı uyardı. Osman Ağa olur verir gözüксе de Nezir Ağa'ya yeniçeri ihtiyarlarının ikna edilmeden bu işin olamayacağını bildirdi. Nezir Ağa'dan önce yeniçeri ihtiyarlarıyla konuşan Osman Ağa, yeniçerilerin üzerinde hâlâ daha Sultan Osman'ın

³²⁶ Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 232-233.

³²⁷ Ahmet Refik, Kabakçı Mustafa adlı eserinde Musa Paşa'nın azledilmesinin sebebini Ataullah Efendi eli Kabakçı Mustafa'nın gayretleri sonucu olduğunu İ. Hakkı Uzunçarşılı ise sadrazam ile Alemdar Mustafa Paşa arasındaki hadiselerin Musa Paşa'yı ürküttüğü için ihtiyarlığı ve hastalığı bahane ederek kendisinin istifa ettiği belirtilir. Bkz. Ahmet Refik, Kabakçı Mustafa, İstanbul 1331, s. 118-119; İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 89.

kanı olduğunu ve bu işi tasdik ederlerse ocaklarının ebede kadar lanetleneceğini söyleyerek onları ikaz etti. Nezir Ağa'nın teklifini bildirmesi üzerine yeniçeri ihtiyarları *"Hala yediğimiz nimet ve giydiğimiz kisvet Sultan Selim Efendimizin asarı inayeti ve devri saltanatının füyuzat-ı bereketidir. Maazallahü teala bir kılına dokunmak şöyle dursun tarafına fena bakanların hasmıcağız, hall edilmeleri dahi zamirimiz değil iken nasılsa kazara oldu, hele bu dediğiniz madde kale değil kalbe getirilemez"* diyerek kesin bir dille bu teklifi reddettiler. Ümitleri suya düşen Nezir Ağa birkaç gün sonra İstanbul'a geri döndü³²⁹.

Ruşuk Yârânı III. Selim'e husumeti olan Tayyar Paşa'yı III. Selim'in hayatı için tehlikeli görüyordu. Sâbık padişahın hayatını muhafaza için Tayyar Paşa'nın azli gerekliydi. Refik Efendi, Sadrazam Mustafa Paşa'yı Tayyar Paşa aleyhine kışkırtarak, Tayyar Paşa'nın sadrazamlıkta gözü olduğuna inandırdı. Refik Efendi'ye inanan sadrazam, Tayyar Paşa'nın kaymakamlıktan azli ve İstanbul'dan def edilmesini sağlamak için reis'ülküttab Kisedarı Sümbülzâde Abdülbaki Efendi'nin maksadına ulaşmak için zemin zaten hazırды. IV. Mustafa'nın güçlü nüfuzundan dolayı azletmek istediği fakat ocaklı tarafından desteklediği için azle cesaret edemediği Şeyhülislam Ataullah Efendi ile padişahın arzusunu yerine getirmek isteyen Tayyar Paşa arasında düşmanlık vardı. Abdülbaki Efendi, şeyhülislam ile beraber Tayyar Paşa'nın azli için gayret göstermeğe başladı³³⁰.

Tayyar Paşa'nın düşmanı sadece sadrazam ve şeyhülislam değildi. Anadolu hanedanlarından ve III. Selim taraftarlarından olan Cabbarzâde (Çapanoğlu) Süleyman

³²⁸ Mustafa Necip, a.g.e., s. 83.

³²⁹ Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 232-233.

³³⁰ Ahmet Asım, a.g.e., C. II, s. 141-142; Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 236-237.

Bey Tayyar Paşa'nın kaymakam olmasından çok endişeye düşmüştü. III. Selim zamanında Tayyar Paşa'ya verilmiş bulunan Amasya İltizamı'nın Cabbarzâde Süleyman Bey'in oğlu Mehmet Celal Bey'e vezirlik rütbesiyle verilmesi aralarının açılmasına neden olmuştu³³¹. Tayyar Paşa'nın hem kaymakam olması hem de Anadolu'nun sol kolunun askeri hizmetinde istihdamı üzerine Süleyman Bey ve Anadolu'dan bazı âyânlar sadrazama mektup yazarak Tayyar Paşa hayatta bulundukça asker vermeyeceklerini bildirdiler³³².

Hem Anadolu'daki bazı hanedan mensuplarının Tayyar Paşa'ya muhalefeti hem de Şeyhülislam Ataullah Efendi'nin gayretleri sonucu Tayyar Paşa azledildi. Padişahın sadakatinden şüphe duymadığı halde baskılara dayanamayarak azlettiği Tayyar Paşa hakkında hiçbir müsadere yapılmadı ve kapı halkıyla beraber Dimetoka'da ikamete memur edildi. Ancak sadrazamın baskıları sonucu IV. Mustafa yeni bir emirle Tayyar Paşa'nın vezaretinin ref'ine ve kapı halkının dağıtılarak Hacıoğlu Pazarı'nda oturmasını ferman buyurdu³³³.

Hacıoğlu Pazarı'na giden Tayyar Paşa buradan Rusçuğa geçerek Alemdar Mustafa Paşa ile görüştü. Alemdar'ın da düşman olduğu sadrazam ve şeyhülislamın gayretleriyle azledildiğinden onun güvenini kazandı ve Alemdar'ın padişahdan ricası üzerine Varna muhafazasına tayin edildi³³⁴.

Fakat şeyhülislam ve sadrazamın ittifakı sonucu Tayyar Paşa'nın idamına ferman verilmiştir. Tayyar Paşa'nın katline dair sadrazamın Alemdar'a göndermiş

³³¹ B.O.A. H.H. No: 3671.

³³² İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 90.

³³³ Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 235-236; Ahmet Asım, a.g.e., C. II, s. 141-142.

³³⁴ Ahmet Asım, a.g.e., C. II, s. 142.

olduğu tahriratta Tayyar Paşa'nın kaymakamlığı zamanında Anadolu'da bazı voyvodalık ve iltizamı kendi taraftarlarına verdiği için fesada yol açtığı, bu yüzden kaymakamlıktan azledildiği ama boş durmayarak fesada devam ettiği sekbanbaşının değiştirilmesi için yamakları tahrik ettiği, Cabbarzâde ve diğer Anadolu hanedanlarının Tayyar Paşa sağ kaldıkça orduya bir tek asker dahi vermiyeceklerini bildirdikleri için idamına hükmedildiği beyan edilir³³⁵.

Barış görüşmeleri sırasında Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa bizzat İstanbul'a giderek padişah ile görüşmek niyetindeydi. Fakat bu isteği reddedildi. Bunun üzerine güvendiği adamlarından Sadaret Kethüdası Moralı Osman Efendi'yi kendi yerine İstanbul'a yolladı. Refik Efendi onun yerine tayin edildi. Refik Efendi'den boş kalan reis'ülküttablık makamına ise Rusçuk Yârânı'ndan Galip Efendi getirildi. Tahsin Efendi çavuşbaşı ve Alemdar'ın akrabalarından Seyyid Efendi de ordu kasapbaşı tayin edildi. Zaten Behiç Efendi daha önceden başmuhasibeci olarak atanmıştı. Böylece Rusçuk Yârânı tekrar ordu içine yerleşmiş oldu³³⁶. Sadece Râmiz Efendi Alemdar'ın yanında akıl hocası olarak kaldı.

³³⁵ İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 93-94; G. Oğulukyan'ın eserinde Şeyhülislam'ın Tayyar Paşa'yı Rus yanlısı olmakla itham ederek azledilmesine sebep olduğu yazılır. Tayyar Paşa Rusya'dan gelişinde Rus İmparatoru'nun Osmanlı Devleti ile iade-i sulh yapma isteğini Bâb-ı Âli'ye bildirilmiştir ve bu konuda aracılık yapmıştır. Fakat bunun Fransa ile Osmanlı Devleti'nin arasını soğutmak için bir hile olabileceğini düşünen Osmanlı Devleti, Rusya başkan vekiline mektup yazılarak barış görüşmelerini sürdüren kendi delegelerine sulhun bir an önce yapılmasına gayret sarfetmesini bildirmesinin istenmesine karar verildi. G. Oğulukyan, a.g.e., s. 20; B.O.A., H.H., No: 7030.

³³⁶ Mustafa Nuri Paşa, Netaic'ül Vukuat, C. IV, s. 54; Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 236-237.

Ordu içine yerleşen Rusçuk Yârânı Alemdar'ın İstanbul'a gitmesine padişah'tan onay almak için fırsat gözetmekteydi. Bu sırada, Sadrazam Mustafa Paşa Alemdar'ı sindirmek ve nüfuzundan kurtulmak için Alemdar'ın can düşmanı olan Yılıkoğlu Süleyman, Gavur Hasan ve İbrail Nâzırı Ahmet Ağa'yı Edirne'ye davet etti. Bu durum, Refik Efendi tarafından hemen Alemdar'a haber verildi. Bu haber üzerine Alemdar Mustafa Paşa onbin kadar seçkin askeriyle avlanmak bahanesiyle Edirne yakınlarına geldi. Alemdar'ın bu hareketi hem Edirne'de hem İstanbul'da telaşa sebebiyet verdi. Alemdar'ın Edirne'ye gelişinden ziyadesiyle telaşa düşen Sultan Mustafa bir gecede iki kez hem Kaymakam Paşa hem de şeyhülislamı çağırarak bu durumu müzakere etmişti. En sonunda durumun ordudan sorulmasına karar verilmiş, gelen cevapta Alemdar'ın bu hareketinin sebebi, Yılıkoğlu Süleyman ve diğer karıştırlarının Edirne'ye gelmesi olduğu anlaşıldığı için bu kişilerin Edirne'den ayrılması istenmiştir³³⁷. Hem Alemdar hem de sadrazam bu hadisenin meydana gelişinden birbirlerini suçlamışlardır. Hâlâ devam eden Rus tehdidi karşısında, Rumeli'nin en güçlü âyanının küstürülmesi Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakabilirdi. Sultan Mustafa derhal ikisinin arasının bulunup barıştırılmasını emretti³³⁸.

Sadrazam ile Alemdar'ın aralarının bozuk olması Rusçuk Yârânı'nın planlarını bozuyordu. Rusçuk Yârânı'nın amacına ulaşması için padişahın razı edilerek Alemdar'ın kuvvetleriyle beraber İstanbul'a gitmesi gerekiyordu. Alemdar'ın Edirne'ye gelmesi sebebiyle İstanbul'un aldığı tutumu şüpheli gördüğünü sadrazama telkin eden Refik Efendi hem işin iç yüzünün anlaşılması hem de sefer meselesinin

³³⁷ Ahmet Asım, a.g.e., C. II, s. 185; Efdaleddin, a.g.m., C. II, S. 13, İstanbul 1328, s. 801-802.

³³⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 96.

görüŖülmesi için İstanbul'a güvenilir bir kiŖinin gönderilmesi tavsiyesinde bulundu. Ama önce Alemdar'ın fikrini alarak barıŖmaya zemin hazırlamanın daha uygun olduğunu söyledi. Alemdar'dan oldukça korkan sadrazam bu teklifi hemen kabul etti ve Refik Efendi'nin tavsiyesiyle Alemdar'ı ikna vazifesini Behiç Efendi'ye defterdarlık vaadiyle kabul ettirdi.

Güya Alemdar'ı ikna için Rusçuğa giden Behiç Efendi Rusçuk Yârânı'nın istediği gibi sadrazam ile Alemdar'ın arasını düzeltmiŖ ve ikisi arasında bir anlaşma yapılmasını saėlamıŖtı. Bu anlaşma gereği Tuna tarafının muhafazası eskisi gibi Alemdar'da kalacak ve gerektiğinde sadrazam hem Rus cephesi hem de Sırp cephesine yardım edecekti³³⁹. Behiç Efendi, Rusçuk'tan Edirne'ye dönmüş ve oradan sadrazam tarafından ordu işlerini müzakere için İstanbul'a gönderilmiŖtir.

Hem Alemdar ile sadrazam arasında yapılan anlaşmaya müsaade almak hem de kendisine tevcih edilen defterdarlık vazifesini tasdik ettirmek için İstanbul'a giden Behiç Efendi, daha önce Refik Efendi'nin yaptığı gibi IV. Mustafa'nın yakın adamlarından Fettah ve Nezir Ağa ile temasa geçti. O da aynen Refik Efendi gibi padiŖahın düŖtüėü aciziyetden, şeyhülislam ve Kabakçı Mustafa gibi mütegalibelerin elinde oyuncak olmasından dert yanarak Alemdar Mustafa gibi bir vezir varken padiŖahın ne diye bu hallere düŖtüėünü anlayamadığını söyledi. Behiç Efendi iyi bir tesir bırakmasına rağmen Fettah ve Nezir Ağa önce III. Selim'in katli meselesinin halledilmesi talebinde bulundu. Bu talep karŖısında Behiç Efendi soğukkanlılığını koruyarak ocaklı, İstanbul halkı, Rumeli âyânları ve en önemlisi Rusya karŖısında

³³⁹ Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 237-238; Efdaleddin, a.g.m., C. II, S. 13, İstanbul 1328, s. 803.

müttefikî olan Napolyon'un III. Selim'in katline tepki göstereceklerini belirterek bu meselenin daha sonra halledilmesinin daha uygun olacağını bildirdi.

Alemdar'ın İstanbul'a gelme meselesinin yeniçeri ve diğer ocaklıdan gizli tutulacağına kendi aralarında yemin ettiler. Padişah tarafından Alemdar'a bir hatt-ı hümayun gönderilmesi sakıncalı olabileceği düşünüldü. Alemdar'ı gizlice İstanbul'a çağırmak için Fettah Ağa tarafından bir mektup yazıldı³⁴⁰. IV. Mustafa'dan hatt-ı hümayun alınmamasının sebebi Alemdar'ın İstanbul'a gelişi sırasında mütegalibelerin çıkarabilecekleri sorunlar karşısında padişahın bu işten haberdar olmadığını bildirerek kendini savunmasını sağlamaktır³⁴¹. Fettah Ağa'nın yazdığı mektup ise sadrazamın ikna edilmesini sağlayacaktı³⁴².

Alemdar hakkında verdiği teminat ve aldığı müsaadeden sonra Behiç Efendi padişah tarafından defterdar atanarak Edirne'ye geri döndü³⁴³. Orduya dönen yeni defterdar, orduda bulunan Rusçuk Yârânı'yla görüşerek, İstanbul'da olup bitenleri Alemdar'ın yanında bulunan Râmiz Efendi'ye bildirmiş ve Fettah Ağa'nın yazdığı mektubu da Alemdar'a göndermişti. Artık sadece bir bahane ile Alemdar'ın orduya gelmesi gerekmekteydi.

³⁴⁰ Ahmet Asım, *a.g.e.*, C. II, s. 187-190; Ahmet Cevdet, *a.g.e.*, C. VIII, s. 239-241; Efdaleddin, *a.g.m.*, C. II, S. 13, İstanbul 1328, s. 803-805

³⁴¹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 99

³⁴² Efdaleddin, *a.g.m.*, C. II, S. 13, İstanbul 1328, s. 806

³⁴³ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 100

3. 2. 4. Ordunun İstanbul'a Dönüşü ve Kabakçı Mustafa'nın

Öldürülüşü

Rusya ile yapılan ateşkes anlaşmasının süresi dolmuş ve barış için yapılan müzakerelerden bir sonuç çıkmamıştı. Edirne'deki orduda ise henüz yeni bir sefer için hiçbir hazırlık yoktu. Bu sırada, Alemdar Mustafa Paşa, Rumeli'yi teftiş bahanesiyle maiyetinde bazı âyânlar ve beş bin kadar³⁴⁴ bir kuvvetle Edirne civarında bulunmaktaydı. Orduda sefer için yapılan müzakereler sırasında Alemdar'ın o civarda olduğu gündeme gelmiş ve onunla görüş alışverişinde bulunmanın faydalı olacağı fikriyle Edirne'ye davet edilmişti. Alemdar'la yapılan görüşmeler sonucu Tuna ve Sofya taraflarının takviyesi için Kırcalı askerlerinin başbuğu Ahmet Ağa'ya vezirlik verilerek sevk edilmesine karar verildi³⁴⁵.

Alemdar'ın Edirne'ye gelişi şüphelere neden olduğu için IV. Mustafa güvenilir adamlarından Bağdatlı Hacı Ali Ağa'yı Edirne'ye yolladı. Hacı Ali Ağa'ya Alemdar'ın Edirne'ye geliş sebebi ve ordunun durumuyla ilgili yapılan müzakerelerin neticesini bildiren bir tahrirat verilerek İstanbul'a geri gönderildi. Bu tahrirat ordunun halini göstermek ve cahil olmasına rağmen Alemdar'ın yaptığı tespitler açısından oldukça ilginçtir.

Yazılan tahriratta Alemdar'ın Edirne'ye gelişi sebebinin ordunun durumunu müzakere etmek ve *"Asitane'de ve Rumeli'nin biraz mahallerinde sadrazam ile Mustafa Paşa'nın beyleri uygunsuz imiş"* diye ortaya atılan söylentileri ortadan kaldırmak olduğu bildirilmektedir. İstanbul'un ordunun harekete geçmesini istemesine

³⁴⁴ Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 244; Arapyan'ın eserinde bu sayının 25 bin olduğu zikredilir. Bkz. Kalost Arapyan, a.g.e., s. 7.

³⁴⁵ Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 244; Kamil Paşa, a.g.e., C. III, s. 11.

Alemdar cevaben şöyle demektedir; *“Eflak tarafından zahire iştihası mümkün değildir. Mevcudumuz dahi kalmadı. Orduyu hümayun ileri kalksın deniliyor. Zahire yok ve elyevm orduda asker ve hazinede akçe yok, ileri gidilmedikçe faide nedir?.... Benim bildiğim bu halimize nazaran orduyu hümayun karar-ı sabık üzere Edirne’de oturmalıdır ve belki ol dahi abestir... hasılı orduyu hümayunun şimdi bu tarafa hareketi iktiza etmez. Buradan iki kola asker ve mühimmat sevkiyle kuvvet verilmelidir.”*

Alemdar Mustafa Paşa, ordudaki vezir sayısını az bulmakta ve cepheye yeni bir vezir tayin edilmesini istemektedir. Ancak merkezden yapılacak vezir tayinini şu şekilde eleştirmektedir; *“şimdi bu mahallere beş serkerde gönderseniz her birinin yek diğere sözü geçmez. Amma vezir olduğu gibi cümlesini kullanır. Lakin zamane vezirleri olmamalıdır. Zira zamane vezirleri, üç beş dirinti Osmanlı askeriyle gidiyor, mahiyetine memurları verilse de anlar ol veziri dinlemiyor. İşte geçen sene bunu Çarhacı Ali Paşa’da tecrübe ettiniz. Benim dediğim böyle vezir değildir. Kendinin mahiyetinde memleketlisi veyahut kaçmayacak ve sözü geçecek birkaç bin nefer muvazzaf askeri mevcut olur. Muktedir vezir o demektir ki müstesbihi olacak sair ecnebi serkerdelere sözü nafiz olsun. Bu takdirce eğer mevcut veziriniz yok ise memurlardan şu evsaf ile muttasıf sahib-i asker birisine yeniden vezaret verip memur edin ne beis var?”*

Gene Alemdar Mustafa Paşa’nın *“başbuğları kim ise ona vezaret verin. Dört beş bin muvazzaf asker ile Tolçı’ya gitsin ol miktar muvazzaf askerle havalide yirmi bin sair dirinti memurları istihdam eder... yanında olan başbuğlara nüfuzu caridir. İşte vezaret verin takımıyla Tolçı ve İsakçı havalisine nezaret etmek üzere gönderin benim bildiğim bu münasiptir yine siz alemsiz”* sözleriyle Kırcalı Başbuğu ve Silahdar

Ağa Ahmet Ağa'nın bu vazifeye atanmasını istediği anlaşılmaktadır. Nitekim bu teklifi kabul edilerek Ahmet Ağa'ya vezirlik payesi verilmiş ve cepheye sevk edilmiştir³⁴⁶.

Ruşçuk Yârânı Alemdar'ı Edirne'ye getirerek sadrazam ile aralarını düzeltmeyi başarmışlardı. Geriye sadece ordunun İstanbul'a dönüşü için sadrazamın ikna edilmesi kalmıştı. Rusya'ya karşı alınacak önlemlerin müzakeresi sırasında Rusçuk Yârânı, ordunun masraflarını karşılamakta zorlanması ve zahire kıtlığı dolayısıyla Edirne'de kalmanın veyahut daha da ileriye gitmenin içinde bulunulan durumu daha da güçleştirebileceği gerekçesiyle İstanbul'a geri dönülmesi teklifinde bulundular. Eğer Rus ordusu tekrar saldırıya geçerse ordunun İstanbul'dan Rumeli'ne sevkine kadar Rusya'yı durduracak tedbirler zaten alınmış durumundaydı. Ancak Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa önce İstanbul'a haber verilmesini istemekteydi³⁴⁷.

Ancak ordu erkânı, başta şeyhülislam olmak üzere mütegalibe reislerinin buna izin vermeyeceklerinin aşikar olduğunu belirtti. Hatta Refik Efendi, sadrazamla yaptığı gizli görüşmede, IV. Mustafa'nın asiler elinde kalmaktan çok müteessir olduğunu, bunun için ordunun İstanbul'a dönmesinden hoşnut olacağını bildirerek sadrazamı İstanbul'dan izin almadan süratle İstanbul'a hareket edilmesi için ikna etmeyi başardı³⁴⁸.

³⁴⁶ İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 105-111.

³⁴⁷ Yayla İmamı Tarihi'nde sadrazam ile Alemdar'ın Edirne'de gizlice III. Selim'in tahta çıkarılması için anlaştıkları yazılır. Cabi Efendi, Napolyon'dan Alemdar'a bir taahhüd mektubu geldiği, bu mektupta eğer III. Selim tekrar tahta çıkarsa Rusya ile aralarını bulmayı ve sefer masraflarını tedarik etmeye söz verdiği ve bunun üzerine Alemdar'ın sadrazamla anlaşarak İstanbul'a gitme kararı aldıkları rivayet edilir. Bkz. Yayla İmamı Tarihi ve Yeni Olaylar, Yay. Haz. Yavuz Sanemoğlu, s. 88; Mehmet Ali Beyhan, a.g.e., s. 204-207.

³⁴⁸ Ahmet Asım, a.g.e., C. II, s. 192-194; Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 245; İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 112.

Ordu meclisinde İstanbul'a dönüş kararının alınması üzerine Alemdar Mustafa Paşa padişahı görmek için ordu ile İstanbul'a gelmek istediğini bildirdi. Onun bu teklifi, Rusçuk Yârânı'nın desteğiyle kabul edildi. Bu habersiz hareketin İstanbul'da duyulmaması için yolların tutulmasına karar verilerek gereken yerlere emirler yollandı. Böylece ordu 1223 Cemazi'el evvelin yirminci günü (14 Temmuz 1808) memur ve katiplerin çoğunun dahi haberi olmadan İstanbul'a doğru hareket etti.

Bundan birkaç gün önce, Alemdar Mustafa Paşa mahiyetindeki âyânlardan Pınarhisar Âyânı Hacı Ali Ağa'yı³⁴⁹ Kabakçı Mustafa'nın idamı için görevlendirilmişti. Yüz elli kadar atlı ile yola çıkan Pınarhisar Âyânı Cemazi'el evvelin on dokuzuncu günü (13 Temmuz 1808) sabahı Kabakçı'nın Rumeli Feneri kalesinin dışındaki evine baskın yaptı ve Kabakçı'nın kesik başını orduya gönderdi. Kendisi ise Rumeli Feneri kalesine sığınarak savunmaya geçti.

Kabakçı'nın öldürülmesi hem yamaklar arasında hem de İstanbul'da büyük şaşkınlık meydana getirdi. Yamakların liderleri İstanbul'a giderek bu emrin padişah tarafından verilip verilmediğini öğrenmek istediler. IV. Mustafa bu işten haberi olmadığını bildirdi ve bu emrin ordudan gelip gelmediğinin araştırılması için orduya bir adam gönderildi. Bu sırada, yamaklar Rumeli Feneri kalesini kuşatarak topa tutmağa başladılar³⁵⁰.

Gelen yardımlarla yamakların gücü artmaktaydı. Hacı Ali Ağa'nın kuvvetleri altı gün boyunca burada sarılmış ve kuşatılmış bir halde kaldı. Alemdar Mustafa Paşa,

³⁴⁹ İ. Hakkı Uzunçarşılı'nın eserinde yer alan bir belgede Pınarhisar Âyânı Ahmed ismi kullanılmıştır. Kethüda Said'in Tarihçesinde Hacı Ali Ağa Gülhisar Âyânı olarak geçmektedir. Bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 116; Ahmet Özcan, a.g.e., s. 116.

İstanbul'a yaklaşmış olmasına rağmen askerleri yorgun olduğu için yardım gönderemiyordu. Zor durumda olan Pınarhisar Âyânı Hacı Ali Ağa bir gece muhasarayı yararak Alemdar'ın yanına geri dönmeyi başardı³⁵¹. Yamaklar Alemdar ile baş edemeyeceklerini bildikleri için ya teslim olmuşlar ya da firar etmişlerdi. Firar edenlerden kimisi yakalanarak cezalandırıldı³⁵².

Daha sonra Pınarhisar Âyânı Hacı Ali Ağa Boğaz nâzırlığına tayin edildi. Anadolu ve Rumeli Kavakları, Yuşa tabyası, Telli Dalyan tabyası ve sonradan yapılan Kireçburnu tabyasına Sultan I. Abdülhamit zamanında olduğu gibi Bostancı ocağından askerler yerleştirildi. Geri kalan kale ve tabyalara ise Boğaz nâzırı tayin edilen Hacı Ali Ağa'nın askerlerinin yerleştirilmesi uygun görüldü. Asıl gerekli olan topçu neferlerinin ise, Dergâh-ı Âli topçu ocağından temin edilmesi kararlaştırıldı³⁵³.

Ordunun Edirne'den hareketi sırasında, Alemdar'ın Edirne'ye geliş sebebini öğrenmek için gönderilen Bağdatlı Ali Ağa da bunlarla beraberdi. İstanbul'dan ordunun dönüşünü engelleyecek bir emir verilmemesi için daha önce gitmesine izin verilmemişti. Ordu Çorlu'ya vardığında, Bağdatlı Ali Ağa'ya bir tahrirat ile Fettah ve Nezir Ağa'ya verilmek üzere iki mektup verilerek, ordudan bir gün önce İstanbul'a varacak şekilde kendisine gitmesi için müsaade edildi. Birbirinin aynı olan bu iki mektupta ordunun bir kısım kuvvetlerinin Sofya ve Tuna taraflarına sevk edilmesine rağmen orduda zahire sıkıntısı baş gösterdiği, hatta yedi sekiz gündür tayinat

³⁵⁰ Mustafa Necip, a.g.e., s. 93-94; Ahmet Özcan, a.g.e., s. 116; Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 246-247.

³⁵¹ Kalost Arapyan, a.g.e., s. 8-9; G. Oğulukyan, a.g.e., s. 25.

³⁵² Mehmet Ali Beyhan, a.g.e., s. 205.

³⁵³ B.O.A., H.H., No: 23134.

verilemediği için dedikoduların başladığı ve padişahı görmek için Alemdar Mustafa Paşa'nın da beraber gelmekte olduğu beyan edilmiştir³⁵⁴.

Kabakçı'nın öldürüldüğü akşam şeyhülislam ve kaymakam paşa saraya davet edilmiş ve bu hadise müzakere edilmişti. Bir sonuca varılamayınca ertesi gün bu hususun meşveretde görüşülmesine karar verildi. Ertesi gün meşverete gelenler, Kabakçı olayının konuşulacağını beklerken ordu ve Alemdar'ın İstanbul'a gelmekte olduğunu öğrendiler. Bu haber üzerine kimi hatt-ı hümayun ile geri dönmelerinin emredilmesi, kimi bu hareketin kanuna aykırı olduğunu, kimi de İstanbul kapıları kapatılarak ordunun İstanbul'a sokulmaması tekliflerinde bulundu. Ancak İstanbul'a ulaşmış olan Bağdatlı Ali Ağa'nın ordunun yarın İstanbul'da olacağını bildirmesiyle artık kaide üzere Sancak-ı Şerif'in daveti için adam gönderilmesinden başka yapacak bir şey kalmadığı anlaşılmış ve Nezir Ağa bu vazifeyle görevlendirilerek orduya gönderilmiştir³⁵⁵.

3. 2. 5. II. Mahmut'un Tahta Çıkışı

25 Cemazi'el evvel 1223 (19 Temmuz 1808) Salı günü ordunun İstanbul'a girmeden Kaymakam Eğinli Mustafa Paşa, Şeyhülislam Ataullah Efendi, kazasker ve devlet ricali, Davutpaşa civarındaki İncirli çiftliğinde sadrazam ve Alemdar'ı karşıladı. Padişah adet olduğu üzere Sancak-ı Şerifi, İncirli ile Davutpaşa arasındaki Kırkkavak mevkiinde karşıladı. Sancağı teslim eden Sadrazam'a sorguç verildikten sonra Alemdar Mustafa Paşa padişaha takdim edildi. Bu merasim sona erdikten sonra IV.

³⁵⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 113.

³⁵⁵ Ahmet Asım, a.g.e., C.II, s. 195-197; Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 247-248.

Mustafa sarayına dönmüş, ardından alay ile sadrazam İstanbul'a girerek doğruca saraya giderek Sancak-ı Şerifi teslim etmiştir. Alemdar ise iki üç gün İstanbul'a girmeyerek Davutpaşa'da ordugahını kurdu³⁵⁶.

Alemdar Mustafa Paşa bir miktar askeriyle³⁵⁷ 27 Cemazi'el evvel 1223 Perşembe (21 Temmuz 1808) günü İstanbul'a giderek sadrazam ile bir süre görüşür. Bu görüşme sonrasında daha önce azl edilen ancak asiler desteğiyle tekrar şeyhülislamlığa getirilen Mehmet Ataullah Efendi azledildi ve yerine Arapzâde Arif Efendi getirildi. Ancak bu sefer buna karşı çıkacak bir kuvvet yoktur³⁵⁸. Yamaklar ortadan kaldırılmış ve Alemdar'ın gelişiyle kabadayların sesleri çıkmaz olmuştur. İstanbul'da huzur tekrar sağlanmıştı.

Şeyhülislamın azlinden bir kaç gün sonra III. Selim'in tahtan indirilmesinde rol oynayan ulemeden Rumeli Kazaskeri Mahmut Çavuşzâde Şemseddin Efendi Bursa'ya, Anadolu Kazaskeri Mehmet Nurettin Efendi Kütahya'ya, Mehmet Münip Efendi Ankara'ya, eski İstanbul kadısı Muratzâde Mehmet Murat Efendi Edirne'ye sürüldü. Ayrıca Aygır İmam olarak bilinen İmam-ı Evvel Derviş Mehmet Efendi görevinden azledildi³⁵⁹.

³⁵⁶ Ahmet Asım, a.g.e., C. II, s. 197; Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 248; İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 118-119.

³⁵⁷ Asım ve Cevdet tarihlerinde, Alemdar'ın İstanbul'a beş bin kadar askerle geldiği söylenir. Ancak Uzunçarşılı'nın eserinde ve Kethüda Said'in tarihçesinde bu sayının bin kadar olduğu rivayet edilir. Karşılaştırma için bkz. Ahmet Asım, a.g.e., C. II, s. 198; Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 249; İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 119; Ahmet Özcan, a.g.e., s. 130.

³⁵⁸ Ahmet Asım, a.g.e., C. II, s. 198; Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 249.

³⁵⁹ Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 249; Ahmet Özcan, a.g.e., s. 130.

Alemdar ile sadrazam arasında yapılan gizli anlaşma gereği hükümet işlerine müdahale edenler izale edildikten sonra Alemdar Mustafa Paşa geri dönecekti. Sadrazam rakipsiz kalmasından dolayı memnundu. Ayrıca padişahın da kendisine teveccühü vardı. Ancak, Alemdar'ın kendi yerine atanmasından korkuyordu. IV. Mustafa ise bu kadar güçlü bir âyânın İstanbul'da kalmasından rahatsızlık duymaktaydı. Bu yüzden Alemdar'ın artık geri dönmesini istiyordu. Hatta bu dileğini ima eden bir hatt-ı hümayunu Sadrazam'a göndermişti³⁶⁰.

Bu sırada Alemdar ile Sadrazam'ın arasını açan yeni bir olay meydana geldi. Rusçuk Yârânı asilerle birlikte hareket eden Kaptan-ı Derya Seydi Ali Paşa'nın da azledilmesini istemekteydi. Başlangıçta sadrazam bu talebi kabul etmemişti. Ancak padişah ve validesinin Seydi Ali Paşa'ya olan itimatları geri adım atmasına sebep oldu. Alemdar ve Rusçuk Yârânı'nın bu talepte ısrarı üzerine sadrazam bu sorunu Alemdar'ın Rusçuk'a dönüşünden sonra halledeceğine dair söz verdi. Alemdar ise bunu kabul etmeyerek kendisinin dönüşünün ancak devletin mütegalibenin elinden tamamen kurtulduktan sonra mümkün olabileceğini bildirdi.

Bu olaydan birkaç gün sonra Sadrazam'a Alemdar ve Rusçuk Yârânı'nın asıl gayesinin IV. Mustafa'yı tahttan indirerek III. Selim'i tekrar çıkarmak olduğu ihbar edildi. Bundan oldukça telaşa kapılan Çelebi Mustafa Paşa durumu hemen padişaha arz etmiş ve derhal İstanbul'da bulunan Refik Efendi'nin idam edilmesini ve İstanbul kapıları kapanarak savunmaya geçilmesini talep etmiştir. Ancak IV. Mustafa sadrazamın bu telaşına önem vermedi. Padişahı ikna edemeyen sadrazam bu sefer IV. Mustafa'nın yakın adamlarından Nezir ve Bağdat'lı Hacı Ali Ağa'yı bu konuda uyardı.

³⁶⁰ İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 120.

Ancak onlar da Alemdar ve Rusçuk Yârânı'na fazlasıyla güvendikleri için kendisinin boş yere evhama kapıldığını söyleyerek, rahat olması tavsiyesinde bulundular³⁶¹.

Sadrazam'ın bu teşebbüsünden Refik Efendi haberdar edildi. Durumu hemen Alemdar'a bildirdi. Bu haber üzerine Alemdar Mustafa Paşa Cemazi'el ahirin dördüncü günü (28 Temmuz 1808) on beş bin kişilik bir kuvvetle İstanbul'a girdi³⁶². Beyazıt'tan Bâb-ı Âli'ye kadar bütün yollar Alemdar'ın kuvvetleri tarafından tutuldu³⁶³. Sadrazamın konağına gelen Alemdar Mustafa Paşa türlü hakaretlerle sadrazam mührünü alarak Çavuşbaşı Tahsin Efendi'ye verdi ve sadrazamı Davut Paşa'daki ordugahına gönderildi³⁶⁴.

Sadrazamın mührü alındıktan sonra şeyhülislam ve kazaskerleri Bâb-ı Âli'ye çağırmak için adamlar gönderildi. Alemdar Mustafa Paşa yanına şeyhülislamı da alarak Soğukçeşme kapısından saraya girdi ve orta kapıdaki avluya vararak Kızlar Ağası Mercan Ağa'yı kubbe altına davet etti. Mercan Ağa'ya devletliler, Anadolu hanedanları ve Rumeli âyânlarının III. Selim'in cülusunu istediklerini beyan ederek III.

³⁶¹ Tayyazâde Ahmet Ata, *Tarih-i Ata*, C.III, İstanbul 1293, s. 52-53.

³⁶² Yayla İmamı Tarihi'nde Alemdar'ın yanında Boşnak Ağa ve Kalyoncu Mustafa'nın olduğu rivayet edilir. Arapyan'ın eserinde Kalyoncu diye geçen kişinin Bilecik Âyânı Kalyoncu Ali Ağa olduğunu ve Alemdar'ın yanındaki kuvvetlerden yedi bininin ona ait olduğu nakledilir. Ayrıca aynı eserde, Alemdar'ın III. Selim'i tekrar padişah yapmak için anlaştığı sadrazamdan bu konuda aczini ve kudretsizliğini itiraf eden mahrem bir kağıt gelmesi üzerine harekete geçtiği anlatılmaktadır. Bkz. *Yayla İmamı Tarihi ve Yeni Olaylar*, Yay. Haz. Yavuz Sanemoğlu, s. 87. Kalost Arapyan, a.g.e., s. 9.

³⁶³ İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 122.

³⁶⁴ Ahmet Asım, a.g.e., C. II, s. 203; Ahmet Cevdet, a.g.e., s. 252.

Selim'in getirilmesini istedi. IV. Mustafa'ya tahttan indirileceğini bildirmesi için de şeyhülislamı Mercan Ağa ile beraber saraya gönderdi³⁶⁵.

Şeyhülislam Arapzade Arif Efendi korku içinde IV. Mustafa'nın huzuruna çıkarak Alemdar'ın isteklerini padişaha arz etmiş ancak huzurundan türlü hakaretlerle kovulmuştu. Çaresiz tekrar Alemdar'ın yanına döndü. Fakat yine türlü tehditlerle saraya geri gönderildi. Bu sırada Bab'üssaade'nin ikinci kapısı kapatıldı. İki kapı arasında kalan şeyhülislam bir köşeye saklanarak olayların bitmesini beklemeye başladı. III. Selim'i dışarıya çıkarması için gönderilen Mercan Ağa da korkusundan dairesine çekilmişti.

IV. Mustafa ise yakın adamlarını toplayarak saltanatını korumak için III. Selim ve Şehzade Mahmut'un öldürülmesine izin vermişti. IV. Mustafa'nın adamlarından Başçuhadar Abdülfettah Ağa, Hazine Kethüdası Ebe Selim, Nezir Ağa, Bağdat'lı Hacı Ali Ağa ve Bostancıbaşı neferlerinden yirmi kadar kişi III. Selim ve Şehzade Mahmut'u katletmek için Harem-i Hümayun'a gittiler. Harem-i Hümayun'da Başlala Tayyar Efendi, IV. Mustafa'nın adamlarını nasihatla durdurmak istediye de kendisine hücum etmeleri üzerine kaçarak Şehzade Mahmut'un lalası olan Recep

³⁶⁵ Ahmet Asım, a.g.e., C. II, s. 203-204; Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 252-253; Cabi Efendi Tarihi'nde Alemdar'ın isteğiyle Behram Paşa, Çarhacı Ali Paşa, defterdarlar, nakib'ül eşraf, ocaklılar, Kaptan-ı Derya Seydi Ali Paşa ve rical-i devletin saraya geldikleri ve şeyhülislamın IV. Mustafa'ya Şemseddin Efendi, Anadolu Kazaskeri Alizâde Efendi ve sâbık Anadolu Kazaskeri Emin Efendi ile gönderildiği yazılır. Yayla İmamı Tarihi'nde ise III. Selim'i getirmesi istenen kişinin Silahtar Ağa olduğu söylenir. Bkz., Mehmet Ali Beyhan, a.g.e, s. 208-209; Yayla İmamı Tarihi ve Yeni Olaylar, Yay. Haz. Yavuz Sanemoğlu, s. 88.

Paşazâde Mehmet Bey ve Şehzade İmam-ı Evvel Hafız Ahmet Efendi'ye hadiseyi bildirdi³⁶⁶.

IV. Mustafa'nın adamları ise III. Selim'i katlettikten sonra³⁶⁷ Şehzade Mahmut'un odasına yönelmişlerdi. Şehzade Mahmut'un katledileceğini anlayan III. Selim'in çıraqlarından Amber Ağa ile Refik Nafiz İsa Ağa, Şehzade Mahmut'un odası önünde IV. Mustafa'nın adamlarına karşı müdaafaya geçtiler. Şehzadelerin cariyelerinde Gürcü Cariye ise odaya girmek isteyenlerin yüzüne kül serpererek onları oyaladı. Bunu fırsat bilen Amber ve İsa Ağa şehzadeyi dama çıkararak kaçmasını sağladılar. Kendisini avluda bekleyen Tayyar Efendi, Mehmet Bey ve Hafız Ahmet Efendi sayesinde aşağıya indirildi.

Bu sırada, Alemdar Mustafa Paşa kapatılan kapıyı açtırmakla meşguldü. Şehzadeyi ellerinden kaçıran IV. Mustafa'nın adamları ise Alemdar'ın ümidini kırmak için III. Selim'in cesedini Bab'üssaade kapısı önündeki sofaya bıraktılar. Kapıyı kırdırıp içeri giren Alemdar Mustafa Paşa III. Selim'in cesediyle karşılaşınca büyük öfkeye kapıldı. Enderun halkını kılıçtan geçirmek niyetindeyken Râmiz Efendi'nin öncelikle Şehzade Mahmut'un bulunması gerektiğini söylemesi üzerine adamlarına sarayın aranması için emirler verdi. O anda Şehzade Mahmut kendisini damdan aşağı indiren adamları ile birlikte avluya geldi. Sarayda kendisine önce Alemdar ve Şeyhülislam ardından saraydaki erkan biat ederek Osmanlı tahtına II. Mahmut geçti.

³⁶⁶ Tayyazâde Ahmet Ata, a.g.e., C.III, s. 53-54.

³⁶⁷ Yayla İmamı Tarihi'nde III. Selim'in odasında kilitli tutulduğu söylenir. Cabi Tarihi'nde o sırada III. Selim'in II. Mahmut ile beraber Râşid Tarihi'ni mûtaala ettiklerini, Nezir Ağa'nın cülus bahanesiyle III. Selim'i odadan çıkararak şimşirlik denen yerde katlettiklerini, Şehzade Mahmut'un ise Amber Ağa sayesinde kurtulduğunu rivayet eder. Bkz. Yayla İmamı Tarihi ve Yeni Olaylar, Yay. Haz. Yavuz Sanemoğlu, s. 89; Mehmet Ali Beyhan, a.g.e., s. 210.

II. Mahmut'un ilk icraatı ise, Alemdar'ın sadrazamlığı kabul etmek istememesine rağmen,³⁶⁸ sadrazamlık makamına onu atamak oldu³⁶⁹.

Ertesi gün III. Selim'in cenazesi defn edildi. Artık sıra III. Selim'in katline karışanların cezalandırılmasına gelmişti. Mirahur-ı evvel Mehmet Ağa, Nezir Ağa, Cevher Ağa, Başçuhadar Abdülfettah Ağa, Yunus Ağa, Sinan Ağa ve ağalardan yedi sekizi daha III. Selim'in katline sebep oldukları gerekçesiyle idam edildi³⁷⁰. Ayrıca IV. Mustafa'nın adamlarından pek çoğu sürgüne gönderildi. Ancak yine de IV. Mustafa'nın tekrar padişah olmak için çaba harcadığı görülür³⁷¹.

Alemdar Mustafa Paşa tarafından azledilen Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa'nın malları müsadere edilerek İsmail kalesine muhafız olarak görevlendirildi³⁷². III. Selim'in tahttan indirilmesinde etkin rol oynayan eski Şeyhülislam Ataullah Efendi ise Yanbolu'ya sürgüne gönderildi³⁷³. İsyanda önderlik yapan bir diğer kişi Musa Paşa sürgün bulunduğu İzmir'de idam edilerek, pek çoğunu katlettiği Nizam-ı Cedid ricalinden gasb ederek elde ettiği, servetine el konuldu³⁷⁴. Servetinin bir kısmını

³⁶⁸ Kalost Arapyan, a.g.e, s. 13.

³⁶⁹ Tayyazâde Ahmet Ata, Tarih-i Ata, C.III, s. 54-55.

³⁷⁰ III. Selim'in katlinden dolayı cezalandırılan kişiler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Cevdet, a.g.e., C. VIII, s. 267-271; Mehmet Ali Beyhan, a.g.e., s. 148-149; Mustafa Necip, a.g.e., s. 99. Vaka-i Cedid adlı eserde IV. Mustafa'nın hareminden bazı cariyeler ve bir çok kadının idam edildiği söylenir. Bkz. Ebubekir Efendi, a.g.e., s. 33.

³⁷¹ Sürgüne gönderilenler hakkında Alemdar Mustafa Paşa'nın yazdığı tahrir ve IV. Mustafa'nın muhtemelen Seydi Ali Paşa'ya kendisini tekrar tahta çıkarması için yazdığı mektup için bkz. Tahsin Öz, a.g.m., s. 20-23.

³⁷² Mustafa Necip, a.g.e., s. 111.

³⁷³ Mehmet Ali Beyhan, a.g.e., s. 218.

³⁷⁴ Mustafa Necip, a.g.e., s. 113.

memleketi Yenişehir’de Fındık Ahmet adlı bir şahsa gönderdiği anlaşıldığından bunların meydana çıkarılması için bir ferman gönderildi³⁷⁵.

Artık Alemdar Mustafa Paşa ve Rusçuk Yârânı devletin kontrolünü ellerine almışlardı. Bundan sonra, devletin otoritesini yeniden kurmak, ülkenin içinde bulunduğu zor şartlara çare aramak için imparatorluğun bütün valilerini ve ileri gelen âyânlarını toplantıya çağırdı. Alemdar’ın otoritesi karşısında çoğu bu daveti kabul etti. 8 Eylül 1808 tarihinde yapılan toplantı sonunda “*Sened-i İttifak*” adıyla yedi maddelik bir sözleşme kaleme alındı. Bu senette âyânlar hukuken devlet tarafından kabul edilmiş, kendilerine tâbi küçük âyânlar üzerindeki hakları tasdik edilmiş ve devletin keyfi hareketlerine karşı emniyet altına alınmışlardı. Gene aynı sözleşmede âyânların devlete karşı sadık kalacakları ve padişahın mutlak vekili olan sadrazama itaat edecekleri vurgulanmıştır³⁷⁶.

Ne var ki Sened-i İttifak’ın varlığı çok uzun sürmedi. Alemdar’ın kurmuş olduğu Sekban-ı Cedid’e karşı ayaklanan yeniçeriler Alemdar ve yandaşlarını bertaraf ettiler. Böylece payitahtta hakim âyânın da otoritesi ortadan kalkmış oldu. Uzun vadede II. Mahmut, bürokrasinin de yardımı ile önce âyânları sonra ise yeniçerileri tasfiye ederek hem reformların önündeki en büyük engelleri kaldırdı hem de merkezi otoriteyi yeniden tesis etti.

³⁷⁵ B.O.A., H.H., No: 25263.

³⁷⁶ Halil İncılık, “Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu”, *Belleten*, C. XXVIII, S. 112, İstanbul 1964, s. 605.

SONUÇ

Tez çalışmamızın ilk bölümünde III. Selim döneminde yapılan ve adına “*Nizam-ı Cedid*” denilen reform hareketini ve bu harekete karşı muhalefetin ortaya çıkış nedenlerini ele aldık. Bundan sonra ise esas konumuz olan Kabakçı Mustafa isyanının başlamasına sebep olan gelişmeler, isyan sırasında meydana gelen hadiseler ve isyanın sonuçları hakkında bilgi verdik. Son bölümde ise, isyanın ordu üzerindeki etkileri, Rusçuk Yârânı’nın III. Selim’i tekrar tahta çıkarmak için giriştikleri teşebbüs ve Kabakçı isyanının sona erdirilmesi anlatıldı. İşte burada çalışmamıza son verirken elde ettiğimiz veriler ışığında Kabakçı Mustafa isyanı hakkında birkaç değerlendirmede bulunmak istiyoruz.

Bilindiği gibi, III. Selim, 1789 yılında tahta çıkmasından hemen sonra, bütünüyle Nizam-ı Cedid adı verilen bir dizi reformu uygulamaya koydu. Girişilen reform hareketlerinin öncekilerden farkı, geniş kapsamlı ve aynı zamanda daha sistematik ve daha şuurlu oluşudur. Askeri reformların ön planda olması ve hemen hepsinin III. Selim’in tahttan indirilmesiyle ortadan kalkması ise öncekileriyle aralarındaki benzerliği gösterir.

Sultan Selim, daha veliaht iken, XVI. Louis ile mektuplaşarak Batı hakkında bilgi sahibi olmaya başladı. Saltanatının ilk yıllarında Ebubekir Râtıp Efendi’yi Viyana’ya göndererek kendisinden Avusturya’nın askeri ve idari kuruluşlarıyla ilgili ayrıntılı bir rapor istedi. Ardından kendisine sunulan layihalar sayesinde devlet görevlilerinin de fikirlerini alarak kapsamlı bir şekilde reformları uygulamaya koydu. Her ne kadar III. Selim reform düşüncesini kişisellikten kurtarmak ve onu toplumun

her kesimine yaymak istemişse de reformların önemini kavramış ve uygulamaya koyacak adamlar bulmakta zorlanmıştı.

Reformlara duyulan ihtiyacın anlaşılmasıyla beraber, imparatorluk içinde zaten önemli idari ve mali işlerin görülmesinde kendilerinden faydalanılan kalemiye sınıfının önemi daha da artmıştı. Aynı şekilde, Nizam-ı Cedid reformlarına destek verenlerin büyük çoğunluğunun bu sınıftan olduğunu görmekteyiz. Bunun nedeni açıktır. Daha sonradan sivil bürokrasi olarak adlandırılacak olan bu sınıftan yetişenler ilk tahsilden sonra klasik eğitim tarzından farklı olarak çocuk yaşta bir hükümet dairesine çırak olarak veriliyorlardı. Aynı zamanda dış politikadaki etkinlikleri ve yeni kurulan daimi elçiliklerde aldıkları memurluklar Batı karşısında daha seküler bir çizgide durabilmelerini sağlıyordu. Bürokrasinin güçlenmesi ve reformları şahsi menfaatleri için kullanmaları, özellikle askeri-idari yapıdan gelen devlet adamları ve etki alanları daralan yüksek ulemanın tepkisini çekti.

Reformların uygulamaya konulmasından sonra muhalefetin ortaya çıkması gecikmedi. Bu durum, reformcular arasındaki birliğin bozulmasına neden oldu. Kısa süre sonra kendi aralarında hizipleşme başladı ve her reformcu kendi mevkiinde ilerlemek için genel hoşnutsuzluktan diğerlerini sorumlu tuttu. Reformcuların kendi aralarındaki çekişmeler, yeniliklerin arkasında duracak sağlam ve sürekli bir bürokratik elitin oluşmasını engellemişti. Bu nedenle, yenilikler arkasında güçlü bir bürokratik iradenin var olmaması, ıslahatın akamete uğramasına sebep olduğu gibi, her gelenin kendi programını uygulama düşüncesi nedeniyle süreklilik arz etmiyordu.

Reform hareketlerini yürüten bu grup, Batılılaşma hareketlerini sadece ülkenin gerileyişine dur diyecek girişimler olarak algılamıyordu. Aynı zamanda Batı

uygarlığının kişinin refahına yönelik değerlerine de sahip çıkıyorlardı. Bu ise tepkinin büyümesine neden olmaktaydı.

Bize göre, muhalefetin reformların başlangıcından beri var olmasına rağmen, 1806'da çıkan Edirne olayları Kabakçı Mustafa isyanına zemin hazırlayan hadiselerin başlangıcıdır. XVIII. yüzyılda merkezi otoritenin zayıflaması karşısında âyânlar ve yerel hanedanlar daha güçlü hâle gelmişlerdi. Resmen tanınmış olmalarına rağmen, devlet yakaladığı her fırsatta âyânların nüfuzunu kırmak istiyordu. Hatta 1785'te âyânlık kaldırılmış ve yerine şehir kethüdalığı tahsis edilmişti. Ancak III. Selim döneminde 1790'da tekrar âyânlığa dönüş yapıldı. 1768-1774 yılları arasında meydana gelen Osmanlı-Rus savaşından sonra merkezi otoritenin gücü oldukça azaldı. Kendi aralarındaki mücadeleler ve merkezden daha fazla taviz koparmak için eşkıyalık hareketlerini desteklemeleri sonucunda devlet burada huzuru sağlamak için Nizam-ı Cedid ortaları kurmak istedi. Ancak kendi konumlarının tehlikeye düşeceğini bilen âyânlar ittifak halinde buna karşı geldiler.

III. Selim isyancıların üzerine gitmekte kararlı gözükmesine rağmen, İstanbul'daki karşıtlarının tepkisi yüzünden geri adım atmak zorunda kaldı. Olaylara sebep olanlar affedildikleri gibi Nizam-ı Cedid ricalinin en güçlü isimleri azledildi. Şeyhülislamlık makamına da Nizam-ı Cedid muhaliflerinin en kuvvetlisi Mehmet Ataullah Efendi getirildi. III. Selim bu tutumuyla muhaliflere cesaret vererek sayılarının her geçen gün artmalarına sebep oldu.

Bu hadiseden anlaşıldığı gibi, Nizam-ı Cedid reformlarının başarısızlığında III. Selim'in şahsiyetinin etkisi büyüktür. III. Selim'in bir gücü başka bir güçle kırdırmak düşüncesiyle izlediği denge politikası, karşıt görüşlü reformcuları birbirine düşürdü. Bunun sonucunda reformlar için sürekli, istikrarlı ve etkili bir siyaset ortaya

konulamadı. Muhalif cephe karşısında ya cesaretsizliğinden ya da merhametinden dolayı etkili önlemler alamadı. Güçlenen muhalefet karşısında reformcuların arkasında durmayarak gerektiğinde onları feda etti.

1806-1812 Osmanlı-Rus savaşının başlamasından sonra halk arasındaki umumi hoşnutsuzluk daha da arttı. Sürekli devam eden harpler,iktisadi sistemin bozukluğu, durumu kurtarmak için yapılan para taşıyıcılarının enflasyonu arttırması ve İrad-ı Cedid'in yüklediği yeni külfetler toplumu huzursuz etmekteydi. 1806'da Çanakkale Boğazı'nın İngilizler tarafından ablukaya alınması, İstanbul'da kıtlığa sebep oldu. Halkın çektiği bu sıkıntılar karşısında Nizam-ı Cedid ricalinin mevkilerini suistimal ederek servet toplamaları, kendilerini sefahate kaptırmaları ve o yıl çıkan Vehhabi ayaklanması yüzünden hac yapılamaması halk ve ulema arasında hoşnutsuzluğun artmasına neden oldu. Nihayet sadaret kaymakamlığına getirilen Musa Paşa ve muhaliflerin kıskırtmaları ile 25 Mayıs 1807'de Boğaz yamakları arasındaki isyan patlak verdi. Yeniçeri, ulema ve başıboş ayak takımının katılımıyla giderek büyüyen isyan sonucunda Nizam-ı Cedid ocağı ve İrad-ı Cedid hazinesi ilga edildi. Nizam-ı Cedid ricalinden bazı kişiler idam edilirken III. Selim de tahtan indirildi.

Bu isyana yeniçerilerin destek vermelerinin sebebi açıkça bellidir. Nizam-ı Cedid ocağının varlığını sürdürmesi, kendilerinin tasfiye edilmesi anlamına gelmekteydi. Yeniçeri ocağı, tımarlı sipahilerin önemini kaybetmesinden sonra yeniçeriler şehirlerin emniyet vazifesini de üzerilerine alarak alternatifsiz tek askeri güç haline gelmişlerdi. Yeniçeriliğe alınma sisteminin değişmesi, askerlik haricinde başka mesleklerle uğraşmalarına ve evlenmelerine izin verilmesi bu ocağı gittikçe asli vazifesinden uzaklaştırdı. Uzun zamandan beri levant, sekban, sarıca gibi değişik adlarla varlığını sürdüren eşkıya gruplarının bir bölümü yeniçeriliğe girerek bu ocağın

daha da yozlaşmasına neden oldular. Yeniçeriler arasına katılamayanlar ise ya haydutlukla uğraşıyorlar ya da hamallık, kayıkçılık gibi mesleklerle geçinmeye çalışıyorlardı. Özellikle büyük şehirlere yerleşerek asayişin bozulmasına yol açıyordu.

III. Selim döneminde her ne kadar yapılan kontrollerle bu gruplar İstanbul'dan çıkartılmış ve kaldıkları bekar hanları kapatılmışsa da alınan bu tedbirin etkili olmadığı anlaşılmaktadır. Bu başıboş gruplar, isyanın büyümesinde büyük rol oynamışlardır.

Yaptığımız çalışma bize, yüksek rütbeli ulemanın isyan sırasında aktif rol oynadığını göstermektedir. Yüksek ulema bürokrasinin güçlenmesi ile daralan etki alanlarını korumak istemekteydi. Ayrıca III. Selim'in ulemaya karşı tutumu ve kiraya verdikleri kadıların satışının engellenerek vazifeli oldukları yere gitmelerinin istenmesi ve nüfuzlu ulema aileleri arasındaki rekabet ulemanın isyana katılmasında etkili olan sebeplerdir. Nitekim isyan sonunda rakiplerinden yirmi kadar kişinin rütbelerini ya düşürmüşler ya da kaldırmışlardır. Halk ile iç içe olan düşük rütbeli ulemanın ise halkın içine düştüğü ekonomik sıkıntı ve reformcuların lüks yaşam tarzından dolayı memnuniyetsizliklerini izhar etmelerine rağmen, isyan sırasında aktif rol oynamadıklarını görmekteyiz.

Yeniçeriler ve müttefikleri, IV. Mustafa'yı tahta geçirerek, yönetimin tümünün kontrolünü ele geçirmişlerdi. Ancak, kendilerine tarihte Rusçuk Yaranı adı verilen bir grup memur taifesi ve Alemdar Mustafa Paşa, bir karşı ihtilalle isyancıları bertaraf ettiler. Aslında eski bir Yeniçeri olan Alemdar Mustafa Paşa, Nizam-ı Cedid ocağına karşıydı. Bizim kanımıza göre, Alemdar'ın fikirlerindeki değişimde Rusçuk Yaranı'nın telkinlerinin yanında Osmanlı toplumunda kişinin statüsünün devlet tarafından belirlenmesinin etkisi büyüktür. Onun Rusçuk âyânlığı III. Selim tarafından tasdik edilmiş, önce mirahurluk ve vezirlik payelerini elde etmiş, daha sonra ise Tuna

boyları seraskerliği kendisine tevcih edilmişti. Bunun için III. Selim'e minnet borcu duymaktaydı. IV. Mustafa döneminde ise ordudaki karışıklıkları bastırıldığında beklediği sadrazamlık makamına atanmamıştı.

Kabakçı isyanına son veren Alemdar ve bürokrasinin temsilcisi olan Rusçuk Yaramı iktidarı bir süre için kontrolleri altına aldılar. Yapılan Sened-i İttifak sözleşmesiyle merkezi otorite ile taşra arasındaki mücadeleye son vererek imparatorluk içinde birliğin sağlanmasına çalışıldı. Ancak ne varlıkları tescil edilen ama merkeze itaatleri istenen âyân ne de mutlak otoritesine ortak istemeyen padişah bu sözleşmeden hoşnut kaldı. Nitekim Avrupa modelinde kurulan Sekban-ı Cedid ordusuna tepki veren yeni bir yeniçeri isyanıyla hem Alemdar ve yandaşları bertaraf edildi hem de Sened-i İttifak yürürlüğe bile girmeden hükümsüz hale geldi.

Bu çalışma sonucunda diyebiliriz ki, Kabakçı Mustafa isyanı Osmanlı devletinde XIX. yüzyılın modernleşme karakteristiği olan adem-i merkeziyetçi yapıdan merkeziyetçi yapıya geçiş uygulamalarına tepki olarak doğmuştur. Nizam-ı Cedid adı verilen bu hareket merkezi otoritenin güçlenmesinden korkan Rumeli âyânları, devlet tarafından itaat altına alınmak olmazsa refüze edilmesi düşünülen yeniçeriler ve bürokrasinin güçlenmesinden zarar gören ulemanın ortak direnişleridir.

Bütün zorluklara rağmen III. Selim'in başlattığı modernleşme çabaları Osmanlı yenileşmesinin dönüm noktalarından birini oluşturur. Kabakçı isyanının yenilikçi devlet adamlarında yarattığı şey, gerektiğinde şiddet uygulamanın, yeniliklerin geleceği için kaçınılmaz olduğudur.

Kabakçı tepkisi ise bütün modernleşme hareketi boyunca gördüğümüz klasik ve gelenekçi konumunu koruma gayretinde olan bir elitin tepkisidir. Nitekim, isyan bir halk hareketi olamamış, isyanı çıkaran ve örgütleyenlerle sınırlı kalmıştır.

III. Selim'in Nizam-ı Cedid hareketi, Kabakçı Mustafa isyanı ve Sened-i İttifak sözleşmesi bir arada değerlendirildiğinde meydana gelen hadiseleri devletin karar verme yetkilerini fiilen ele geçirme mücadelesi şeklinde yorumlamak mümkündür. Ya da Osmanlı Devleti'nde gelenekçiliğin temsilcisi olan yeniçeri, ulema ve âyân ile Rumeli'de iktidarı elinde tutan hakim âyânı yanına çekmeyi başaran yenilikçi Osmanlı bürokrasi arasındaki çatışma diyebiliriz. Bu bağlamda, Kabakçı isyanı gelenekçi reform karşıtlarının son büyük direnişlerinden biridir. Ancak II. Mahmut ve beraberindeki Osmanlı bürokrasisi önce âyânları daha sonraları ise yeniçerileri ortadan kaldırdı ve merkezi otoriteyi yeniden tesis etti. II. Mahmut'un ölümünden sonra ilan edilen Tanzimat Fermanı, aynı zamanda Osmanlı bürokrasisinin klasik kurumlara karşı nihai zaferini ilan edişi oldu.

ABSTRACT

In the period of Selim III, a series of reforms had been undertaken to stop the regression of the Ottoman Empire. That reforms were named as New Order (Yeni Düzen) and their differences before these ones was that they were done in a planned and consciously way. However, the counter-act emerged out directly having New Order reforms established. The reasons for the growing of the counter-act were that reformers sought to exceed their own interests, the lack of the unity among the reformers, a growing tendency for luxury life style like the Tulip Period and the characteristic of Selim III.

Because the central authority became more powerful, Âyân's influence narrowed. Also, Janissaries saw New Order Army established as being an alternative instead of them. In addition to these parts the ulema had joined to them. This condition expanded the Kabakçı Mustafa Uprising in a short period started on 29 May 1807. That uprising causes to the abolishment of Nizam-ı Cedid Army, the deposition of Selim III and the enthronement of Mustafa IV. Nizam-ı Cedid soldiers within the army accompanied with Rusçuk Âyânı Alemdar Mustafa Pasha by forming a counter - act against the rebels who were executed. Despite the fourth month governance, a new revolt finished the power of Alemdar and Rusçuk Yaranı.

The period including the Nizam-ı Cedid reforms, Kabakçı Revolt and Sened-i İttifak Convention was a power struggle among the ulema, janissaries, âyâns and bureaucracy to achieve central authority in the hands of their own. The historical process will show the last victory of bureaucracy.

BİBLİYOGRAFYA

ARŞİV BELGELERİ

B.O.A., **Ali Emiri Tasnifi III. Selim Devri**, No: 1327, 1328, 1329, 9713.

B.O.A., **Cevdet Askeriye Tasnifi**, No: 1985, 16564, 37874, 51779.

B.O.A., **Cevdet Hariciye Tasnifi**, No: 1196, 7435.

B.O.A **Hatt-ı Hümayun Tasnifi**, No: 1443, 1683, 1893 D, 2056, 2345, 2580, 2770, 2771, 3181, 3671, 4045, 4048, 4086, 5028, 5064, 6239, 6094, 7022, 7030, 7524, 7531, 7532, 7533, 7536, 7537, 7540, 7598 F, 7633, 7634, 12433, 14700, 1534, 15663, 15665, 19418, 23134, 25263.

B.O.A., **Mühimme Defterleri**, C. 224, 225.

KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR

Abdurrahman Şeref, “Ecanibten İlk İstikraz Teşebbüsümüze Aid Birkaç Vesika”,

T.O.E.M., C. V, S. 30, İstanbul 1330.

Adıvar, Adnan, **Osmanlı Türklerinde İlim**, İstanbul 2000.

Ahmet Asım, **Asım Tarihi**, C. II, Ceride-i Havâdis Matbaası, İstanbul, tsz.

Ahmet Cevdet, **Tarih-i Cevdet**, C. VIII, İstanbul 1309.

Ahmet Rasim, **İstibdattan Hakimiyeti Milliye**, İstanbul 1342.

Ahmet Refik, **Kabakçı Mustafa**, İstanbul 1331.

Akçura, Yusuf, **Osmanlı Devleti’nin Dağılma Devri**, İstanbul 1940.

- Akdağ, Mustafa, “Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu”, **D.T.C.F. Dergisi**, C.V
- Akdağ, Mustafa, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, Ankara 1999.
- Aktepe, M. Münir, **Patrona İsyanı 1730**, İstanbul 1958.
- Aktepe, M. Münir, “XVII. Asrın İlk Yarısında İstanbul’un Nüfus Meselelerine Dair Bazı Vesikalar”, **İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi**, C.IX, S. 58, İstanbul 1958.
- Akyüz, Yahya, **Başlangıçtan 2001’e Türk Eğitim Tarihi**, İstanbul 2001.
- Armaoğlu, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Ankara 1999.
- Bağış, Ali İhsan, **Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler, Kapitülasyonlar-Avrupa Tüccarları-Berathlı Tüccarlar-Hayriye Tüccarları 1750-1839**, Ankara 1998.
- Berkes, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, İstanbul 1978.
- Beyhan, Mehmet Ali, **Câbi Efendi Tarihi (Tarih-i Selim-i Sâlis ve Mahmud-ı Sâni)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1992.
- Cezar, Mustafa, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Leventler**, İstanbul 1965.
- Cezar, Yavuz, “Osmanlı İmparatorluğunun Çağdaşlaşması Sürecinde Selim III Dönemi”, **De La Revolution Francaise A La Turquie D’Atatürk**, İstanbul-Paris 1990.
- Cezar, Yavuz, **Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi**, İstanbul 1986.
- Çadırcı, Musa, “Ankara Sancağında Nizam-ı Cedid Ortalarının Teşkili ve Nizam-ı Cedid Askeri Kanunnamesi”, **Belleten**, C. XXXVI, S.141, Ankara 1972.
- Çadırcı, Musa, “Osmanlı Ordusunda Yeni Düzenlemeler (1792-1869)”, **Birinci Askeri Tarih Semineri, Bildirileri II**, Ankara 1983.
- Çadırcı, Musa, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, Ankara 1997.

Çataltepe, Sipahi, **19. Yüzyıl Başlarında Avrupa Dengesi ve Nizam-ı Cedid Ordusu**, İstanbul 1997.

Danışmend, İsmail Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, İstanbul 1961.

Derbiyö, **Selim-i Salis ve Napolyon**, Çeviren: Mehmet Fuat, İstanbul 1329.

Derin, Fahri Ç., “Tüfengçi Baş Arif Efendi Tarihçesi”, **Belleten**, C. XXXVIII, S. 151, Ankara 1973.

Derin, Fahri Ç., “Kabakçı Mustafa Ayaklanmasına Dair Bir Tarihçe”, **İ.Ü.E.F Tarih Dergisi**, İstanbul 1973.

Ebubekir Efendi, **Vaka-i Cedid**, İstanbul 1332.

Efdaleddin, “Alemdar Mustafa Paşa”, **T.O.E.M.**, C. I, S. 10, İstanbul 1327; **T.O.E.M.**, C. I, S. 11, İstanbul 1327; **T.O.E.M.**, C. I, S. 12, İstanbul 1327; **T.O.E.M.**, C. II, S. 13, İstanbul 1328.

Eren, Cevat, “Selim III”, **İ.A.**, C.X.

Fahri Ç. Derin, “Tüfengçi Baş Arif Efendi Tarihçesi”, **Belleten**, C. XXXVIII, S. 151, Ankara 1973.

Fahri Ç. Derin, “Kabakçı Mustafa Ayaklanmasına Dair Bir Tarihçe”, **İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi**, S. 27, İstanbul 1973.

Findley, Carter, **Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform (1789-1922)**, Çevirenler: Latif Bayacı-İzzet Akyol, İstanbul 1994.

Georg Oğulukyan, **III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmut ve Alemdar Mustafa Paşa**, Çeviren: Hrand D. Andreasyan, İstanbul 1972.

Gökbilgin, M. Tayyib, “Nizam-ı Cedid”, **İ.A.**, C.IX.

Gökçe, Cemal, “Edirne Âyânı Dağdeviren Oğlu Mehmet Ağa”, **İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi**, C. XVII, S. 22, İstanbul 1972.

Hattox, Ralph S., **Kahve ve Kahvehaneler**, İstanbul 1998.

İnalçık, Halil, "The Nature of Traditional Society: Turkey" **Political Modernization in Japan and Turkey**, Eds: R.E Word and D. Rustow, Princeton 1968.

İtzkowitz, Norman, **Osmanlı İmparatorluğu ve İslami Gelenek**, Çeviren: İsmet Özel, İstanbul 1977.

Kadri, Hüseyin Kazım, **Büyük Türk Lugatı**, C. III, İstanbul 1943.

Kalost Arapyan, **Ruşuk Âyânı Mustafa Paşa'nın Hayatı ve Kahramanlıkları**, Çeviren: Esat Uras, Ankara 1943.

Kamil Paşa, **Tarih-i Siyasi**, C. II, İstanbul 1327.

Karal, E. Ziya, "Nizam-ı Cedid'e Dair Layihalar", **Tarih Vesikaları Dergisi**, C. I, S. 6, İstanbul 1942.

Karal, E. Ziya, "Selim III Devrinde Osmanlı Bahriyesi Hakkında Vesikalar", **Tarih Vesikaları Dergisi**, C.I, S.3, İstanbul 1941.

Karal, E. Ziya, "Tanzimat'tan Evvel Garblaşma Hareketleri", **Tanzimat-I**, İstanbul 1999

Karal, E. Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C. V, Ankara 1994.

Karal, E. Ziya, **Selim III' ün Hatt-ı Hümayunları**, Ankara 1999

Karamursal, Ziya, **Osmanlı Mâlî Tarihi Hakkında Tetkikler**, Ankara 1989.

Koca Sekbanbaşı, **Koca Sekbanbaşı Risalesi**,Yay. Haz. Abdullah Uçman, tsz., Tercüman 1001 Eser.

Kuran, Ercüment, **Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçiliklerin Siyasi Faaliyetleri**, Ankara 1968.

Kurat, A. Nimet, **Türkiye ve Rusya 1789-1919**, Ankara 1970.

Küçükömer, İdris, **Düzenin Yabancılaşması**, İstanbul 2001.

Mardin, Şerif, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, Çevirenler: Mümtaz'er Türköne-Fahri Unan-İrfan Erdoğan, İstanbul 1998.

Mustafa Necib, **Tarih-i Necib**, İstanbul 1280.

Mustafa Nuri Paşa, **Netaic ül Vukuat**, C. IV, İstanbul 1327.

Öz, Tahsin, “Selim III, Mustafa IV ve Mahmut II Zamanlarına Ait Birkaç Vesika”,

Tarih Vesikaları Dergisi, C.I, S. I, İstanbul 1941.

Öz, Tahsin, “Selim III’ ün Sır Katibi Tarafından Tutulan Ruzname”, **Tarih Vesikaları**

Dergisi, C.III, S. 15, İstanbul 1944.

Özcan, Ahmet, **Kethüda Said Efendi’nin Tarihi ve Değerlendirilmesi**,

Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 1999.

Özkaya, Yücel, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Âyânlık**, Ankara 1994.

Özkaya, Yücel, “III. Selim’in Devlet Yönetimi İle İlgili Hatt-ı Hümayunları”, **X. Türk**

Tarih Kongresi, C.IV, Ankara 1993.

Özkaya, Yücel, “III. Selim’in İmparatorluk Hakkındaki Bazı Hatt-ı Hümayunları”,

Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, S. 47, İstanbul 1998.

Özkaya, Yücel, “Orta Anadolu’da Nizami Cedid’in Kuruluşu ve Kaldırılışı”, **DTCF**

Atatürk’ün 100. Doğum yılına Armağan Dergisi, Ankara 1982.

Özkaya, Yücel, **Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İşyanları (1791-1808)**, Ankara

1983.

Pakalın, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarihi Deyimler ve Terimleri Sözlüğü**, C. III,

İstanbul 1995.

Shaw, Stanford, **Between Old and New The Ottoman Empire under Selim III**

(1789-1807), Cambridge 1971.

Şerif Mehmet Paşa, “Sultan Selim-i Salis Devrinde Nizam-ı Devlet Hakkında

Mütalaat”, **T.O.E.M.**, C. VII, S. 38, İstanbul 1332.

- Tatarcık Abdullah Efendi, “Selim-i Salis Devrinde Nizam-ı Devlet Hakkında Mütalaat”, **T.O.E.M.**, C. VII, S. 41, İstanbul 1332; **T.O.E.M.** C. VII, S. 42, İstanbul 1332; **T.O.E.M.**, C. VIII, S.43, İstanbul 1333.
- Tayyarzâde Ahmet Ata, **Tarih-i Ata**, C.III, İstanbul 1293.
- Turhan, Mümtaz, **Kültür Değişmeleri**, İstanbul 1994.
- Uluçay, M. Çağdaş, **18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan’da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri**, İstanbul 1955.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, “Kabakçı Mustafa İsyanına Dair Yazılmış Bir Tarihçe”, **Belleten**, C. VI, S. 21-22, Ankara 1942.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, “Nizam-ı Cedid Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa”, **Belleten**, C. XXXV, S. 138, Ankara 1971.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, “Selim III’ ün Veliaht İken Fransa Kralı Lûi XVI ile Muhabereleleri”, **Belleten**, C.II, S. 5/6, Ankara 1938.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, **Meşhur Rumeli Âyânlarından Tirsinik’li İsmail, Yılıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa**, İstanbul 1942.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, **Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapıkulu Ocakları**, C.I, Ankara 1988.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, **Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı**, Ankara 1998.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, “Nizam-I Cedid Ricalinden Valide Sultan Kethüdası Meşhur Yusuf Ağa ve Kethüdazade Arif Efendi”, **Belleten**, C. XX, S. 79, Ankara 1956.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, “Sadrazam Halil Hamid Paşa”, **Türkiyat Mecmuası**, C. V, Aynı Basım, İstanbul 1936.
- Yayla İmamı Tarihi ve Yeni Olaylar**, Yay. Haz. Yavuz Sanemoğlu, tsz. Tercüman 1001 Eser.

EKLER

EK I.

(B.O.A., H.H., No: 2771)

Padişahım

Şevketlü kerametlü mehabetlü kudretli velinimetim efendim devlet-i âliyyelerine tabirat-ı ilahiyye asarından olarak tesir-i inkisar-ı mülükâneleriyle Tersenikli oğlunun vücud-ı hiyanet nümudu izale olunmuş olduğuna binaen halik-i mezburun zir-i zabtına geçmiş olan Deliorman vesair ol havali kazalarının taht-ı rabıtaya idhaliyle nizam ve asayiş-i bilad esbab-ı istihsal-i lazımeden ve halik-i mezburun ol tarafta olan sarrafin der-saadetteki şerikine yazdığı mektupta Rusçuk âyânlığının kendüye ihalesi istirhamını havi Hezargırad Âyânı Mustafa Alemdar tarafından arz-ı mahzar vürud edeceği muharrer olmakdan nâşi Mustafa Alemdar'a ve Yıllık oğluna tevcihle mektuplar yazılmış olduğuna ve ol havalinin nizamına dair memur kullarıyla ne güne müzakere sebkat etmiş idiğine dair merfu piş-gahi cihandarileri kılınan takrir-i çakeri bâlâsına takrir mucebince tanzim eyleyüp kaffe-i tedabire dikkatlü mübaşeret edesin. Hüda muvaffak eylesün deyü hatt-ı hümayun şevket-makrun-ı tacdarileri şerifin sudur olmuş ve Mustafa Alemdar'dan vürudu muntazır olan arz-ı mahzar bu defa tevarid eylemiş olmak hasebiyle dünkü gün maslahat-ı aher zımnında nezd-i çakeride akd olunan meclis-i meşveretde zikr olunan takrir-i çakeri varid olan arz-ı mahzar-ı kıraat birle bu husus dahi müzakere olundukta vakı'an Tersenekli vücudu kalkmış olduğundan müstevli olduğu kazalar ahalisinin celb ve telifiyle nizam-ı aslisine irca kılınarak asayiş-i bilad ve istirahat-ı abada dikkat iktiza-yı haldendir ve vakıan zikr olunan takrirden münderiç olan ara ve tedabir dikkat ve halen ve icab-ı maslahatına muvafık olmak hasebiyle bu tedbir cümle

indinde müsellemler olup sair kazalara karışmamak üzere merhum Mustafa Alemdarın Rusçuk'a âyân nasbı maslahatına çespan olup zira istima olunduğuna nazaran merhum sairlerinden ehven olduğundan kat'-ı nazar iptiza-yı emirde anı-ı şiddet muamelesi gösterilmeyüp celp ve telif kılınarak nizam ve asayiş-i esbabının istimali mukteza-yı maslahat-ı vaktten olduğuna binaen merhum Mustafa Alemdar dahi Rusçuk Âyânlığının kendüye ihalesini arz-ı mazhar irsaliyle istirham etmiş idüğüne ibtinaen bizzat Rusçuk Âyânlığının merkuma ihalesi münasiptir ve celp ve telif ve enzar ve tavife muktedir Silistre eyaleti tevcihine filhakika Bekir Paşa'dan münasibi bu kadar ve elhasıl takrir mezkurda mestur olan tedabir ve ara müstehak olmağla ol usûl üzere hareket olunmak iktiza eder deyü tedabirin icrası tehir kesb eder ise Mustafa Alemdar Tersenekli oğlunu yerinde yerleşeceği mülâhazasına mebni tehiri mahzur-ı müstelzimdir lâkin Çorlu maslahatı bir surt bulmak dahi lazımeden olmağla Avnbazi ve Humemkuh-endaz şehinşahi ile ol maslahat inşallah-ı rahman bir iki güne dek bir vafk-ı meram karin-i hüsn-i nizam olacağı memul olmağın heman bu tedbirin dahi bir saat akdem icrasına mübaderet olunmak lazımdır deyü bi'l-müzakere karar verildiği ve varid olan evrakı mezkura mücerred manzur-ı tacdarileri buyrulmak için merfu-ı atabe-i ülya mülükaneleri kılındığı muhat-ı ilm-i âlem ârâ-yı şehriyârieleri buyruldukda emr ü ferman şevketlü kerametlü mehabetlü kudretli velinimetim efendim padişahım hazretlerininindir.

EK II.

(B.O.A., H.H., No: 5028)

Kaimmakam Paşa,

Bu maddeyi bir hoşca tutub telaş eylemeyerek etrafın muhafazasına dikkat ve teskin fesada ihtimam ve gayret ederek tersane tarafına dahi dikkat eyleyüp İstanbul ve Galata ve Üsküdar dahi muhafaza olunup cümle zabıtlere tenbih olunup hele şimdi güzel tedbir eyleyesin hatta def eyleyesün. Tersane defterdarı dahi bulunsun zira anlara müteallıktır. Ne tedbir eylersen bana yazasın.

Şevketlü kerametlü muhabbetlü kudretlü velinimetim efendim

Kalalar neferatı Kavak ağası Halil Ağa'yı idam etmiş olduklarını Yuşa tabyası dizdarı takrir etmekle takrir-i mezkur sürh işaretiyle huzur-i cihandarilerine arz olunmuş idi. Vakıa-yı mezkureden sonra Mahmud Rauf Efendi kayığa süvar ve âsitaneye doğru gelir iken haşerat-ı merkume yetişib efendi-yi muma ileyhi dâhi idam eyledikleri şimdi taraf-ı çakeraneme ihbar olunmuş olduğundan şukka-i sâni defterdarı efendi celb olunub İbrahim Nesim Efendi ve Reşid Efendi'nin dahi heman Bâb-ı Âli'ye gelmeleri için tezkireler tahrir olunmağla vürudlarında bu husus müzakere birle nevehle müzakere olunur ise hakipay-i hümayunlarına iş'ar olunacağı suhületle fıskın niza mübaderet eylemesi babında Boğaz Muhafızı İnce Mehmed kullarına şimdice ferman-ı âli gönderileceği malum-ı âlileri buyuruldukda emr ü ferman

şevketlü kerametlü mehabetlü kudretlü velinimetim efendim padişah
hazretlerinindir.

EK III.

(B.O.A., H.H., No: 5064)

Bahr-i Siyah boğazında kain Yuşa tabyası dizdarı Hüseyin Ağa'nın takriridir. 18 Rebi'ül evvel 1222

Kaimmakam Paşa

Bu bir fena şey böyle boğaz nasıl muhafaza olunur buna dikkat et geçende dahi ulufe nizaı eylemişler idi bu babda Mahmud Efendi bir şey yazmamış mı muallim asker anda olamaz Levend Çiftliğine gitsün bu boğaz askerinde teseyyüb vardır bunlara dikkat olunub yoluyla nizam verilsin böyle hatra hayale gelmemiş sözleri kimler icad eyliyor elbette harice çıkmağa dikkat olunub rabıta verilmelidir şimdi uymaz hele şimdi bir niza tekevvün eylemekden gayet dikkat olunsun İnce Paşa ne yapıyor.

Yuşa tabyası dizdarı Hüseyin dizdarın takriridir. Muahheren Kavak Ağası Halil Ağa'nın bölükbaşısı gelüb keyfiyet andan dahi sual olundukda Rumeli tarafında olan muallim asakir Sarıyar tarafına ve Anadolu tarafında olan asakir dahi Beykoz canibine geldiklerini ve haşerat-ı merkume dağılmayub herkes kendü kalalarına azimet ile teskin-i madde olunduğunu haber vermiş ise dahi bostancı baş ağa kullarına taraf-ı çakeranemden derhal haber irsali ile terekecibaşı vesair iktiza edenleri tayin-biha gavga ve niza hudus etmeyerek teskin-i maddeye mübaderet ve içlerinde asl-ı menba-ı fesad her kim ise hafice taharri ederekele getürmesi tenbih ve tekid kılındığı ve o makule mahrek-i fitne ve fesad olanlar ele geçdikde derhal icra-yı

tediplerine ibtidar olunacağı malum-ı âlileri buyruldukta em-ü ferman hazret-i menlehül-emrindir.

İrva ve Anadolu Feneri ve Garibce kaleleri neferâtı bu gece Anadolu Kavağı kalesine ve andan Yuşa tabyasına gelüp neferata sizin haberiniz var mıdır bu tarafa muallim asker esvabı gelmiş ve Kavak Ağası'nın konağında imiş. Eğer siz ol esvabı telbis eder iseniz bize dâhi telbis ittirecekler dediklerinde neferat-ı mezkurenin bazıları tasdik ve birazı dahi tekzibden sonra cümlemiz yarın Hünkâr iskelesinde vâkı' umur yerine gider ve meşveret edüp bu tarafa gelen muallim askeri içimizden çıkarınız deyüp badehu sabaha karib Yuşa tabyasından geçüb umur yerine gitdiklerinde Kavak ağası Halil Ağa kulunuza gelüb şunlara söz anladalım diyerek beraber kalkub yanlarına vararak meramınız nedür deyü sual eyledik esvab gelmiş biz anı istemeyiz dediklerinde biz dahi yoldaşlar bunun aslı yokdur eğer aslı olsa biz bilür idik deyü ifade eyledüğümüzde eğer meram böyle olmasa bu tarafa muallim asker gelmez idi bugün saat sekizde cümlemiz bir yere gelüb size haber göndeririz deyü bizi def eylediklerinde merkum Halil Ağa nash ü pend ideyim der iken tüfenkler endahı ederek merkum Halil Ağayı idam eylediler ve beni Yuşa tabyası neferatı bir kayığa bindürüb halas eylediler ben dahi doğru bu tarafa geldim deyü takrir ider.

EK VI.

(B.O.A., H.H., No: 19418)

İşbu hüccet-i şer'iyyede derc ve tastîr olunan kaffe-i şerâit-i mu'tebere harf be harf manzûr ve ma'lûm-ı şahânem ve zeylini hatm ve imzâ eden Şeyhü'l-islam ve ka'immakâm-ı ali-makâm ve ulema-i â'lamım hatm ve imzâları makbul-i pâdişâhânem olmuştur. Mâdem ki işbu sened-i mûteberde olan şerâit yeniçeri kullarım tarafından ri'ayet ile muktazâ-yı ta'ahhüdleri üzere bundan sonra cüz'i ve külli umûr-ı saltanat-ı seniyyeme müdâhale etmeyip ecdâd-ı izâmım zamanında olduğu gibi her hususta emr-i ferman-ı şâhâneme inkiyâd ve mutâbeat ve zâbitlerine her halde ita'at ederler. Ben dahi alemleri yoktan var eden Allahu Azimüş-şânın ism-i pâki ve iki cihân serveri Peygamberimiz Hazret-i Muhammedü'l-Mustafa sallal-lahü aleyhi ve sellem efendimizin rûh-u pâkini yâd ile ta'ahhüd ederim ki bu husus için gerek taraf-ı hilâfet penâhımden ve gerek vükelâ-i izâm ve vükelâ-i fehâm ve zâbitân-ı Devlet-i ebed-kıyâmım taraflarından ferd-i âferideden hiç bir ferd muaheze ve mesul olmaya.

Sebeb-i tahrir-i şeriat-nisab oldur ki Devlet-i Aliyye dâmet fi'himayetü'r Rabbâniye'de havass-ı enderûn-ı hümayun ve ricâl-i Devlet-i ebed makrundan ba'zı dûrendiş olmıyan kimesneler bundan akdem me'mûr oldukları hidemât Devlet-i Aliyye'de Nizâm-Cedid ta'biri ile misli nâ-mesbûk bir bid'at-ı azîme ve İrâd-i Cedid nâmıyla mezâlim-i kesîre ihdâs ve neticesi ancak kendi celb-i menâfii ve icrâ-yı sefâhatlerine inbi'as ile her biri ebniye ve elbise ve kaffe-i umurlarını kefereye taklidden başka Devlet-i Aliyye'yi dahi düvel-i Nâsara kavâidine icra ve ol vechile tamamen müslimini tekdîr Devlet-i Aliyye'nin ez-kâdim enva-ı fütûhat celîle ve esnaf-ı hidemât-ı aliyye ile makbûl ve mu'teber olan bi'lcümle ocaklarını tenfir ve hüdâvendigâr -ı sâbık Sultan Selim Hazretleri'ni dahi ba'zı mehâsin-i mürûre

beyânıyla iğfâl ve mecmu'ı garaz-ı nefsâniyelerinden ibâret olan tedâbir-i müzehârefelerin sahâ-i husûle isâl itmişler olmaları ile Devlet-i Aliyye'nin ez-kâdim gayretkeşleri olan ocak-ı amire ağaları ile neferâtı mücerred ıslah-ı âlem niyyet-i hâlisesiyle kıyâm ve bi'lcümle ulemâ-i a'lâm ve ricâl-i devlet-i aleyhi sâir erkân-ı sadâkat irtisâm-ı ittifâk ve iltiyâm ve mûcib-i şer' ve kanun üzere hüdâvendigâr -ı sâbık müşârün ileyh hazretlerinden kat'-ı rişte-i teb'iyyet ve hâlâ erike-i pîrâ-yı taht ve iclâl ve revnâk-ı efzâ-yı şevket ve ikbal şevketlü kudretlü mehâbetlü azâmetlü padişahımız efendimiz Sultan Mustafa Han ibn-i Abdülhamid Han Hazretleri'ni "İnne'ilezîne yubâyi'ûneke innemâ yubâyi'ûna'llâhe yedu'llâhi fevkâ eydîhim." Vech-i mesnûn ve târika-i hakkâniyyet-nûmunu üzere medd-i âyâdî-i bey'at olunup "Ve izâ eradnâ en-nühlike karyeten emernâ mütrafiha fe-fesekû fihâ fe-hakka 'aleyhe'l-kavlü fe-demmerânâhâ tedmîrâ." nass-ı keramet faznın esrâr-ı hidayet muhtassı saha-i zib-i zuhûr ve mâre'z-zikr havne-i din ü devlet dünyada mahzûl ve maksûr ve bakıyye-i 'ukûbetleri vabeste-i yevmü'n-nüşûr olub bi-hamdî'l-İlahi te'ala Devlet-i 'Aliyye bir müddetden berü dûr olduğu hüsn-i nizam mevsül ve ocak-ı 'amirenin bu hareketleri taksir ve töhmete gayr-i mahmûl ve gerek nezd-i şâhânede ve gerek sair ehl-i İslam 'indlerinde her vechile mu'teber ve makbûl olmuşdur ancak bundan böyle ocağ-ı 'amirenin 'ala vech-i iltizâm-ı iltimas iyledikleri madde ki elfukaha-i amene'r-resul hadis-i belagat tahdisi üzere 'ulema-i a'lam dahi vecbe-i diyanetü'samları olan emr-i maruf ve nehy-i münkere kıyam ve rical-i devletden hilaf-ı şer' ve kanun ba'zı hareketleri rû-nümûn oldukda gülce-i hakk-ı tekellümde sa'y ve ihtimam itmeleri istid'asım bast ve itmâmı iylediklerinden sonra kendü gerek dahi zabitan ve neferatı öteden berü ühde-i sadakatlerine i'âle olunan umûr-ı lazımlerinden ma'ada umûr-ı Devlet-i 'Aliyye'ye müdahale itmeyüb her birisi öteden berü şeriat-ı zahire ve ka'ide-i

ocak-ı ‘amire üzere oldukları hidemat-ı sadıklarında kıyam ve tahsil-i ziya-yı bari tekmil irtiza-yı şehriyâri iylemek mesalih-i salihalarından sa’y ve ihtimam ideceklerine ta’ahhüd ve iltizam ve bu güftâr ve reftarlarında sıdk ve istikametleri bedîdar olub hilafına vaz’ ve hareket zuhûr itmedikce gerek taraf-ı bahirü’ş-şeref-i mülûkaneden ve gerek vüzera-i âzâm ve vükela-yı kiram ve zabitan-ı zevi’l-ihtiram taraflarından husûs-ı merkûmda gerek zûbitan ve gerek ahad ve efradlarından bir ferd mikdar-ı zerre hitab ve itab ve serzeniş-i ‘ikab Sultan Mustafa Han halleda’llahu hilafetehü ila yevmi’l-mizan hazretleri saniyen vükela-yı devlet ve zabitan-ı sadâkat-ı menzilet taraflarından dahi ‘ahdu’llah ve ‘ahd-i Resulüllah yad ve tekrar ve bu ‘ahd istikamet-i ‘ahd üzere sabit ve pay-i dâr olunacağı ‘an samimi’l-bal kat’iyyil-asâr olduğu sabit ve üstüvar ve balası mübârek hatt-ı hümayun-ı keramet-nisar ile ziynetdir ve zeyli Şeyhü’l-islam seflemehü’s-selam semahatlü faziletlü Esseyyid Mehmed ‘Ataullah Efendi’ hazretleri ve kaimmakam-ı ali makam sa’adettü ‘atufettü Es-seyyid Musa Paşa hazretleri ve sair hazır-ı bi’l-meclis-i kenâr-ı ulema-ı a’lam hazretlerinin imza ve hatimleriyle revnak-dâr-ı ve bila nizam ve la-cidal ebedü’l-ibad düsturu’l-’amel kılınub mehâkim-i şer’iyyede ve baş muhasebe ve divan kalemlerinde kayd ve tekmil ve ocağ-ı amire tarafiye sened-i şer’i olmak üzere iş bu vesika teslim ve i’ta ve ol maslahat tetmim ve ifa olundu...

Tahriren fi el-yevmu sâlis ve ısrîn min-Şehr-i Rebi’ül evvel li-sene isnâ ve ısrîn ve miateyn ve elf.

EK V.

(B.O.A., H.H., No: 23134)

Benim vezirim bostancıbaşı ağanın idaresinde olması pek münasip olunmuş zikrolunan kimesneyi boğaz nazırı nasb edip güzelce tenbih edesin. Topçular hususu tertip edilip vaz' oluna.

Şevketlü kerametlü muhabbetlü kudretlü velinimetim efendim.

Boğaz Nâzırı Kabakçı Mustafa sergerde-i fesede olup izale-i vücud-ı lazimedden olduğundan ordu-yı hümayun maiyetiyle Edirne'den hareket-i bendeganem esnasında Pınarhisar Âyânı Hacı Ali kulları tayin ile Haine-i merkum idam ettirilmişti. Evvel aralıkta boğaz kal'aında olan eşhas ve neferat dahi birer tarafa müteferrik ve perişan olup bu gune tabiatıyla kal'a-i merkumeden fesad mündefi olmuş iken külliye tathiri isyanın istihsali lazimedden olmağla Sultan Abdülhamid Efendimizin zaman-ı mülükanelerinde olduğu misülli Anadolu ve Rumeli Kavakları'yla Yuşa Burnu ve Telli Dalyan Tabyalarıyla sonradan zam ve ihdas olunan Kireç Burnu tabyası iş bu beş mahal lüzumu mikdarı bostancı neferâtı ikâme ve iskan ettirilerek bostancıbaşı ağa kullarının zir-i idaresinde olmak ve mâda kıla-ı sebanın hüs-i imal ve idaresi için zabt ü rabt ve imal neferata muktedir ve kargüzar olan mumaileyh Hacı Ali kulları boğaz nâzırı nasb ve tayin olunmak ve zikr olunan kal'a-ı sebaya lüzumu olan neferât-ı nazır muma ileyh kulları marifetiyle ehl-i arz güruhundan yarar ve tevana olarak tedarik ve tanzim kılınmak ve kıla-i

merkumede asıl lâzım olan topçu neferâtı olmakla şimdilik kıla-ı merkumeye dergah-ı ali topçuları ocağından mikdar-ı kifaye neferât aralıkta tebdil olunmak vechile bervech-i münaviye vaz' ve tayin olunmak hususları bilmüzakere istisvab olunmağla nezd-i mekkarem ferd-i mülükanelerinde dahi tasvib buyrulur ise vech-i muhattad üzere tanzimine mübaşeret ve dikkat olunacağı buyruldukda emr ü ferman şevketlü kerametlü mehabetlü kudretlü velinimetim efendim padişahım hazretlerininindir.

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**